

אוניברסיטת תל-אביב

בית הספר לעבודה סוציאלית על שם בוב שאפל

תפיסות של עובדות סוציאליות ערביות

ביחס לזנות ולנשים בזנות

חיבור זה מוגש כעבודת גמר

לקראת התואר "מוסמך אוניברסיטה בעבודה סוציאלית"

על-ידי

אינאס זועבי

העבודה הוכנה בהדרכת

פרופסור עינת פלד

אוקטובר 2011

תוכן עניינים

2	תקציר
4	תודות
5	1. מבוא
6	1.א. תפיסות של זנות בעולם המערבי
6	1.א.1. הגדרת הזנות
7	1.א.2. השיח החברתי אודות הזנות
9	1.א.3. זנות ועבודה סוציאלית
10	1.ב. תפיסות של זנות בעולם הערבי
11	1.ב.1. מאפייני החברה הפלסטינית בישראל
13	1.ב.2. תפיסות ביחס למגדר, מיניות וסטייה בחברה הערבית-פלסטינית
18	1.ג. זנות בהיסטוריה של העולם הערבי הרחב
19	1.ג.1. זנות באסלאם
21	1.ג.2. השלכות הזנות על החברה הערבית
23	1.ד. סיכום פרק המבוא
24	2. שיטת המחקר
24	2.א. גישת המחקר
25	2.ב. השפעות מעצבות של החוקרת
26	2.ג. אוכלוסיית המחקר והמדגם
27	2.ד. הליך גיוס המרואיינות
27	2.ה. איסוף הנתונים
28	2.ו. ניתוח הנתונים
29	2.ז. עקרונות אתיים
30	2.ח. סטנדרטים להערכת איכות המחקר
30	3. ממצאים
31	3.א. תפיסת הזנות כפי שהשתקפה במהלך גיוס המרואיינות
33	3.ב. השפעה חברתית-תרבותית על תפיסות הזנות
36	3.ב.1. תפיסת הזנות בחברה הערבית
41	3.ג. השפעה מקצועית על תפיסות של זנות
43	3.ג.1. תפיסותיהן של העובדות הסוציאליות הערביות את הסיבות לזנות
43	3.ד. הקונפליקט החברתי-מקצועי שחוות המרואיינות במסגרת המפגש בפועל עם נשים בזנות
45	4. דיון
53	4.א. "להבין אך לא לקבל", מה מקור קונפליקט זה?
53	4.א.1. "לא לקבל"
54	4.א.2. "להבין"
55	4.ב. ההתערבות עם נשים בזנות לאור ההתמודדות עם קונפליקט "להבין אך לא לקבל"
59	4.ג. השלכות המחקר להתערבות
60	4.ד. השלכות למחקרים עתידיים
60	4.ה. מגבלות המחקר
62	5. רשימת מקורות
68	6. נספחים
68	6.א. נספח 1 – טבלת מיפוי המרואיינות
69	6.ב. נספח 2 – טופס הסכמה להשתתפות במחקר
70	6.ג. נספח 3 – מדריך הראיון
71	6.ד. נספח 4 – אינדקס קטגוריות מקוצר

תקציר

תופעת הזנות נחשבת לתופעה המתרחבת ברחבי העולם, ללא הבחנה בין חברות ותרבויות. למרות שהשיח אודות התופעה לוקה בחוסר משמעותי, הוא הגיע גם לחברה הערבית הפלסטינית בישראל ולארצות ערב אחרות.

הגדרת הזנות בתוך החברה הערבית אינה אחידה, ומאופיינת בהרחבתה והחלתה על התנהגויות רבות שאינן מקובלות מבחינה חברתית. נושא הזנות, הנתפס כנושא מיני, הינו נושא טעון ורגיש ביותר בחברה הערבית וחל איסור לדבר עליו. איסור זה יוצר קושי ביצירת עמדה מגובשת בנושא הזנות. לאור אלו, עולה הצורך הרב בקרב העובדות הסוציאליות הנחשבות כסוכנות שינוי חברתיות להיות מודעות יותר לתפיסותיהן, רגשותיהן ומחשבותיהן ביחס לנושאי מיניות, מגדר וסטייה בכלל ולנושא הזנות בפרט, מתוך ההנחה כי שלוש הנושאים הראשונים מהווים רקע להיווצרות התפיסות בנושא הזנות. לפיכך, נמצא לנכון לחקור ולבדוק את תפיסותיהן של עובדות סוציאליות ערביות ביחס לזנות ולנשים בזנות.

לאור העובדה כי המחקר בודק תפיסות כלפי זנות, נעשתה בתחילה סקירה כללית של הספרות אודות התפיסות הרווחות בעולם המערבי ביחס לזנות, תוך התייחסות לשיח החברתי הקיים בעניין הזנות. סקירה זו כללה הגדרות לזנות ותפיסות שונות לזנות ברמה החוקית, החברתית והמקצועית בתחום העבודה סוציאלית. בחלק השני של הסקירה, ניתנה התייחסות רחבה אודות תפיסת הזנות בעולם הערבי והאסלאמי.

המחקר נעשה תוך שימוש במתודולוגיה איכותנית-נטורליסטית. השתתפו בו 16 עובדות סוציאליות ערביות, העובדות באזור חיפה והצפון. נערכו ראיונות עומק חצי מובנים שתוכנם נותח. ממצאי המחקר מלמדים על תפיסותיהן של עובדות סוציאליות ערביות ביחס לזנות ונשים בזנות.

הממצא העיקרי שעלה מהראיונות הוא כי העובדת הסוציאלית הערבייה קלועה בתוך קונפליקט ערכי מקצועי-תרבותי. מחד, העובדות הסוציאליות מגיעות מתוך חברה שמרנית-מסורתית-קולקטיביסטית ומפנימות את ערכי חברה זו ובראשם ערך כבוד המשפחה הנאמד לפי התנהגות מינית הולמת מצד האישה. מאידך גיסא, הן מחונכות ומקבלות את הכשרתן המקצועית באוניברסיטאות ישראליות מערביות ונחשפות לערכי העבודה סוציאלית ובכללם ערכי חופש ביטוי מיני ואינדיבידואליזם.

פרק הממצאים מציג את השפעת הגורם התרבותי על תפיסת העובדות הסוציאליות את הזנות תוך מתן ההגדרה שניתנה על ידי העובדות והסיבות לזנות בעיניהן. בנוסף, מוצג הקונפליקט

התרבותי-חברתי-מקצועי. לבסוף, מוצגות דרכי ההתערבות של העובדות בפועל במפגש בין לבין האישה בזנות.

נמצא, כי העובדות הסוציאליות קלועות בתוך קונפליקט והתנגשות בין ערכים חברתיים-תרבותיים לבין ערכים מקצועיים. קונפליקט המייצר תגובה סופית של "להבין אך לא לקבל" נשים בזנות. פרק הדיון בוחן תגובה זו ומנתח את משמעות המושג "להבין אך לא לקבל" במטרה להעמיק בהבנת הקונפליקט.

הנחת המוצא של מחקר זה, לפיה האופן בו עובדות סוציאליות תופסות זנות ונשים בזנות מושפע מהערכים האישיים שלהן, ערכי חברתן ותרבותן, וערכי מקצוע העבודה הסוציאלית. מחקר זה שופך אור על ההשפעות שיש לגורמים אלו על תפיסות העובדות הסוציאליות הערביות ביחס לזנות ולנשים בזנות. בסיום העבודה מוצגות השלכות המחקר לפרקטיקה ולמחקר ומתוארות מגבלות המחקר.

תודות

את עבודת מחקר זו אני מקדישה לנשמתו הטהורה של יקר לבי ואהבת חיי, של נשמתי והאור שבעיניי "אבא". כל כך רציתי להגיד לך את "התודה" כשאני נוגעת בך, מחבקת אותך חזק אך המציאות חזקה ממני אך, אני בטוחה שהינך שומע ומרגיש בי. אני חייבת לך תודה ענקית על זה שקודם כול אתה "אבי", על זה שהשרשת בי את הערך העליון של האהבה הלא סופית לזולת אשר באמצעות ערך זה הצלחתי היום לערוך מחקר זה אשר דרכו למדתי לקבל יותר ולהיפתח יותר לאנשים אפילו שנראים כהכי "רחוקים" מעולמנו.

תודה למשתתפות המחקר, אשר בלעדיהן לא הייתי יכולה להגיע לתוצאות של מחקר זה, תודה על היוזמה, ההתגייסות והאומץ הלא מובן מאליו להשתתף במחקר כזה טעון רגשית. תודה גדולה לאמי, לאחים שלי עלי ועדן, תודה לחמותי וחמי המלאכים. תודה שהייתם איתי, תמכתם בי והייתן כל כך סובלניים לסיוס התיזה.

תודה מיוחדת לבן זוגי ואהבתי הגדולה בעולם הזה "בדר", תודה אהובי שסבלת כל כך בשנה הראשונה של נישואינו להיות כל כך רחוק ממני, תודה שסבלת לראות אותי בכלל יושבת יום ולילה ושרוב השיחות בינינו הפכו להיות על "נשים בזנות". תודה שהיית מסוגל להיות ה- גבר בעיניי באמצעות הפתיחות הגדולה שלך לנושא, הרגישות ואף הפיכתך להיות "סוכן שינויי למען נשים בזנות", אתה פשוט גבר מיוחד בעיניי.

והתודה מלאת האהבה, ההערכה, היוקרה והכבוד מוקדשת לאישה המקסימה שזכיתי להכיר אותה, למנחת דרכי ומאירת עיניי "עינת". תודה על זה שהיית איתי כול הזמן, תודה שחיזקת אותי בזמן משבר ונתת לי הרבה כוחות ברגעים קשים בעת עריכת התיזה הקשה הזאת המשפט שלך "אל תאבדי את הביטחון העצמי לגמרי..אינאס..את רק צריכה לעשות מין שינויי כזה בפרק" חרוט לי בראש בכול פעם שדרשת ממני לשנות, לשפר, להוסיף ולמחוק. בחיך המלא חום ואהבה, בנעימות ובביטחון עצמי מלא נכנסת לי ללב והעברת לי את הערכים שלך אשר דרכם הפכתי להיות אישה פמיניסטית גאה בעצמה.

1. מבוא

המחקר עוסק בתפיסות של עובדות סוציאליות ערביות ביחס לזנות ולנשים בזנות. בעיון בספרות המקצועית בנושא הזנות, מעניין לזהות שוני תפיסתי מהותי של הנושא בין העולם המערבי לעולם הערבי. כך למשל, בספרות המערבית ההתייחסות לנושא כוללת הכרה בטרואמה שחוות הנשים העוסקות בזנות, ההתייחסות לא מבוטלת להשלכות העיסוק בזנות על חיי הנשים ולמניעים לעיסוק זה, כגון סמים, טראומות ילדות או התעללות מינית (גור, 2008; Jesson, 1993). לעומת זאת, הספרות המקצועית בעולם הערבי, מתייחסת לזנות מתוך נקודת מבט שונה. ראשית, ההגדרה למושג ה'זנות' שונה. שנית, הספרות אינה מתייחסת כלל לחוויית הנשים בתוך מעגל הזנות או למניעיהן לעיסוק בזנות. ההתייחסות לזנות הינה כאל פשיעה חברתית המורכבת מקיום יחסי מין שהינם אסורים על פי הדת ואסורים על פי הנורמות החברתיות (*אלעדנאני, 1999).

עבודת מחקר זו עוסקת בתפיסותיהן של עובדות סוציאליות. לפיכך, הסקירה הספרותית תכלול גם מידע באשר לתפיסותיהם של עובדים סוציאליים בעולם את הזנות. יחד עם זאת, לא ניתן להתעלם מן ההיבט התרבותי, הצובע את מערכת היחסים 'עובד סוציאלי – אישה בזנות' בתחושות של דחייה וסלידה. ניתן להניח כי הדחייה החברתית וההתייחסות הטעונה לנושא הזנות תשפיע על העובדת הסוציאלית הערבייה, המגיעה מתרבות שמרנית-מסורתית אשר לפי ערכיה זנות הינה פשע וחטא בלתי נסלח (*אלעדנאני, 1999).

גרין (Green, 1992) טוענת, כי על המטפלים בנושא הזנות לפתח מודעות לרגשותיהם ותפיסותיהם ביחס לזנות וזאת במטרה להצליח להתחבר למטופלות וליצור עמן יחסי אמון. ההחלטה לערוך מחקר זה נובעת מאמונתי כי הוא יאפשר מתן מקום לביטוי תפיסות ועמדות שהשתקו או הושקו בחברה, וכתוצאה מכך לאפשר קיומו של דיון חברתי-תרבותי סביב הנושא, בתוך החברה הערבית.

בחלקו הראשון של המבוא יוצג רקע אודות נושא הזנות כפי שבא לידי ביטוי בספרות המערבית: הגדרות לזנות, השיח אודות זנות בחברה המערבית-ישראלית והמדיניות בתחום. מאחר ומטרת המחקר הינה לבדוק תפיסות של עובדות סוציאליות ביחס לזנות ולנשים בזנות, תובא ההתייחסות המחקרית לנושא הזנות ועבודה סוציאלית. בחלק השני, תמוקד תשומת הלב בתפיסות הזנות בתוך החברה הערבית הפלשתינאית תוך התייחסות למגדר, למיניות ולסטייה כשלושה מרכיבים אשר תורמים לבניית התפיסה הכוללת לזנות. בחלק האחרון, יובא רקע בנושא הזנות כפי שבא לידי ביטוי בספרות הערבית במדינות ערב בדגש על התייחסות הדת האסלאמית לזנות.

1.א. תפיסות של זנות בעולם המערבי

בתת פרק זה יוצגו ההגדרות למושג הזנות. בהמשך, יוצגו גישות שונות כלפי זנות בישראל תוך התייחסות לדיון הציבורי העכשווי העוסק במדיניות כלפי הזנות. סקירה זו תאפשר הצגת סוגיות מרכזיות הקשורות לזנות נשים ואת התפיסות הרווחות בחברה המערבית כלפי נשים בזנות.

1.א.1. הגדרת הזנות.

לפי ההגדרה המילונית זנות היא "נאוף, זנונים, פריצות, מעשי הזונה, ביאה ביחסי מין בלתי חוקיים תמורת שכר" (אבן-שושן, 2000, עמ' 195). למרות קיומן של הגדרות מילוליות אלו, קשה להצביע על הגדרה חברתית אחידה לזנות ובספרות ניתן למצוא הגדרות שונות ומגוונות למושג. אין ספק כי השוני בהגדרות מבטא הבדלי גישות ותפיסות ביחס לזנות ולנשים בזנות, כך שאופי התייחסותו של המגדיר עצמו ל"זנות", מהווה גורם מפתח הקובע כיצד יוגדר וייתפס מושג הזנות. ההגדרה הכללית והמקובלת בעולם המערבי לזנות מתייחסת לקיום יחסי מין תמורת תשלום (אלמוג, 2008; Flowers, 1998). הרחבה של הגדרת הזנות כוללת גם מתן טובות הנאה כמו כוח, אוכל, מקלט, בגדים או כל שווה ערך אחר תמורת מין (Flowers, 1998; Jesson, 1993) ואף מערכות יחסים במסגרת מוסד הנישואין הכוללות קיום יחסי מין תמורת כסף או טובות הנאה (גזית-לביא, 2007; Farley, 2004).

תופעת הזנות הינה רחבה ומתבטאת באופנים שונים. זנות יכולה להתקיים בזירות שונות: רחוב, בתי בושת, מכוני עיסוי, שירותי ליווי, דירות, מועדוני חשפנות, ובצורות שונות: קיום יחסי מין, שיחות טלפון ארוטיות, פורנוגרפיה, סחר בנשים וילדים ותיירות מין (Farley, 2003; Pateman, 1988). הרמן (Herman, 2003) טוענת כי הזנות מהווה טראומה לנשים בכל סוגיה וכי סוג הזנות אינו משנה עובדה זו. מעניין לראות כי לאורך כל ההיסטוריה, הגדרת הזנות התמקדה בנשים ובעיקר בנשים מבוגרות. נראה שכיום מתחולל שינוי תפיסתי והגדרת הזנות מתרחבת וכוללת בתוכה גם נערים, נערות, גברים ומבוגרים הומוסקסואלים, בי-סקסואליים וטראנס-סקסואליים שעוסקים בזנות (Flowers, 1998).

תופעת הזנות קיימת כבר מימי תרבויות פטריארכאליות קדומות (פייג-וישנא, 2005). יחד עם זאת, לאור העובדה כי מדובר בעיסוק המתרחש לרוב בחשאיות, תחת מעטה בידוד ובושה קיים קושי משמעותי להעריך את מימדי התופעה. כמו כן, במרבית המדינות לא קיים רישום פורמאלי של העוסקים בזנות. גם בארצות בהן הזנות הינה חוקית ותחת מעקב, נשים רבות נמנעות מרישום ועוסקות בזנות בסתר (רימרמן, 1977). חרף היעדר נתונים מדויקים, הספרות בתחום טוענת כי

ניתן להצביע על גידול כללי במספרן של הנשים העוסקות בזנות בעשורים האחרונים, במקביל לגידול בתופעת הסחר הבינלאומי בנשים למטרות זנות (Flowers, 1998). קיימת הערכה שלפיה מדי שנה מתקיימים כמיליון ביקורים של לקוחות בבתי בושת בישראל (בן-ישראל ולבנקרון, 2005).

נראה כי הגידול בשימוש בשירותי זנות, מלמד על חברה, שבדרך זו או אחרת, מעודדת את קיומו של מוסד הזנות. כיצד תופסת החברה זנות? האם בקבלה? בדחייה? אולי בהצהרה על העדר עמדה? בחלק הבא יוצג השיח החברתי אודות הזנות ואודות נשים בזנות.

2.א.1. השיח החברתי אודות הזנות.

נראה כי השיח הציבורי לגבי זנות בישראל הולך ומתרחב באופן ניכר ומקבל משמעות פוליטית. הדבר מעיד על שינוי חשיבתי ומתן משמעות לנושא, בעיקר בעקבות פעילותן של נשים פמיניסטיות לשינוי מדיניות כלפי נשים בזנות וסחר בנשים בזנות. חלק זה, עוסק בגישות חברתיות לזנות ופורס את עיקרי הגישות הליברליות והרדיקליות תוך התייחסות למדיניות חברתית כלפי הזנות.

הפמיניזם הליברלי והרדיקלי.

האם ניתן להפוך זנות ל"עסק" חוקי? האם ניתן להכיר בה חברתית? האם קיימת תמיכה להכרה מעין זו? התומכים במיסוד הזנות מתייחסים לזנות כאל מקצוע לגיטימי. התייחסות כזו משליכה על התפיסה הכללית כלפי זנות, שכן עצם ההיכרות בו כמקצוע או עבודה מקנה לגיטימציה להתייחס אל הנשים בזנות כאל עובדות (Sex Worker) ואל התחום כאל תעשייה (Sex Industry) (Bullough & Bullough, 1996). ראייה זו של זנות החלה דרכה בתנועות פמיניסטיות אשר ראו בנשים את האחראיות הבלעדיות על חייהן ועל גופן וטענו לזכותן של הנשים לבחור את המקצוע המתאים להן. פמיניסטיות ליברליות רואות את הזנות כתעסוקה שהינה לגיטימית בחברה קפיטליסטית ומדגישות את זכותן של נשים לבחור את תחום עיסוקן כחלק מזכות בסיסית של כל אדם. אלו, דוגלות בעמדה שקוראת לכבד את בחירתן של העוסקות בזנות. בנוסף, יש מי שרואות את המפגש בין העוסקת בזנות ללקוח כמפגש שנובע מרצון מלא של שני הצדדים לקיים פעולה של קנייה ומכירת שירותי מין. הן רואות בזנות הוכחה לכוחה של האישה, אשר עצם העובדה שהיא מקבלת כסף מגבר תמורת קיום יחסי מין עמו מביאה להעצמתה החברתית (Delacoste & Alexander, 1988). גישה זו מציעה כי הימנעות מהפללת הזנות בחברה תסייע לנשים להתמודד עם קשיים רבים בהן נתקלות הנשים בעת עיסוקן בזנות. גישה טוענת כי הכרה

חוקית בזנות תסייע להכרה בזכותיהן של נשים העוסקות בזנות, בדומה לשאר העובדים במשק (Jenness, 1990; Jesson, 1993; Zatz, 1997).

מנגד, עולה התפיסה הפמיניסטית הרדיקלית, הרואה בזנות ביטוי להשפלה וביזוי חברתי המופנה כלפי כלל הנשים בחברה, משמר את דימוין כיצור מיני, ומנציח את אי השוויון החברתי בין גברים ונשים (אלמוג, 2008; גור, 2008; מקינון, 1990). כך למעשה, עצם השימוש הגברי בנשים לשם סיפוק צרכים מיניים מהווה פגיעה בזכויות האדם הבסיסיות (Farley, 2003). יתרה מכך, השימוש בנשים כאובייקט מיני מלווה בתוקפנות, השפלה וניצול (Pateman, 1988). התייחסות זו אל הנשים מבזה אותן ודוחקת אותן לשולי החברה. לפי תפיסה זו, הזנות הינה תוצר של יחסי השליטה והדיכוי המגדריים בחברה ומשקפת את דיכוי המיניות הנשית (Bullough & Bullough, 1996). תפיסת הזנות כסוג של אלימות וכחלק מביטויי האלימות המוכרים כלפי נשים היא הבסיס לדרישה להוצאתה אל מחוץ לחוק. בנוסף לאלימות המופעלת נגד הנשים, נתפסת פעולת הזנות עצמה כאובדן האוטונומיה המינית של האישה הנובעת מהפעלת שליטה אלימה מוחלטת על גופה (הוקס, 2002).

גישות שונות אלו מייצגות את המחלוקת הקיימת בתוך התנועה הפמיניסטית בכל הקשור ליחסה לזנות. מחד, הגישה הליברלית הרואה בזנות עסק נורמטיבי המאפשר פרנסה ועל כן דורשת להכיר בזנות כעבודה לגיטימית וחוקית, ומאידך, הגישה הרדיקלית אשר רואה בזנות ניצול של הגוף הנשי ורמיסת זכותן של נשים לחיות בכבוד ולכן דורשת לפעול למיגורה.

זנות וחוק בישראל.

מהי ההתייחסות החוקית לזנות בישראל? מפלילה? מתירה? או שמא חותרת לכיוון של מיסוד הזנות? חוק העונשין (התשל"ז-1977), קובע כי הזנות עצמה (במובן של מתן שירותי מין תמורת תשלום) נחשבת לפעולה חוקית, אך השידול לזנות מוגדר כעבירה פלילית. כלומר, הפעלתם של בתי בושת ומכוני ליווי המספקים שירותי מין בתשלום ו/או פרסום שירותי זנות הינם אסורים. יש לציין כי חרף האיסור המוחלט על שימוש בעיתונים כאמצעים לפרסום שירותי מין, בעבר היו מפורסמים שירותים אלה בדרך זו ואחדים מן המפרסמים הורשעו בדין בשל כך.

החוק מסייג ואוסר באופן מוחלט על השימוש בשירותי זנות של קטינים, וכך קובע סעיף 203 לחוק העונשין (התשל"ז-1977): "המקבל שירות של מעשה זנות של קטין, דינו - מאסר שלוש שנים". בנוסף, קובע החוק את הפעולות הקשורות לזנות שייחשבו לעבירה פלילית: סרסרות למעשי זנות, הבאת אדם לידי מעשה זנות או לידי עיסוק בזנות, ניצול קטינים לזנות, גרימה

לעזיבת המדינה לשם זנות או עבדות, החזקה של מקום לשם זנות או השכרתו לשם כך וכן סחר בבני אדם לשם עיסוק בזנות, אשר נוסף לחוק בשנת 2006.

לסיכום, השיח החברתי בישראל אודות הזנות הופך לשיח רחב, בעל עוצמה חוקית וחברתית. הדיון החברתי כולל בתוכו קולות שונים ומגוונים הנעים בין קריאות להתרת הזנות לבין הפללתה, בין ההתייחסות לאישה כאל קורבן ההשפלה לבין התייחסות אליה כאל דמות חזקה המממשת את זכות הבחירה שלה. יחד עם זאת, החוק בישראל אינו אוסר "שירותי מין" ובכך הוא מקנה לגיטימציה להמשך עיסוק בזנות ולשימוש בגופה של האישה כאמצעי לפרוקן צרכיו המיניים של הגבר. לפיכך, מתעוררת שאלה לגבי מיהו הגורם שאחראי על מצבן של נשים בזנות, באם המדינה היא זו שנותנת לזנות לגיטימציה חוקית. לדבר יש השלכות על יחסים של עובדים סוציאליים, כשליחי המדינה, לנושא זה. ואכן, בשנים האחרונות החל עיסוק מוגבר בקרב העובדים הסוציאליים בכל הקשור לנושא הזנות. בחלק הבא, יוצג הקשר בין זנות לעבודה סוציאלית.

1.3. א. זנות ועבודה סוציאלית.

במחקר ייחודי שנערך בעיריית תל אביב ובדק את תפיסותיהן של 215 עובדות סוציאליות כלפי זנות ונשים בזנות, נמצא כי הן מגדירות זנות באופן רחב הכולל בין היתר: קיום יחסי מין תמורת כסף או שווה כסף, שיחות טלפון ארוטיות, זנות רחוב, בתי בושת, מכוני ליווי והשתתפות בסרטים פורנוגרפיים. חלק מהעובדות הסוציאליות גם הגדירו קיום יחסי מין עם פרטנר לא קבוע כזנות, ו-6% מהן הכלילו קיום יחסי מין מחוץ למסגרת נישואין בתוך מושג הזנות. ממצא מעניין נוסף מלמד כי העובדות הסוציאליות תפסו את הנשים העוסקות בזנות במסגרת עבודה במכוני ליווי, השתתפות בסרטים פורנוגרפיים או ביצוע שיחות ארוטיות בעיקר כקורבנות (ופחות ככאלו שבחרו בכך) וראו תופעות אלו יותר כסטייה מאשר כנורמטיבית. עוד עולה, כי גם לקוחות הזנות נתפסו כסוטים יותר מאשר כנורמטיביים (Levin & Peled, in press).

מעניין, כי כמחצית מהעובדות הסוציאליות שהשתתפו במחקר דיווחו שטיפלו במסגרת עבודתן באדם שעסק בזנות, אך לא הייתה לכך התייחסות במסגרת הקשר הטיפולי. ההסברים שסיפקו העובדות הסוציאליות לממצא זה הינם מגוונים, אך ניכרת השפעתן של תחושות בושה ומבוכה, הן מצד העובדת והן מצד הלקוח. על אף העובדה של-62% מהעובדות שהשתתפו במחקר היה מפגש עם לפחות לקוח אחד בזנות בשנים האחרונות, הן לא תפסו את הזנות כבעיה חברתית שאמורה לקבל התייחסות טיפולית כדבר מובן מאליו וזאת למרות תפיסתן את האישה בזנות כקורבן (פלד ולוין, 2009). והאב (Wahab, 2002) סקרה במאמרה את אופי ההתערבות של העובדים הסוציאליים בארצות הברית בנוגע לנשים בזנות. המאמר מציין את ההתייחסות לנושא

הזנות כבר מתחילת קיומו של מקצוע העבודה הסוציאלית. ההתייחסות התאפיינה בראיית הנשים העוסקות בזנות כקורבנות כאשר התערבות העובד הסוציאלי התבססה על הגנה על הזונה עצמה. למרות השוני שנמצא בדרכי ההתערבות של העובדים הסוציאליים בתקופות השונות, לאורך כל התקופות עמד בבסיס ההנחה הטיפולית הצורך להגן על הנשים עצמן. כלומר, התפיסה המרכזית במקצוע העבודה הסוציאלית בארה"ב, מאז ועד היום, הייתה כי מדובר בנשים חסרות אונים שאינן יכולות לדאוג לעצמן.

והאב (Wahab, 2002) טוענת כי התפיסה השולטת כיום בשירותים הסוציאליים באשר לנשים בזנות היא ראייתן כקורבנות, מנוצלות ומדוכאות יותר מאשר כנשים חזקות ובעלות יכולת החלטה לגבי חייהן. לדבריה, תפיסה זו תואמת את הגישה המגוננת, המאפיינת את ההתערבויות הסוציאליות כלפי זנות מאז תחילתן באמצע המאה ה-19. בנוסף, היא מציינת את הקשר בין גישה זו לבין תפיסת האישה כמי שהינה בעלת יכולות נחותות משל הגבר. כך, ההסברים לזנות לאורך התקופות השונות מתייחסים אל האישה בזנות כמי שפגומה מבחינה מוסרית, בריאותית ונפשית. לגישה זו, אשר מתחזקת מעצם הפנמתה של התיאוריה הפסיכואנליטית הרואה בזנות תוצר של פתולוגיה נפשית, הייתה השפעה ניכרת על העובדים הסוציאליים, אשר אימצו אותה בעבודתם המקצועית. ניכר כי העובדים הסוציאליים, בישראל ובארה"ב, העדיפו למקד התבוננותם בחלק הקורבני הקיים באישה העוסקת בזנות וזאת מטבע רגישותם למצוקת האדם ופגיעותיו.

עד כאן, הוצגה תפיסת מושג הזנות בחברה המערבית, הן ברמת השיח החברתי-פוליטי והן בהיבט המקצועי של העבודה הסוציאלית. היעדר השיח המתקיים בחברה הערבית מהספרות המקצועית בולט. לאור היעדר קול זה, יוצגו בפרק הבא תפיסות הקיימות בחברה הערבית בהתייחס לסוגיות הקשורות למגדר ולמיניותה של האישה הערבייה, ומשפיעות על תפיסת הזנות.

1.1. תפיסות של זנות בעולם הערבי

על מנת להבין את ההקשר התרבותי בו עוצבו התפיסות כלפי זנות ונשים בזנות, ייסקרו בקצרה מאפיינים כלליים של החברה הערבית, תוך הדגשת ערך העל של המשפחתיות וכבוד המשפחה. ערכים אלו, מתקשרים באופן ישיר לנושא הזנות, שכן כבוד המשפחה ושמה הטוב כרוך במידת הצניעות של האישה, הן במראה החיצוני והן בהתנהגותה. הדרישה התרבותית אוסרת באופן מוחלט על כל מגע פיזי בין גבר לאישה מחוץ למסגרת הנישואין וזאת מעצם היותה חברה שמרנית, מסורתית ופטריאכלית. מאפיינים אלו, הינם בעלי השפעה ישירה על ההתייחסות לנושא הזנות, אשר קשור למין ולמיניות, בייחוד של נשים.

1.1.1. מאפייני החברה הפלסטינית בישראל.

החברה הפלסטינית, הנושאת על דגלה ערכי קולקטיביזם, מסורתיות ושמרנות, מנהלת סגנון חיים זה בהיותה מיעוט במדינה הנחשבת למערבית על פי ערכיה. במצב זה, החברה הערבית בישראל מצויה בתוך מעגל רחב, אשר ערכיו מתנגשים עם ערכיה, דבר המצריך התמודדות לא פשוטה עם דילמות ערכיות ואף מביא לבלבול זהות. הערכים התרבותיים בחברה הערבית שונים מהותית מאלה הקיימים בחברה המערבית: החברה המערבית שמה דגש על האינדיבידואל ועל אחריותו לגורלו ונותנת מקום של כבוד לערכים של התפתחות אישית, הגשמה עצמית ואושר אישי. לעומת זאת, האוריינטציה בחברה הערבית היא קולקטיבית והדגש הינו על הרמוניה בין האדם לסביבתו, תוך מתן מקום של כבוד למשפחה ולפרטים בחברה, לעבר ולשורשים התרבותיים וההיסטוריים (חאגי-יחיא, 1994). החברה הפלסטינית בישראל נחשבת לחברה פטריארכאלית-קולקטיביסטית המתקיימת בתוך מסגרת של חברה אינדיבידואליסטית (חאגי-יחיא וסדן, 2007).

חאגי-יחיא (1994) טוען, כי על אף תהליכי השינוי המרובים שעוברת החברה הערבית בישראל בשלושת העשורים האחרונים, אין עדיין בנמצא מידע אמפירי מדויק אשר ידגים את השלכות השינויים הללו על המערכת הערכית המשפחתית. יחד עם זאת, ניתן לומר כי קיים קשר הדוק בין הבניית המערכת הערכית לאופי המשפחות הערביות.

ביטוי העצמי בחברה הערבית.

דוויירי (Dwairy, 1998) רואה את ההערכה העצמית, הדימוי העצמי והתפיסה העצמית בתרבות קולקטיביסטית כתלויות מאוד בדימוי המשפחה והקבוצה האתנית. לכן, יש חשיבות לכבוד המשפחה ברמת השימור וההגנה המוחלטת על שמה של המשפחה, ושם המשפחה נחשב כערך-על בחיי הפרט. בבסיס אוסף הערכים המאפיין חברה קולקטיביסטית עומדים הרמוניה, כבוד המשפחה, ציות להורים ולמבוגרים, צניעות, מתינות, הסתפקות במועט ועזרה לזולת (אלקרינאווי, 2002).

בבואנו לדון בעניינין של נשים בחברה הערבית, חשוב להזכיר כי הזהות הנשית בחברה הערבית מוגדרת כחלק בלתי נפרד מהמשפחה וקשורה גם לעניין שייכות אתנית ולאומית (Haj-Yahia, 2000). כמו כן, החברה הערבית קובעת את היחסים בתוכה לפי קריטריונים של מין וגיל ומדגישה את עוצמתם ומעמדם החברתי הגבוה של גברים מבוגרים, לעומת נשים וילדים (אלקרינאווי, 2002). למאפיינים אלו השלכות על תפקידה המגדרי של האישה הערבית והציפיות החברתיות ממנה, כפי שיפורט בהמשך.

אפיוני היחסים בתוך המשפחה הגרעינית.

למבנה המשפחה ולקשר בין הורים לילדיהם השפעה רבה על הבניית ערכים פטריארכאליים, מסורתיים והיררכיים. כך, בחברה הערבית, בני המשפחה כולם נמצאים בתחתית הפירמידה אשר בראשה עומד אב המשפחה המורחבת. היררכיה זו ממשיכה להתקיים גם בתוך המשפחות הגרעיניות, אשר בתוכן קיימות פונקציות הוריות העולות בקנה אחד עם הנורמות של יחסי בעל-אישה בחברה הערבית. לפי הגדרות תפקידים אלו, תפקידו של האב להעניש, לשלוט ולהטיל משמעת, תפקידה של האם הינו לתמוך, לגדל ולטפל בילדים ותפקיד הילד הוא לציית (אלקרינאווי, 2002).

בנוסף לסדר ההיררכי בין ההורים לילדיהם, קיימת תת-מערכת היררכית נוספת במשפחה, בין הילדים עצמם. מבנה זה הינו של היררכיה עמודית, בה האחים הזכרים הבוגרים מקבלים מקום דומיננטי יותר משל הבנים הצעירים והבנות ואין ביניהם יחסי גומלין. לאח המבוגר במשפחה יש סמכות טוטאלית שניתנה לו על-ידי ההורים, ובעיקר על-ידי האב ומואצל לו תפקיד של השגחה ופיקוח אחרי אחריותו. היררכיה זו נובעת מאמונתם של ההורים כי באמצעות הבנים הזכרים הם יכולים לשמר את שם המשפחה. לכן, קיימת גם העדפה ברורה ללדת בנים זכרים (אל-חאגי, 1994).

לסיכום, ניתן לראות כי החברה הערבית במהותה, מבוססת על עקרון המשפחתיות הנחשב לבסיס כל היחסים או הקשרים בחברה. היחסים בתוך המשפחה משליכים באופן ישיר על היחסים בחברה כולה. כך, הפנמת היחסים ההיררכיים, הפטריארכאליים והשמרניים מועברים מן המשפחה אל החוץ. נקודה נוספת משמעותית מתייחסת לכך שהאוכלוסייה הערבית הפלשתינאית בישראל חיה באווירה של ניגודים, בין כוחות הדוחפים לקראת שינוי והפנמת ערכים מערביים לבין כוחות המצדדים בשמרנות וצניעות נשים. אווירה זו מביאה לשינויים חברתיים-תרבותיים רבים בתוך חברה זו.

כאמור, היחסים בחברה הערבית מתבססים על גיל ומגדר ומשקפים את תפיסות המגדר בחברה זו. כיצד מתקשרות תפיסות אלו לסוגיית הזנות? להתייחסות המגדרית קיימת השפעה על היחסים בין גברים לנשים בתוך החברה, דבר אשר משפיע על מישורי התייחסות אחרים בתוכה. בבואנו להתייחס לסוגיית הזנות, חשוב לזכור שמדובר בנושא טעון רגשית וזאת לאור היותו קשור באופן ישיר לנושאי המין והמיניות שאינם מקובלים לדיון בחברה הערבית. לאור קושי זה, והיעדר דיבור ישיר על הנושא בספרות המקצועית, ניסינו לבדוק את התפיסות החברתיות כלפי מגדר, מיניות וסטייה חברתית בחברה הערבית, כשלושה גורמים המרכיבים את התפיסות כלפי זנות.

2.ב.1. תפיסות ביחס למגדר, מיניות וסטייה בחברה הערבית-פלשתינית.

מהי ההגדרה לזנות בחברה הערבית? כיצד היא נוצרה? כיצד תופסת החברה הערבית את הזנות והאם קיים שוני מן ההגדרה המערבית? מסקירת הספרות המקצועית העוסקת בנושא הזנות, בלט שוני מהותי בהגדרת מושג "הזנות" בין החברה הערבית לחברה המערבית. ההגדרה המילונית הערבית לזנות כוללת גם קיום של יחסי מין שלא במסגרת הנישואין, ללא אזכור של סוגיית התשלום (אלמונג'ד, 1998). השוני כשלעצמו, העלה סימני שאלה רבים בכל הקשור לתהליך היווצרות ההגדרה לזנות. לאור המחסור המשמעותי בספרות מקצועית אשר מסבירה באופן ממוקד שוני זה, נעשה ניסיון להבין את תהליך הבניית ההגדרה באמצעות הבנת ההתייחסות לשלושת הגורמים שציונו לעיל: מגדר, מיניות וסטייה וכיצד אלו מסבירים את היווצרות התפיסה הרווחת כלפי הזנות.

ביטוי המגדר (Gender) בחברה הערבית-פלשתינית.

מה זה מגדר? וכיצד הוא מתקשר לתפיסות ביחס לזנות? ע'אנס (2005) מציינת כי התיאוריה הפמיניסטית רואה במגדר את הביטוי התרבותי להבדלים שבין המינים – העדפות, תגובות רגשיות, התנהגויות ותפיסה עצמית, הנחשבות כתואמות את מינו של הפרט ועומדות בקנה אחד עם הדימויים והאידיאלים התרבותיים והחברתיים הרווחים. כלומר, תחושותיהם, מחשבותיהם ופעולותיהם של בני האדם, מיום היוולדם ועד יום מותם, למעשה משקפות את ההגדרות החברתיות של המינים.

הגדרות חברתיות אלו מופנמות בתהליך הסוציאליזציה של ילדים, אשר לומדים עד מהרה שהחברה מגדירה נקבות וזכרים כיצורי אנוש מסוגים שונים. בהגיעם לגיל מסוים, הם מתחילים למעשה להחיל את הגדרות המגדר על עצמם ובהתאם לכך, פועלים וחושבים על פי תפקידי המגדר. הרצוג (2000) מבחינה בכך שתפיסת המגדר מעוצבת על פי המציאות החברתית בה גדלנו. משמע, שכל חברה מבנה לעצמה תפקידים חברתיים לגבר ולאישה, אשר נחשבים כחלק בלתי נפרד מהסדר החברתי הקיים, המקפל בתוכו את ההבנה כי ההבחנה בין המינים הינה חברתית ולא ביולוגית (הרצוג, 2000).

באטלר (Butler, 1990) ערערה על תפיסה זו. היא טענה כי מגדר אינו פרשנות תרבותית אלא מנגנון של שיח, המעצב תפיסות חברתיות כגון החלוקה הבינארית ל"גבר" ו-"אישה". היא האמינה שדרך החזרה המתמדת על דפוסי התנהגות תואמי מין, נוצרים תפקידי מגדר, אשר מגלמים את מימוש הציפיות התרבותיות הנובעות מהגדרת האדם את עצמו כ"גבר" או "אישה". מכאן ניתן ללמוד, כי תפיסות המגדר והגדרת התפקידים המגדריים הנובעים ממנו הינם

דינאמיים. המגדר הוא אינו עניין אותנטי או ביולוגי דטרמיניסטי, אלא נגזרת של הכוחות החברתיים הפועלים על הפרט המהווה בבואה לתהליכים החברתיים הפועלים על האדם בזמן נתון. למעשה, תפקידי ה"גבר"- "אישה" או "זכר"- "נקבה" מוכתבים על ידי החברה והתרבותית ומשתנים בהתאם (קפלן, 1999).

יש מי שרואה במגדר כלי לתיוג אנשים ולהכוונתם לתפקידים משפחתיים, תרבותיים וחברתיים התואמים את מינם הביולוגי (פוקו, 1996). כך למשל, תפיסתו המגדרית של הפילוסוף ז'אן ז'אק רוסו את תפקידי הזכרים והנקבות בחברה. בספרו "אמיל" (רוסו, 1944) הוא טוען כי האישה נבראה על מנת לרצות את הגבר ולחיות חיי כפיפות לצידו. לדידו, הגבר הוא יצור בעל חסרונות ותפקידה של האישה להשלים את חסרונותיו. בהמשך לתפיסה זו, תפקידה של האישה נקבע לפי שיוכה המגדרי ומצופה ממנה לנהל את משק הבית, ליצור אווירה ביתית, להפגין פסיביות מינית ולא לבטא תשוקה אלא לשמש כאובייקט לצרכיו של בן זוגה. גישות נוספות טוענות כי בחברה קיימת העדפה של גבר גברי על פני גבר נשי. היינו, גבר שממעט בהפגנת תכונות הנחשבות "נשיות" יתקבל בחברה כל עוד אלו אינו מאפילות על זהותו הגברית. כאשר מתגברים האפיונים הנשיים, מתעוררת דחייה חברתית כלפיו (ארגוב, 1999). כיצד תפיסת המגדר באה לידי ביטוי בחברה הערבית? האם קיימים מאפיינים ייחודיים לחברה זו?

תפיסת המגדר באה לידי ביטוי באופן בולט במיוחד בחלוקת התפקידים בתוך החברה ובהתייחסות החברתית הערבית כלפי נשים, התייחסות המאופיינת כשמרנית, מסורתית ופטריארכאלית (חאג'י-יחיא, 1994; חסן, 1999; סרוגי, 1998; Haj-Yahia, 2005). היחסים הקיימים בין חברי המשפחה מבטאים באופן בולט את ההתייחסות הכללית בחברה לסוגיית המגדר. למבנה המשפחה הערבית תפקיד מרכזי בהבניית הסוגיות המגדריות החברתיות והדבר מתחיל כבר בגיל הילדות המוקדמת, על ידי הפנמת ערכים פטריארכאליים מקפחי נשים. כך לדוגמא, מגיל צעיר מאד מחולקים תפקידי הבית לפי מין הילד. הבת נדרשת לעזור בבית, לנקות, לבשל ולשטוף רצפה ואילו הבנים עובדים בעיקר מחוץ לבית, זאת בנוסף לפיקוח הערני שלהם אחרי התנהלות הנשים במשפחה ובכלל (אל-חאג', 1994).

אלקרינאווי (2002) מציין כי מרבית החוקים בעולם הערבי תלויים באופן מובהק במגדר, אשר מבחין הבחנה ברורה בין תפקידיהם החברתיים של נשים וגברים. הנשים בחברה הערבית נתפסות כחלשות יותר, בייחוד אם הן רווקות, אלמנות או גרושות. כך, מעמדן החברתי של נשים תלוי במצבן המשפחתי ובקיומו או העדרו של גבר בחייהן.

חלוקת התפקידים המגדרית מתחילה בתוך המשפחה ונקבעת לפי המין, כך שגם לגבר וגם לאישה ישנם תפקידים ברורים ומוגבלים (חאגי-יחיא, 1994; חסן, 1999; ע'אנס, 2005; Haj-; 2005; Yabia, 2005; *מרניסי, 2005). החלוקה באה לידי ביטוי בתחומי חיים רבים ומגוונים, לדוגמא: "להיות גבר" פירושו לעבוד ולהתפרנס ולעומת זאת, "להיות אישה" משמע להישאר בבית ולטפל בילדים. מצב של אבטלה, למשל, עשוי להוות איום על גבריותו של הגבר אך החברה מתקשה לקבל מצב בו נשים מפתחות קריירה מקצועית מחוץ לביתן (אלקרינאווי, 2002). הדבר נכון גם לגבי השכלה, אשר נתפסת ככוח שמניע את האישה אך מהווה איום על הסדר החברתי הקיים (פוסט-שוברט, 2005).

נוסף על הקשיים החברתיים הפנימיים, עולה מאפיין מגדרי נוסף והוא מצבן של הנשים הערביות בישראל. תעסוקת הנשים הערביות בישראל מוגבלת מכורח הנסיבות וכפופה למציאות חברתית ופוליטית קשה. במציאות זו, סובלות הנשים הערביות מאפליה כפולה: הן בשל השתייכותן למיעוט הערבי והן בשל היותן נשים. זאת, לצד היותן חיות בחברה מסורתית ומגבילה, מביא לרתיעה של נשים ערביות רבות מיציאה לעבודה מחוץ ליישובי המגורים שלהן. הנשים הערביות מהוות 5.8% מסך כל הנשים בכוח העבודה בישראל (פיכטלברג, 2004). גורם אחר המקשה על יציאת האישה הערבייה לשוק העבודה הינו הטיפול בילדים. במגזר הערבי קיים מחסור אדיר במעונות יום לילדים, דבר המאלץ את האישה למצוא אלטרנטיבה אחרת, לרוב אמה או חמותה. כך, שוב מתקשרת היציאה לעבודה להסכמה המשפחתית (ע'אנס, 2005).

מעמדה של האישה הערבייה בתוך חברתה, ההתייחסות השמרנית-פטריארכאלית כלפיה, האפליה ממנה היא סובלת הן בשל היותה אישה והן בשל היותה "מיעוט" בין רוב יהודי והשלכות הדבר על מעמדה החברתי – כל אלה תורמים להיווצרותו של שיח חברתי מדכא כלפי נשים ערביות. כאשר מדובר באישה ש "הפרה" את החוזה החברתי כמו נשים בזנות, אופיו המדכא של השיח אף מתעצם.

מיניות (Sexuality) וסטייה מינית בחברה הפלשתינית.

תהליך הבנייתן של התפיסות השמרניות ביחס למיניות מתחיל כבר מגיל הילדות ומתבטא באיסור חינוך מיני מכל סוג שהוא, אשר נחשב לחציית גבול אדום והפרת חוקי החברה השמרנית. הדיון בנושא המין ומיניות מתאפיין בבושה, התנגדות וסגירות. השיתוף בנושאים אלו נתפס כחוסר נימוס וחוצפה (בשארה, 1989). מהספרות עולה, כי תהליך זה של ההבניה התפיסתית לאיסור השיח החברתי בנושא המיניות ממשיך גם בגיל ההתבגרות. במהלך תקופה זו מתחיל הגוף להתפתח ומתחילים להופיע סימני בגרות. התייחסות החברתית לכך הינה שונה בין בנים

לבנות, כאשר עם הופעת סימנים אלו (כגון ווסת חודשית וצמיחת השדיים) משתנה הקשר בין ההורים לבנותיהן באופן מהותי. כך, נוספים איסורים והגבלות רבות על האישה, אשר הופכת להיות בו זמנית "רכוש יקר" ו"גורם מסכך" עבור הגברים במשפחה. מאחר והילדים מקבלים את שם אביהם, כל טעות שתעשה האישה, כל הפרה שלה את תנאי וחוקי החברה, תקושר מיידית לשמו של אביה (*טמיש, 1996).

על מנת לשמור על הבנות ולהימנע מהיווצרות "גורמי סיכון" אלו, חל איסור מוחלט על מתבגרות בחברה הפלשתינית הערבית, כמו בשאר החברות הערביות, להתחנך חינוך מיני במשפחה, בקהילה או בבתי הספר, זאת מתוך אמונה כי בורות מינית מעידה על תמימות, צניעות וטוהר אשר מסייעים לשמירה על כבוד האישה ועל כבוד משפחתה (חסן, 1999; Hassan, 1991).

כאמור, האחריות על גידול הילדים מוטלת אך ורק על האמהות ועל כן מצופה מהן לחנכם על ברכי ערכים אלו, של כבוד החברה והמשפחה. ציפייה זו מתווה באופן מהותי את הקשר של האמהות עם בנותיהן. מנקודת מבט ביקורתית ניתן לאפיין את האמהות כאמהות תומכות ודואגות או כאמהות מקפחות, המשרתות את צרכי החברה הגבריים באמצעות השרשת ערכים גבריים שוביניסטיים ומפלים במטרה לשמור על השקט הנפשי הגברי (*טמיש, 1996). שקט נפשי זה טומן בתוכו שמירה בטוחה על "כבוד המשפחה". כבודה של האישה, לפי הנורמות החברתיות, מתייחס להתנהגותה, מחשבותיה או רגשותיה בכל הקשור לנושא המיניות ומתבטא בשמירה על הבתולין בעודה רווקה. כך, הופך המושג כבוד המשפחה למושג נרדף לכבוד האישה (חסן, 1999).

אם כך, כבוד המשפחה קשור להתנהגותה המינית הנאותה של האישה הערבייה ומידת עמידתה בציפיות אנשי החברה, אשר בעיקרם הם הגברים במשפחה. כל התנהגות מינית אשר חורגת מן הנורמה החברתית המצופה, נחשבת כ"סטייה מינית".

התפיסה החוקית לתופעת "רצח על כבוד המשפחה" בישראל ובעולם הערבי משקפת תפיסות אלו. סקחפי (2008) מציינת כי במדינות מוסלמיות רבות קיימים סעיפים בחוק העונשין אשר מקלים או פוטרים מעונש רוצחים על רקע חילול כבוד המשפחה. סעיף 340 לחוק העונשין הירדני קובע כי אדם אשר גילה את אשתו או אחת מקרובות משפחתו 'נואפות' והורג, פוצע או פוגע בהם, פטור מעונש. בנוסף ממשך החוק, אדם אשר גילה את אשתו או אחת מקרובות משפחתו עם אחר במצב של "ניאוף" והורג, פוצע או פוגע בהם זכאי להפחתת עונשו. בפועל, במקרים רבים בירדן העונש אינו עולה על שלושה חודשי מאסר. על פי דיווחים, ישנה עליה במספר מקרי הרצח על חילול כבוד במשפחה בירדן (המכון לחקר תקשורת המזרח התיכון, 2011).

בשנים האחרונות קמו מספר תנועות בעולם הערבי שיצאו תופעה זו. כך, במצרים נושאת את דגל המאבק הפמיניסטית נוואל סעדאווי, ובישראל הקימה מנאר חסן את ארגון 'אל-פנאר' הנלחם בתופעה. ב-2011 חתם מחמוד עבאס, יושב ראש הרשות הפלסטינית על צו המורה כי רצח על רקע חילול כבוד המשפחה ייחשב כפשע לכל דבר ומבצעיו לא יזכו להקלה (המכון לחקר תקשורת המזרח התיכון, 2011). בישראל, דחה משרד המשפטים הצעת חוק שיזם ח"כ אחמד טיבי בשנת 2010 נגד כינוי מעשי רצח כאלו 'רצח לשם כבוד המשפחה' כפי שמכירה בו המדינה והחוק הישראלי. טיבי הסביר כי מעשי רצח אינם מביאים, ואינם צריכים להביא, כבוד (ליס, 20 לדצמבר, 2010).

בספרות הערבית, מוגדרת סטייה מינית כהתנהגות הכוללת קיום כל מגע מיני הנוגד את הערכים והנורמות של החברה, המסורת והדת. הסטייה המינית מאופיינת בקושי רב עוצמה של דחיית סיפוקים מיניים. כך למשל, קיום יחסי מין מחוץ למסגרת הנישואין נתפס כהתנהגות קיצונית של סטייה מינית וזאת לצד התנהגויות נוספות כגון הומוסקסואליות, אונס, התעללות מינית וצפייה בפורנוגרפיה (*סבאעי, 1985).

חסן (1991) טוען כי התנהגות מינית סוטה מתקשרת באופן ישיר למושג "חילול כבוד המשפחה/האישה". הוא מסביר, כי בחברה הערבית כבוד האישה נקבע על פי התנהגותה המינית הנאותה של האישה, הכוללת שמירת על צניעות ועל הבתולין. שמירת האישה על צניעותה מגבירה את הכבוד כלפי גברי המשפחה ועל כן נחשבת לכבוד עבור יחידה פטריארכלית. לפיכך, הפרת התנאים החברתיים נחשבת לסטייה חברתית מובהקת.

במילים אחרות, ערכי כבוד המשפחה או כבוד האישה ושמה הטהור והטוב של המשפחה, עומדים על בסיס חברתי פטריארכאלי ומגדירים את גבולות התנהגותה של האישה באמצעות גופה (ע'אנס, 2005). אכיפת גבולות אלו נעשית באמצעות איסורים החלים על האישה ומונעים ממנה להבליט את יופייה החיצוני ואת מיניותה, מעקב אחרי פעולותיה ולעיתים גם חובת לבישת רעלה על מנת לשמור באופן מוחלט על כבודה (*מרניסי, 2005).

לסיכום, היות והחברה הערבית נחשבת לחברה שמרנית-מסורתית הפועלת מתוך עקרונות וערכים פטריארכאליים, קיים בה איסור מוחלט על דיון ושיח חברתי אודות נושאים הקשורים לסוגיית המין והמיניות כדוגמת הזנות. המשטר החברתי הערבי מסתמך באופן ישיר על תהליכי ההבנייה החברתית במשפחות ערביות, אשר מאופיינות בסגירות ואוטונומיות כלפי חוץ, לצד לכידות וגיבוש בתוך המערכת עצמה. היות ומדובר במשפחות מסורתיות, מתקיימים בהן גם עקרונות שמרניים המתייחסים בעיקר לנשים, דבר אשר בולט ביותר בהתייחסות החברה לשלושת

המרכיבים שצוינו ואשר, לטעמנו, תורמים להיווצרותה של התפיסה הרווחת בקרב החברה הערבית כלפי סוגיית הזנות.

1.ג. זנות בהיסטוריה של העולם הערבי הרחב

נראה כי התפיסה הרווחת של הזנות כ"מקצוע העתיק בעולם" מוכרת גם בעולם הערבי. למעשה, הזנות הייתה מוכרת בארצות ערב, דוגמת סעודיה הערבית, עוד לפני ייסוד דת האסלאם והתקיימה באופן גלוי וסמוי גם יחד (*אלעדנאני, 1999). *אלעדנאני (1999), אשר ספרו מתמקד בסוגיית הזנות בעולם הערבי, מדגיש כי זו התקיימה כבר בתקופת "אלג'אהליה", התקופה שקדמה לאסלאם. בתקופה זו, ערבים ראו בזנות מקצוע ופרנסה – השימוש בזנות היה גלוי ואף היו גברים שהגיעו מארצות רחוקות במטרה לקיים יחסי מין עם נשים שהוכרו כעוסקות בזנות. בתקופה זו, היקף הזנות התרחב באופן משמעותי וחמולות ידועות ומוכרות במדינה החזיקו בנשים שסיפקו "שירותי מין" לגברים מתוך החמולה ומחוצה לה.

הגדרת הזנות בעולם הערבי אינה מתייחסת רק לקיום יחסי מין מחוץ למסגרת הנישואים, אלא לקיום כל יחסי מין הנחשבים כאסורים מבחינה דתית כגון גילוי עריות. יחד עם זאת, האיסור על קיום יחסי מין בתוך מסגרת המשפחה, הנכלל גם הוא בהגדרת הזנות, הודגש רק בתקופת האסלאם. תקופת הג'אהליה, לעומת זאת, אופיינה בריבוי מקרי גילוי עריות (*אלעדנאני, 1999). ברם, חרף העובדה כי רק דת האסלאם מנעה יחסים מסוג זה בתקופה ההיא, היו מספר חמולות אשר הביעו התנגדות בעצמן ליחסים אלו, עוד טרם שהכירו בדת האסלאמית. חמולות אלו התנהלו על פי "הגיון הטבע", אשר לדבריהן רואה ביחסים אלו זנות. יודגש כי חמולות אלו התנגדו גם לתופעת הזנות וגם לתופעת נישואי אבות לבנותיהן ואחים לאחיותיהן (*אלעדנאני, 1999).

עם התעוררות האסלאם, הצליחו הנביא מוחמד וצבאו למגר תופעות שונות כגון: נשואי אבות ובנות ותופעת הזנות. לאחר שנוסדה דת האסלאם, פנו אל הנביא מוחמד נשים רבות שעסקו בזנות. הן ביקשו להצטרף לדת האסלאם ורצו כי הזנות תותר בה בטענה שהזנות מהווה עבורן מקור פרנסה עיקרי. בקשותיהן נענו בדחייה מוחלטת כמו כן, היו בתקופה זו נשים שהועסקו על ידי סרסורים ושוועבדו לשם סיפוק שירותי מין (*אלעדנאני, 1999). אחד הסרסורים הידועים של התקופה, מוסלם עבד אללה בן סאלול, העסיק בזנות נשים ששימשו כמשרתותיו. לא פעם, פנו נשים אלו אל הנביא מוחמד בבקשה להצטרף אל דת האסלאם ולו רק מתוך רצון להיחלץ מן הזנות, שכן האסלאם נלחם בתופעה זו (*אלעדנאני, 1999).

1.1.1. זנות באסלאם.

לאור העובדה כי ההתייחסות בספרות המקצועית לנושא הזנות בחברה הערבית בישראל היא מצומצמת, נעשה חיפוש אחר חומרים שנכתבו על ידי מחברים שונים מהעולם הערבי, כמו מצרים ולוב. מספרים אלו ניתן ללמוד כי ההגדרה הכללית למושג הזנות בספרות הערבית הייתה מקיפה, ברורה, ממוסגרת ונוקשה ולפיה זנות היא קיום יחסי מין שלא במסגרת נישואין (*אלנג'אר, 2007; *אלעדנאני, 1999; *קחיל, 1991). הגדרה זו מאפיינת את חברות שמרניות-מסורתיות. *אלעדנאני (1999) טוען כי גם לפי האסלאם זנות היא קיום יחסי מין מחוץ למסגרת הנישואין, כאשר בקיום יחסי מין הכוונה לחדירה מלאה לאיבר המין הנשי. הוא מסביר, כי בהגדרה זו לא נכללים סוגי מגע אחרים כמו חיבוק, נשיקה ועוד, ומדגיש כי אף על פי שיחסים הומוסקסואליים אסורים על פי הדת, הם אינם נחשבים לזנות.

עם קביעת תנאים אלו באסלאם על ידי חכמי הדת, החלו לעלות קולות מתנגדים וכועסים מצד גברים ערבים, אשר רואים בדרישות אלו כמחייבות אותם בשתיקה, מתוך חשש שלא יוכלו להוכיח חדירה מלאה לאיבר המין, בכל הנוגע לנשותיהם. לצד העובדה כי המטרה העומדת בבסיס קביעת תנאים אלו הינה הגנה על האישה, עולה הטענה כי קיים חשש שאישה שנאנסה תחשב כזונה אם לא תמציא ארבעה עדים שחזו באונס, כפי שדורש האסלאם על מנת להכיר בקיומו של אונס. הטענה היא כי אין גבר שקול שיאנוס אישה בנוכחות גברים אחרים ועל כן המשמעות היא כי האסלאם לא מכיר באונס. כך, כל אישה הטוענת שנאנסה תיקבע בסופו של דבר כזונה. עמותת האחיות המוסלמיות בפקיסטן טוענת כי 75% מהנשים שנחשבות לזונות הן למעשה נשים שעברו התעללות מינית (*אלנג'אר, 2007).

על אף המפורט לעיל בדבר ההגדרה הברורה מאוד שניתנה לזנות ניתן דגש למספר פעולות הנכללות בתוך הגדרת הזנות. מהספרות ניתן ללמוד כי לא די בהגדרת הזנות כקיום יחסי מין מחוץ למסגרת הנישואין, אלא ישנה משמעות גם לדמות האישה עמה מתקיימים היחסים, דבר המהווה מימד נוסף לקביעת הפעולה כזנותית או לא. כלומר, לא רק שקיום יחסים עם הבת, אחיינית או אחות נחשבות כזנות של הגבר והאישה גם יחד, אלא נוסף לכך איסור על גבר לקיים יחסי מין עם בתה, אמה או אחותה של כל אישה עמה קיים יחסי מין. הפרת איסור זה נחשבת לגילוי עריות ונכללת אף היא בהגדרת הזנות. כלומר, גילוי עריות נחשב תמיד כזנות אך זנות אינה בהכרח גילוי עריות (*אלעדנאני, 1999).

בנוסף לכל האמור, הריון באמצעות תהליך הפריה תוך שימוש בזרע של גבר אחר נחשב גם הוא לזנות, אף אם לא התקיימו יחסי מין באופן ישיר (*אלעדנאני, 1999). ההתייחסות האסלאמית

לנושא ההריון מחוץ למסגרת הדתית המותרת נבעה מהעובדה כי בתקופה שקדמה לאסלאם, תקופת ה"אלג'אהליה", נהוג היה להשתמש בתהליך הפריית הזרע כדרך להרות. האסלאם מתייחס בחומרה להריון באמצעות הפריית זרע מגבר שאינו הבעל החוקי. ההתייחסות לנושא שמה דגש על העונשים המצפים לכל שותף בתהליך כזה ומגדיר כי אין עונש יותר חמור מזה הניתן בעקבות גילוי אישה הנושאת ברחמה תינוק שאינו מבעלה: "האדם שהכי יסבול ביום הדין, הינו האדם אשר שופך זרע/הושם זרע בהסכמתו ברחם שאסור עליו מבחינה דתית" ("إن أشد الناس عذاباً يوم القيامة رجل أقر نطفته في رحم يحرم عليه") (*אלעדנאני, 1999, עמ' 29).

הדבר המעניין בעקרונות האסלאם והנביא מוחמד לסוגיה זו, הינו ההתייחסות גם לחטאו של הגבר ולא רק לזה של האישה – הנביא מוחמד ראה בפעולה זו חטא גדול, והשווה מעשה זה בחומרתו לרצח נביא או הריסת אלקעבה (הבית הקדוש למוסלמים בסעודיה הערבית): "לא יעשה אדם מעשה גרוע יותר מאשר רצח נביא, הריסת "אלקעבה" או שפיכת זרעו ברחם של אישה האסורה עליו מבחינה דתית" ("لن يعمل ابن ادم عملاً أعظم عند الله من رجل قتل نبياً أو إماماً هدم كعبه أو أفرغ مائه في أمراه حراماً") (*אלעדנאני, 1999, עמ' 29).

הגדרת זנות על-פי דת האסלאם מלווה בהליך ארוך ומורכב, הדורש חקירה חברתית מקיפה ועמוקה שהינה כמעט בלתי אפשרית. *אלעדנאני (1999) ו*אלנג'אר (2007) מציגים את התנאים הקבועים בקוראן לקביעת מעשה כמעשה זנות: יש צורך בארבעה עדים גברים אשר ראו במו עיניהם את הפעילות המינית; מדובר בפעילות מינית הכוללת חדירה מלאה ולא חלקית לאיבר המין הנשי; על העדים להיות גברים ועדות של נשים אינה מקובלת; על הגברים להישבע בקוראן ובדם האלוהים כי עדותם אמת; אם אחד מן העדים הינו בעלה של האישה, עדותו אינה כרוכה בשבועה; על הגברים המשמשים כעדים להיות מבוגרים, שקולים, ישרים ואמינים. לפי התנאים, עדות שלפיה נראו גבר ואישה במיטה אחת כמי שמקיימים יחסי מין ללא אבחנה מדויקת כי אכן התבצעה חדירה אודותיה מעידים כל ארבעת הגברים, נחשבת לעדות שאינה תקפה ואינה מקובלת. העדות יכולה להימסר בטווח של עד שישה חודשים מן המעשה בלבד, מתוך ההנחה כי זכרונו של האדם עשוי להיטשטש אחרי פרק זמן זה והדבר עלול להביא למסירת מידע מוטעה. יש לציין כי עדות של ילד, אישה, נער או פגוע נפש אינה מקובלת.

מן התנאים הללו ניתן להבין כי קשה עד בלתי אפשרי לקבוע כי נעשה מעשה זנות. *אלנג'אר (2007) טוען כי תנאים אלו לא נקבעו באופן שרירותי, אלא מתוך מטרה וכוונה להגן על האישה, למנוע שיפוטיות כלפיה ולשמר את מעמדה בתוך החברה, לאור העובדה כי אפליית נשים בחברה

נעשית בנקל. האסלאם אף מדגיש כי נוסף לכל התנאים האמורים מעלה, אדם שיעיד עדות שקר או עדות שאינה נשענת על הוכחות ואינה עומדת בתנאים המפורטים, ייענש באופן מחמיר.

2.ג.1. השלכות הזנות על החברה הערבית.

לפי *אלעדנאני (1999), לתופעת הזנות השלכות חברתיות חמורות המסכנות את החברה ועלולות להביא לפירוקה. הוא מזהה השלכות במישור הבריאותי, הכלכלי והערכי:

1. השלכות בריאותיות: הזנות מוצגת כסיבה העיקרית להתפרצות מחלות ומוות פתאומי בקרב הפרטים בחברה. קיימת טענה כי ריבוי מקרי המוות הפתאומי קשור להתפרצות מחלות מין.

2. השלכות כלכליות: הזנות מוצגת כסיבה מרכזית לתופעות אבטלה ועוני בחברה, וזאת בשל העובדה כי הגבר נאלץ להשקיע כסף רב בזונה והיא, בשונה מרעייתו המסתפקת במועט, תדרוש כסף עד אין סוף. לאחר שלא יוכל לספק את דרישותיה הכלכליות, ייאלץ בסופו של דבר לעזוב והיא תעבור לגבר אחר. חכמי האסלאם התייחסו רבות בדבריהם לזנות. אחת מאמירותיהם הבולטות הייתה: "אל תתקרב למעשה הזנות, הוא הורס את הברכה ומוחק את הדת" ("إياك والزنا فإنه يمحق ألبركه ويهلك الدين") (*אלעדנאני, 1999, עמ' 24).

3. חילול כבוד המשפחה וטוהרה: האמונה גורסת כי גבר שקיים יחסי מין בזנות, ייענש בכך שיבוא היום בו אחת מקרובותיו (אחותו, אשתו או אמו) תנהג בדרך שתחשב כזנות. לדברי הנביא מוחמד: "הגבר שזונה יחוה זנות במרכז ביתו" ("الزاني يزني به ولو في عقر داره") (*אלעדנאני, 1999, עמ' 27).

4. השתייכות ילדים לאבות שאינם אבותיהם: ההתייחסות לאישה זונה אשר מביאה לעולם ילד ללא אב היא בחומרה רבה. לפי התפיסה הדתית, אישה כזו מקרבנת את הילד ומאלצת אותו לגדול בסביבה נטולת דמות אב, דבר שיגרור כלפיו התייחסות חברתית שתאופיין בדחייה וסלידה חברתית. בעיה זו אף מחמירה כאשר אישה נשואה מקיימת יחסי מין מחוץ למסגרת הנישואין והרהר כתוצאה מהם. במקרה זה, היא תשקר לבעלה כי הילד הוא בנו וילד זה יזכה באוכל, כסף והתייחסות שאינם מזכותו. נוסף לכך, מגוריו של ילד זה, שהינו זר לנשות המשפחה, בבית המשפחה תגרור את חשיפתו לגופן של נשים שאסור לו לראות: "כעסיו של אלוהים יגבר על כל אישה אשר מכניסה לביתה ילד שנחשב כאסור על נשים אחרות בתוך הבית, כלומר בן לדבר זר" ("اشتد غضب الله على امراه ادخلت على اهل بيتها ولدا من غيرهم فاكل من خيراتهم ونظر الى عوراتهم") (*אלעדנאני, 1999, עמ' 28). אמונה נוספת באשר

לזנות היא ש"שלושה הם מי שאלוהים לא יתייחס אליהן ביום הדין או יסלח להן ואחת מביניהן האישה נכנסת למיטה שאינה לבעלה" ("قال ثلاثة لا يكلمهم الله ولا يزكّيهم ولهم عذاب اليم...منهم:المراه توطى فراش زوجها غيره") (*אלעדנאני, 1999, עמ' 28). כלומר, הדת רואה בחומרה רבה תופעה של ניאוף מצד האישה.

5. צאצאים שטניים: החברה תופסת את ילדי הזונות כילדים שהתפתחותם הייתה לא תקינה, דבר אשר יבוא לידי ביטוי, על פי התפיסה, בדרכי חשיבתם וערכיהם בתוך החברה. עובדה זו, למעשה, תשפיע עליהם הן במודע והן שלא במודע. כך לדוגמא, הנביא נוח אשר דיבר עם אלוהים וביקש ממנו להרשות לו להעלות את בנה של אשתו, אשר זנתה בעברה, ואלוהים סירב לבקשתו. התפיסה הרווחת היא כי בבנה של הזונה אין טוב: "אין טוב בבנה של הזונה. לא בגופו, לא בשערות שלו, לא בבשרו, לא בדם שלו, ולא בכלום. הספינה העלתה את הכלב ואת החזיר ולא העלתה את בנה של הזונה, בנה של הזונה אסור לו להיות מנהגי בתפילה, אפילו אם יהפוך להיות הכי טוב בעולם בחיים לא יהיה טוב, בנה של הזונה לגיהנום, לא משנה מה יעשה" ("لا خير في ولد الزنا ولا في بشره ولا في شعره ولا في لحمه ولا في دمه ولا في شيء منه عجزت عنه السفينة وقد حمل فيها الكلب والخنزير", "لا تجيز إمامه ولد الزنا في الصلاة، لا يحل له ان يتولى منصب القضاء والحكم بين الناس") (*אלעדנאני, 1999, עמ' 29).

באשר לעונשים המוסכמים במקרה של זנות לפי האסלאם "הזונה והזונה יקבלו את עונשם באמצעות הלקאתם 100 פעמים. זאת בנוסף לכך שעונש זה יתקיים מול אנשים רבים" ("الزانية والزاني فاجلدوا كل واحد منهما مائة جلدة ولا تأخذكم بهما رأفة في دين الله ان كنتم تؤمنون بالله وليشهد عذابهما طائفة من المؤمنين" (הקוראן, פסק "אלנור", פסוק 2). עונש זה נחשב לעונש נפשי-רגשי, שכן פעולה זו, בנוסף לכאב הפיזי, פוגעת בכבודו של האדם בין היתר משום שמתקיימת מול הציבור. *אלעדנאני (1999) מוסיף עונש נוסף, לו הוא קורא "העונש המוחשי" ואשר קשור להשלכות של מעשי האדם על תדמיתו בעיני האחר. עונש זה מכוון במיוחד כלפי הגברים, אשר עליהם חל איסור מוחלט לקיים יחסי מין עם הנשים קרובות המשפחה של האישה עמה קיים יחסי מין. באשר לאישה נשואה שנאפה בבעלה, עליה חל איסור מוחלט להתחתן עם גבר זה, אף אם בעלה גירש אותה או נפטר. עם זאת, האסלאם התיר נישואי גברים לנשים שהיו זונות בעברו והחליטו לצאת ממעגל הזנות. הדת אף מתירה לגברים אלו לאמץ את ילדיהן של נשים אלו (*אלעדנאני, 1992).

הקוראן מתייחס באופן ממוקד לסוגיית העסקת נשים בזנות, עת שהוא דורש מן הגברים לא לכפות על האישה עיסוק בזנות בעת שהיא מבקשת לעצמה חי חירות נורמטיביים: "אל תכריחו את בנותיכם על הזנות כדי שאתם תיהנו מהחיים ובמיוחד באם בנותיכן מעוניינות לקיים אורח חיים נורמטיבי. אך, על העובדה שהן חטאו, אלוהים תמיד ימחל ויסלח להן בשל היותכם אלו שהכרתם אותם לעשות מעשה זה" ("ولا تكرموا فتياتكم على البغاء إن أردن تحصنا لتبتغوا عرض الحياة الدنيا ومن يكرههن فإن الله من بعد إكراههن غفور رحيم") (הקוראן, פסק "אלנור", פסוק 33). מפסוק הקוראן שצוטט לעיל, ניתן להבין כי האסלאם מתייחס בסלחנות ומחילה כלפי הזנות ורואה בהן נשים שנכפה עליהם להתנהג באופן שכזה. למרות האיסור והחטא שבקיום יחסי מין מחוץ למסגרת הנישואין, נשים אשר הוכרחו לעסוק בזנות, אינן נחשבות לחוטאות.

1.4. סיכום פרק המבוא

ההתייחסות לנושא הזנות בספרות הערבית נשענת בעיקר על ההתייחסות הדתית לנושא וזאת מעצם היות הדת מקור ראשי ומרכזי המתווה את ערכי החברה הערבית. הדת האסלאמית היא הדת הדומיננטית בחברה הערבית והשפעות תפיסותיה ועקרונותיה ניכרות על כלל האוכלוסייה הערבית. ההתייחסות הכללית לזנות בספרות הערבית היא כאל מעשה של פשיעה וחטא בלתי נסלח. לרוב, השימוש במילה "זנות" מלווה בתארים כגון "חטא" או "פשע". מעניין לגלות כי כמעט ולא הוצגה תמונה קורבנית של האישה העוסקת בזנות, בשונה מהספרות המערבית בה האישה בזנות מתוארת כמי שנקלעה למעגל טראומתי זה כתוצאה ממסלול חיים קשה המלווה בבעיות אלימות, פגיעות מיניות, סמים, הזנחה הורית וכדומה (גור, 2008). כמו כן, לא נמצאה התייחסות לחוויית הנשים בעיסוק בזנות, למצבי זנות, לדרכי טיפול ושיקום של נשים בזנות או לתיאוריות בתחום הרלוונטיות לחברה הערבית. למעשה, ההתייחסות לזונה היא כמי שראויה לענישה בגין חטאיה המכוערים, ללא כל התייחסות רגשית, נפשית או סיבתית לכניסתה למעגל הזנות. זאת כאמור, בניגוד לנקודת ההתייחסות של העולם המערבי.

על מנת להבין את הקשרן של תפיסות הדת לנושא, נסקרו בקצרה מאפייני האוכלוסייה הפלסטינית, במטרה להבין את תהליך ההבנייה החברתית של התפיסות כלפי הזנות. נראה כי לא מעט חומר נכתב על נושא הזנות בחברה הערבית, אולם השיח סובב בעיקר סביב ההקשר הדתי בכלל, וההתייחסות לתפיסת הזנות על-ידי דת האסלאם בפרט.

על רקע תפיסות החברה הערבית, ממנה מגיעות משתתפות המחקר, נראה כי שלושה מושגים מרכזיים משפיעים על עיצוב תפיסת הזנות בחברה הערבית: מגדר, מיניות וסטייה. התפיסות

כלפי שלושה מושגים אלו, מופנמות מגיל צעיר על-ידי סוכני סוציאליזציה במשפחה ובחברה. לאור העובדה כי החברה הערבית נחשבת לחברה שמרנית-מסורתית, הפועלת לאור עקרונות וערכים פטריארכאליים, חל איסור מוחלט לקיים שיח בנושאים המהווים "איום חברתי", כגון הזנות. החברה הערבית מאופיינת בהקשרים חברתיים-משפחתיים היררכיים ופטריארכאליים וזאת מאחר ומדובר במשפחות מסורתיות המחזיקות בערכים שמרניים, בעיקר כלפי הנשים במשפחה.

כאמור, בלטו בהיעדרן התייחסויות בספרות המקצועית לנושא הזנות בחברה הערבית בהקשר החברתי-מקצועי-שיקומי. לאור זאת, נעשה ניסיון באמצעות מחקר זה להבין את התפיסות של עובדות סוציאליות ערביות בישראל ביחס לזנות.

2. שיטת המחקר

מטרת מחקר זה היא ללמוד על תפיסותיהן של העובדות הסוציאליות הערביות כלפי נושא הזנות ונשים בזנות. כפי שתואר בפרק המבוא, נושא הזנות מקושר למין ולסטייה. מסיבה זו, בחברה הערבית אין מקובל (ואף אסור) להתייחס אליו בשיח התרבותי בכלל ובקרב אנשי המקצוע המטפלים בנשים בזנות בפרט. לאור אופיו הטעון של הנושא לא מתקיים כל דיון חברתי סביבו. בשל השקפתי בדבר חשיבותו הרבה של הנושא וחומרתו בחרתי לבדוק את תפיסותיהן של עובדות סוציאליות ערביות אודות זנות, מכיוון שניתן לראות את העובדות הסוציאליות כסוכנות לשינוי חברתי תפיסותיהן חשובות ביותר. נקודת מבטן ותפיסתן את הזנות והנשים העוסקות בזנות, נעלמת הן מן השיח התרבותי-חברתי והן מן הספרות המקצועית. פרק זה מציג את העקרונות התיאורטיים שהנחו את הבחירה בגישה המחקרית, מאפייני החוקרת הרלוונטיים והליכי המחקר.

2.א. גישת המחקר

המחקר נעשה לפי הגישה האיכותנית-נטורליסטית, המניחה את קיומן של מציאויות מרובות והוליסטיות. מוקד החקירה בגישה זו הן התנסויותיו וחוויות חייו של הפרט, והלמידה עליהן נעשית מנקודת מבטם הסובייקטיבית של משתתפי המחקר (שקדי, 2003; Denzin & Lincoln, 1994). המתודה האיכותנית מתאימה לחקר תופעות אנושיות מרובות רבדים, כדוגמת תפיסות של נושא או של תופעה מורכבת. בנוסף לכך, המתודה האיכותנית מתאימה לחקר תופעות שכמעט ולא נחקרו שכן היא אינה מפריכה או מאששת השערות, אלא מנסה להבין את התופעה מתוך הקשרה (שקדי, 2003). על כן, נמצאה מתודה זו כמתאימה למחקר אשר מבקש לחשוף את נקודת

מבטן הייחודיות של עובדות סוציאליות ערביות ביחס לנושא המורכב והטעון של זנות ונשים בזנות, תוך הבנת ההקשר התרבותי בו מתקיימות תפיסותיהן.

מחקר נטורליסטי רואה בחוקרת את כלי המחקר העיקרי ומייחס חשיבות רבה למרכיבי האינטראקציה בין החוקרת לבין המשתתפות וכן ליצירת יחסי אמון ביניהן אשר מסייעים למשתתפות במחקר לספר את סיפורן (צבר-בן יהושע, 1995; Lincoln & Goba, 1985). לשם כך, על החוקרת להקשיב מתוך רצון להבין ולהתעניין בעולמם הפנימי של משתתפי המחקר, בניסיון להימנע משיפוטיות (Patton, 1990). הגישה הנטורליסטית מאפשרת להשמיע קולות מרובים ושונים, ביניהם גם קולה של החוקרת עצמה. קול זה חיוני להליך המחקר, אולם עלול גם לחבל בהליך המחקרי, על ידי השפעות לא רצויות של החוקרת על נתוני המחקר. בכדי להתמודד עם סכנה זו, החוקרת נדרשת להיות מודעת לערכיה כלפי התופעה הנחקרת באמצעות התבוננות רפלקטיבית ובחינת האופן שבו ערכיה ותפיסותיה באים לידי ביטוי בראיונות ובהליך המחקרי (שקדי, 2003).

2.ב. השפעות מעצבות של החוקרת

את ההכשרה המעשית שלי בשנה ג' ללימודי העבודה הסוציאלית עברתי במרכז למניעת אלימות במשפחה בנצרת עילית. במהלך שנה זו, טיפלתי באופן פרטני בנשים ערביות נפגעות אלימות. מדובר בנשים שמרביתן ברחו ממשפחותיהן ועברו להתגורר בעיר מעורבת, בה לא זוהו ולא היו נתונות לביקורת חברתית. הסיבות לבריחתן היו שונות וכללו התנגדות מצד משפחותיהן לגירושין או לנישואין וחילול כבוד המשפחה, דבר אשר היווה איום ממשי על חייהן, והביא להגדרתן כזונות על-ידי אנשים בסביבתן.

הקשר הטיפולי שלי עם נשים אלו ידע טלטלות רבות, אשר בבסיסן עמדו מספר נתונים הקשורים לנסיבות חיי בתקופה זו. היותי בחורה צעירה ממוצא ערבי, הנחשפת לראשונה בחייה לנושא האלימות במשפחה המעורר דילמות חברתיות לא פחות ממקצועיות, והקונפליקט האישי שחוויתי בין ערכי החברה השמרנית לבין ערכי המקצוע הדורשים קבלה והכלה, היו בעלי השפעה על אופן עבודתי ודרך התמודדותי. בתקופה זו, החלה להתגבש זהותי המקצועית והחברתית, שעד אז הייתה מטושטשת ומעוותת. כחלק מגיבוש זהותי כאישה, פלסטינית ופמיניסטית, החלטתי להתחיל בתהליך מאתגר של מחקר בתחום הזנות, מחקר על סוגיה שטרם נבדקה, אך העמדה בחברה הערבית לגביה הינה פומבית וידועה. בחוויה שלי, האישה הערבייה סובלת מאפליה כפולה – הן על רקע היותה אישה והן לאור היותה פלסטינית אזרחית ישראל ובת למיעוט ערבי ובלתי רצוי בארצו. חוויות ותפיסות אלו, הן שמחזקות את הצורך שלי להיאבק על זכויות האדם כאדם

ועל זכויותיהן של הנשים, המופלות בעולם בכלל ובמדינת ישראל בפרט, וביניהן נשים בזנות. בחירתי לעסוק בעבודה סוציאלית נובעת מאמונה בחשיבות כבוד האדם ובצורך בתמיכה באוכלוסיות מוחלשות. גם על רקע זה בחרתי בנושא הזנות המסמלת דיכוי ואפליה קיצונית של נשים בחברה.

מחקר זה נעשה בתקווה כי הוא יסייע לקידום שיח מקצועי ותרבותי בחברה הפלסטינית-ישראלית אודות נשים בזנות ולפיתוח פרקטיקה מיטבית לטיפול בנשים אלה. אוכלוסיית המחקר, העובדות הסוציאליות, הנה אוכלוסייה של אנשי טיפול אשר נתקלים בנשים הנתונות במצוקה חריפה ומוגדרות בחברה כזונות. נשים אלו דחויית על-ידי החברה וישנו קושי ממשי לטפל בהן. מחקר זה התבסס על כך שאני, כעובדת סוציאלית, רואה זאת כחובתי האנושית והמקצועית לסייע בקידום הדיון בנושא מורכב זה.

מנקודת מבט פמיניסטית אני מקווה כי המחקר יקדם אינטרסים של נשים ושינוי חברתי במצבן. בנוסף לכך, מחקר זה נעשה מתוך מודעות לעובדה הכואבת של היעדר קולן של נשים ערביות מהשיח החברתי והמקצועי בנושא הזנות – היעדר קולן של העובדות הסוציאליות הערביות שחל עליהן איסור להתבטא בנושא רגיש זה. והיעדר קולן של הנשים בזנות, המודרות מן החברה, מופלות ודחויית. לכן, חשובה ההקשבה הרגישה לקולות המשתתפות, המבטאות קול ושיח שהושק או השתק. עמדותיי אלו, הביאו לרגישות גבוהה מצידי לממצאים הקשורים לא רק לחוויה האישית של כל משתתפת אלא גם לראייה חברתית רחבה יותר, של משמעות הזנות בתוך החברה הערבית.

2.ג. אוכלוסיית המחקר והמדגם

אוכלוסיית המחקר מורכבת מעובדות סוציאליות, פלסטיניות אזרחיות ישראל. המדגם כלל 16 נשים, כולן עובדות סוציאליות המועסקות במחלקות לשירותים חברתיים בתחומים שונים. רואיינו עובדות מארבעה אזורים בישראל: 3 עובדות סוציאליות מכפר מוסלמי-דתי שמרני מאוד; 4 עובדות סוציאליות מכפר מעורב, בו רוב מוסלמי ומיעוט נוצרי; 4 עובדות מעיר מעורבת בה מתגוררים אזרחים מוסלמים ונוצרים; ו-5 עובדות מעיר מעורבת בה מתגוררים אזרחים ערבים ויהודים. הבחירה לראיין עובדות ממקומות שונים בארץ נבעה, בין היתר, מתוך רצון ליצור אוכלוסיית המחקר הטרוגנית. הראיונות כללו עובדות מערים מעורבות וערים לא מעורבות, מתוך הנחה כי התפיסות כלפי זנות מושפעות גם מהמפגש הבין-תרבותי בין דתות שונות.

מעבר לאזור המגורים, בחירת המרואיינות נעשתה ללא תנאים מוקדמים. ניכרת הטרוגניות מבחינת גיל, מצב משפחתי, שנות ותק בעבודה ודת. מרבית משתתפות המחקר (10) היו מוסלמיות

ו-6 היו נוצריות. גילן הממוצע של העובדות היה 37.4 ונע בין 32-57. 14 מתוך 16 היו נשואות עם ילדים ושתים היו רווקות. ממוצע שנות הוותק היה 14 שנים והוא נע בין 5-34. רובן לא החליפו מקום עבודה במהלך השנים. העובדות עוסקות בתחומים שונים במסגרת העבודה הסוציאלית: אלימות, סמים, קשישים, ריכוז מועדוניות ועוד. רוב המרואיינות לא לבשו לבוש דתי-מסורתי, אך רואיינו גם עובדות סוציאליות דתיות בלבושן. לא רואיינו עובדות מהמגזר הבדואי או הדרוזי. 6 מתוך 16 העובדות הסוציאליות אשר השתתפו במחקר היו בעלות תואר שני (M.S.W.). פירוט נתוני המרואיינות מופיע בנספח 1.

2.ד. הליך גיוס המרואיינות

לאחר קבלת אישור ממנהלות המחלקות לשירותים חברתיים באזורים המצוינים לעיל, נערכה פנייה אישית לעובדות הסוציאליות, תוך ניסיון לעניין אותן במחקר, במטרה לקבל את הסכמתן להשתתף במחקר.

21 עובדות סוציאליות נתנו הסכמתן לראיון ומתוכן רואיינו 16. אחת העובדות הסוציאליות לא רואיינה בשל קושי למצוא זמן לראיון שיתאים לשתינו. עם ארבע העובדות האחרות, שכולן עובדות באותו מקום, קבעתי מועד לראיון אך כאשר הגעתי אליו היה הבניין נעול בשל חופשת חג, שלא הודיעו לי עליה. פירשתי זאת, כחוסר רצון להתראיין ולא פניתי אליהן לתיאום מועד חלופי. יש לציין כי לא היו עובדות סוציאליות אשר ביטאו התנגדות ישירה מולי להשתתף במחקר. ברם, ממידע שהתקבל במהלך הראיונות הבנתי כי באחת הלשכות נושא המחקר הועלה על-ידי המנהלת בישיבת צוות, במטרה לשאול מי מעוניין להשתתף במחקר, וזכה להרבה התנגדות. עם כל מרואיינת פוטנציאלית נערכה שיחת טלפון מקדימה בה הצגתי את עצמי ואת המחקר וביקשתי את הסכמתה להשתתף במחקר. לפני הראיון, החתמתי כל מרואיינת על טופס הסכמה מדעת להשתתפות במחקר (ראה נספח 2).

2.ה. איסוף הנתונים

הנתונים נאספו בראיונות עומק חצי מובנים, שמטרתם הבנת התפיסות של העובדות הסוציאליות והמשמעות שהן מייחסות להן, תוך קיום שיח פתוח ככל האפשר (שקדי, 2003). ראיון מסוג זה מאופיין במבנה גמיש ודינאמי.

הראיון הונחה באמצעות מדריך ראיון (Patton, 1990). לצורך כך, נבנה מדריך ראיון הכולל את הנושאים המרכזיים הרלוונטיים לתפיסות עובדות סוציאליות ערביות ביחס לזנות ולנשים בזנות כגון: הגדרות לזנות ולנשים בזנות, תחושות ומחשבות כלפי הנושא, והתמודדות עובדות סוציאליות ערבייה עמו. המדריך המלא מופיע בנספח 3.

הראיונות התקיימו בין החודשים נובמבר 2009 לינואר 2010, במועד שהתאים למרואיינות. כל הראיונות נערכו במקום העבודה של המשתתפות, במסגרת שעות עבודתן. הראיון כלל מפגש אחד, שארך בין שעה לשעה וחצי. לכל מרואיינת הובהר כי באפשרותה להפסיק את השתתפותה במחקר אם תבחר בכך. לאחר קבלת הסכמתן וחתימתן על טופס ההסכמה מדעת התקיים הראיון. כל הראיונות נערכו בשפה הערבית, הוקלטו ותומללו בערבית ולאחר מכן תורגמו לעברית על-ידי החוקרת.

על מנת לייצר אווירה אינטימית ונינוחה, הראיון נפתח בשאלות הנוגעות לחייהן האישיים של העובדות, כדוגמת מצב משפחתי, מקום מגורים וגיל. רק לאחר היכרות ראשונית החל הדין בנושא הרלוונטי בשאלה "היכן פגשת זנות...?". בהמשך הראיון, ניכרה העמקה באשר להגדרותיהן של העובדות את הזנות, רגשותיהן ומחשבותיהן בנושא. ניכר שיתוף פעולה מלא מצד העובדות הסוציאליות בהליך המחקר, תוך שיתוף כן ופתוח בעמדותיהן ותפיסותיהן בנוגע לנושא.

הראיונות היו מלווים בקושי רגשי רב, גם של המרואיינות וגם עבורי כמראיינת. חלקן של המרואיינות ביטאו חשש מעצם השתתפותן במחקר, וחלקן הדגישו את החשיבות שבשמירה על סודיות המידע. רוב הראיונות אופיינו, להתרשמותי, בתחושת מבוכה, שנבעה מעצם העלאת הנושא. ניכר קושי בשימוש במילה "זנות" בשפה הערבית. מתמלול הראיונות עולה, כי בעת שהשיח כלל ביטויים מיניים, המשפטים נטו להיות מקוטעים ומגומגמים, העובדות הסוציאליות התקשו למצוא את מילים לתיאור חוויותיהן ולעיתים היו צריכות את עזרתי בהשלמת המשפט. בזמן שהבחנתי בקשיים מסוג זה, אפשרתי לנחקרות לא לענות על שאלות וכן הצעתי אפשרות להפסיק את הראיונות. בראיון אחד, הפסקנו את הראיון לחצי שעה עד שהמשתתפת נרגעה והייתה מסוגלת להמשיך בראיון.

2.1. ניתוח הנתונים

המתודולוגיה האיכותנית מתמקדת בתיאור תופעה, ניתוח והמשגה, בהתבסס על יחידות משמעות שנחשפות כתוצאה מניתוח הנתונים. ניתוח הראיונות מונחה על-ידי שאלות כלליות ההולכות ומתמקדות (שקדי, 2003; Strauss & Corbin, 1990). הראיונות נותחו בניתוח תוכן בסיסי (Patton, 1990). מטרת ניתוח הנתונים הינה הקפת מורכבויותיה של המציאות הנלמדת, על ידי סידור והבניית המידע שנאסף במחקר לצורך פרשנותו והבנת המשמעויות שלו (שקדי, 2003). תהליך ניתוח הנתונים כלל ארבעה שלבים עיקריים: (1) קריאה רציפה, חוזרת ונשנית של הטקסט על מנת לקבל תמונה שלמה. בשלב ראשון, קראתי את כל תמלולי הראיונות וסימנתי את התמות המרכזיות העולות בהם; (2) קריאה נוספת וחלוקת הטקסט ליחידות משמעות/תוכן.

עשרות תמות שעלו מן הראיונות צומצמו ל-20 קטגוריות מרכזיות, אשר לפיהן מוינו תכני הראיונות; 3) בחינה וניתוח הקטגוריות שהתקבלו, כך שהתאפשרה הבנה טובה יותר של כל קטגוריה ומרכיביה; ו-4) זיהוי הקשרים בין הקטגוריות ובניית מסגרת מארגנת לממצאים.

2.2. עקרונות אתיים

שמירה על עקרונות אתיים הולמים הינו תנאי מהותי להערכת איכות המחקר (Peled & Leichtentritt, 2002). בתהליך המחקרי הושם דגש על עיקרון מניעת הנזק למשתתפות המחקר. עצם השיח סביב נושא הזנות, הקשור למין ומיניות, תוך שימוש במושגים שנחשבים כטעונים, עלול היה להביא למצבי מבוכה ואי-נוחות עבור המשתתפות. במטרה להפחית מעוצמת תחושות אלה, נבנה טופס "הסכמה מדעת" אשר ניתן למשתתפות המחקר ובו פורט מלוא המידע הנוגע למהות המחקר ומטרותיו. באמצעות הטופס הועבר מסר ברור למרואיינות באשר לחופש הבחירה שלהן בהחלטה אם להשתתף במחקר ועל זכותן להפסיק השתתפותן גם במהלכו, לקטוע את הראיון או להימנע מלענות על שאלות מסוימות היוצרות עבורן מתח שעלול לפגוע בהן רגשית. בנוסף לטופס ההסכמה מדעת, במהלך הראיונות השתדלתי לגלות רגישות והקשבה תוך מתן כבוד, הימנעות משיפוטיות והקפדה על גבולות המפגש שנקבעו לצורך הראיון. הצעתי למרואיינות להתקשר אליי בכל עת באם יתעוררו בהן רגשות שליליים עקב הראיון והדגשתי בפניהן את זכותן לביטול השתתפותן במחקר גם לאחר ביצוע הראיון. לא היו מרואיינות שעשו זאת.

לינקולן (Lincoln, 1995) התייחסה לסוגיה אתית חשובה נוספת והיא התייחסות לקהילה. לדבריה, כאשר מדובר במחקר אשר מכוון לקהילה מסוימת, חשיפת ממצאיו לקהילה נחשבת כחובה. המחקר שערכתי התייחס באופן ישיר לקהילת העובדות הסוציאליות הערביות, דבר אשר מחייב בסופו של יום את חשיפת ממצאי המחקר בפניהן. חשיפת הממצאים עשויה להביא לקידום שיח בנושא הזנות בקרב העובדות הסוציאליות הערביות ולמעשה אף בקרב אנשי טיפול במסגרת המגזר הערבי ובחברה בכללותה. בסיום המחקר, בכוונתי לפרסם את ממצאיו בספרות המקצועית, בעיתונות הערבית, במחלקות לשירותים חברתיים במגזר הערבי ובארגונים פמיניסטיים באמצעות כתיבת מאמרים וייזום פאנלים והרצאות המיועדים לעוסקים בטיפול. צעדים אלו, עשויים לפתוח אפיקי מחשבה חדשים עבור העובדות הסוציאליות הערביות ולהעלות לסדר היום את חשיבות ההתבוננות הפנימית על המחשבות ודרכי הפעולה בהן הן משתמשות בטיפול בנשים בזנות.

2.ח. סטנדרטים להערכת איכות המחקר

אחד מעקרונותיו של המחקר האיכותני-נטורליסטי הוא שאין אמת אחת. ההתייחסות למושג "אמת" היא כאל מושג סובייקטיבי ועל כן בדיקת אמינותו של המחקר כרוכה בכלים ייחודיים (שקדי, 2003).

אמינות המחקר: מטרת קריטריון זה לבחון באם הממצאים המוצגים במחקר אכן משקפים את נקודת מבטן של משתתפות המחקר. על מנת להבטיח זאת נעשה שימוש בראיון עומק חצי מובנה, שאפשר למשתתפות המחקר לחשוף את תפיסות עולמן כלפי הנושא באופן פתוח, ללא מוגבלויות כלשהן. בנוסף, כפי שמציעים לינקולן וגובה (Lincoln & Guba, 1985), מעורבות ארוכת טווח בשדה המחקר עשויה להגביר את אמינות המחקר. המחקר נערך בקרב החברה ממנה אני מגיעה. היכרותי עם השדה וערכי התרבות אפשרה לי הבנה מעמיקה יותר של התהליך האישי-מקצועי אותו עוברת העובדת הסוציאלית תוך כדי הראיון.

העברה: מאפייני המחקר אינם מאפשרים להכליל את ממצאיו לכלל אוכלוסיית העובדות הסוציאליות הערביות. אולם, ניתן להתייחס למחקר כאל מחקר חברתי אשר בוחן סוגיה שהעמדות לגביה אחרות למדי ואשר נחשבת טעונה בתוך חברה שמרנית-מסורתית כמו החברה הערבית. ממצאי המחקר מתייחסים באופן משמעותי להשפעת תפיסות חברתיות אלה על העובדות הסוציאליות הערביות המטפלות בסוגיות טעונות כדוגמת זנות.

על מנת לאפשר שונות רבה יותר בממצאים, בדקתי את התפיסות של עובדות סוציאליות בעלות נתונים דמוגרפיים מגוונים מיישובים ערביים שונים באזור חיפה והצפון. בנוסף לכך, ראייתי עובדות מוסלמיות ונוצריות, דתיות ולא דתיות. מגוון זה נועד להרחיב את נקודות המבט לנושא הנחקר. במצב דברים זה, על הקורא להחליט באם ניתן להעביר את הממצאים גם להקשרים אחרים (שקדי, 2003).

3. ממצאים

מטרת מחקר זה היא להעמיק הידיעה אודות תפיסותיהן של עובדות סוציאליות ערביות ביחס לזנות ולנשים בזנות. מהראיונות ניתן ללמוד כי עמדותיהן של העובדות הסוציאליות עוצבו תוך שילוב שני עולמות ערכים שונים. מחד, ערכים חברתיים-תרבותיים המתאפיינים בשמרנות, מסורתיות וצניעות. ומאידך, ערכי מקצוע העבודה הסוציאלית הדורשים הבנה, הכלה וקבלת השונה. המפגש בין העולמות מעמיד את העובדות הסוציאליות שרואיינו בפני התנגשות ערכית, לאור השוני המהותי בדרישות ובציפיות מהן. הקונפליקט בא לידי ביטוי בקשר הטיפולי שנבנה בין עובדת סוציאלית מטפלת לבין אישה בזנות.

ממצאי המחקר מוצגים בארבעה חלקים – החלק הראשון מתאר את התפיסות של זנות בקרב עובדות סוציאליות ערביות, כפי שהשתקפו מתגובותיהן הראשוניות וממהלך גיוסן למחקר; החלק השני מתאר את השפעת הערכים החברתיים על תפיסות העובדות הסוציאליות ביחס לזנות; החלק השלישי מתאר את השפעת ערכי העבודה הסוציאליות על היחס לזנות; והחלק הרביעי והאחרון, חושף את הקונפליקט החברתי-מקצועי שחוות המרואיינות במסגרת המפגש האישי שלהן עם נשים בזנות.

3.א. תפיסת הזנות כפי שהשתקפה במהלך גיוס המרואיינות

תגובות רבות ומגוונות שמעתי בנוגע לבחירתי לערוך מחקר בנושא הזנות. חלקן מעודדות ותומכות וחלקן מרתיעות ואף מאיימות. פרק זה, עוסק באופן בו למדתי על תפיסותיהן של העובדות הסוציאליות הערביות ביחס לזנות כבר משלב גיוס המרואיינות למחקר. כפי שצינתי, פנייה ראשונה מצידי לאיתור משתתפות במחקר נעשתה באמצעות מנהלות המחלקות לשירותים חברתיים במועצות אזוריות ועיריות, במטרה להסתייע בהן לגיוס מרואיינות למחקר. זכיתי לתגובות שונות באשר לעריכת המחקר ובחירת נושא המחקר. חלקן ביטאו הערכה מעצם הבחירה בנושא "קשה" זה, ואחרות ביטאו התנגדות: "לא מצאת נושא יותר קל להתעסק בו? מאיפה בכלל עלה בדעתך? ולמה?!" (יומן רפלקטיבי). לעיתים, תגובות אלו עוררו בי רגשי כעס. בפעמים אחרות הן גרמו לי לעצור, לחשוב ולנסות להבין מה מקורן. מנור (שם בדוי, כמו כל השמות שיוצגו להלן), אחת המרואיינות במחקר, קיבלתי תשובה לשאלה זו כבר בשיחת הטלפון הראשונה עמה:

"אבל אינאס... אני חייבת להגיד לך משהו... כשהמנהלת העלתה את הנושא בשיבת הצוות... כלומר כששאלה מי מעוניינת להשתתף במחקר שהנושא שלו הוא כך וכך... כולן התנגדו לנושא... ואפילו ביטאו כעס על זה שמבקשים מהם לבוא ולחשוף עמדה בנושא שבשבילן נושא מאוד אישי..." (יומן רפלקטיבי).

חרף ההסבר המפורט שקיבלה נור באשר למחקר והתחייבותי לסודיות מלאה, בלט הלחץ שחשה מעצם קיום הראיון. היא שאלה שוב ושוב אודות חיסיון המידע, האפשרות של העברת פרטים אודותיה והאפשרות לקטוע את הראיון במידה ותחליט שאינה מעוניינת להמשיך. אולם, לאחר מתן הסבר נוסף מצדי ובירורי את המקור לחששותיה, התרשמתי כי היא נרגעה וגילתה מידת פתיחות וחשיפה רבה.

נור לא הסתפקה באמירה הטלפונית שעצם השתתפותה במחקר אינה מובנת מאליה ובחשיפת הקושי שלה, כאישה ערבייה, להתייחסות לנושא טעון זה. היה לה חשוב להדגיש את דבריה גם במפגש פנים אל פנים:

"נושא זה אינו מדובר, לא מדברים על נושא זה... מה קרה לך? עצם העובדה שאינאס פנתה ובקשה מעובדות סוציאליות להתראיין.... כולן התנגדו לה... כולן... כעסו מאוד..". (נור, עמ' 4)

מדברי נור, ניתן ללמוד כי פנייתי לחיפוש משתתפות למחקר עוררה כעס לפחות בקרב חלקן של העובדות הסוציאליות, ואף תחושת הפתעה מצידן על כך שאני מבקשת מהן להיחשף בנושא רגיש זה.

לראיונות עצמם הקפדתי להגיע כשעה טרם הזמן שנקבע. בזמן זה העמקתי את ההיכרות עם המרואיינת והחתמתי אותה על טופס הסכמה מדעת. ניכר כי מרבית העובדות הסוציאליות ראו בשיתוף בעמדותיהן בנושא הזנות חוויה מורכבת. מחד, הן הביעו חששות לאור הסכמתן להשתתפות במחקר, תוך שימוש בהסברים כגון חוסר בקיאות בנושא הזנות "אני לא יודעת הרבה על הנושא.... לא נתקלת בזה... אני לא יודעת" (רשא, עמ' 3). מאידך, הן בחרו להשתתף באופן מלא, תוך מתן דוגמאות מקצועיות הקשורות לעולם הזנות ושיתוף בחוויותיהן מהיתקלות עם הנושא בחיי היום יום.

למעשה, בקרב העובדות הסוציאליות בלטה התנהלות אמביוולנטית. מצד אחד הן הצהירו על תחושות מעורבות באשר לנכונותן לקחת חלק במחקר ואף ביטאו ביטויי כעס על עצם הפנייה והבקשה מהן לקחת בו חלק. מצד שני, הן גילו שיתוף פעולה מלא במחקר והסכימו להקלטת הראיונות, ללא כל הפעלת לחץ מצדי. ניתן ללמוד מכך על הדואליות שבה נתונה העובדת הסוציאלית הערבייה, הנדרשת להתמודד עם נושא הזנות.

את מועדי עריכת הראיונות חילקתי לפי אזורים בארץ. כך למשל, את כל העובדות שראיינתי בכפר X ראיינתי באותו היום. בדרך זו, התאפשר לי לפגוש עובדים רבים במחלקה לשירותים חברתיים ולקיים עמם דיונים בנושא. נוכחותי במחלקה לשירותים חברתיים עוררה שאלות ותהיות בקרב העובדים שלא לקחו חלק במחקר. הם פנו אליי מיוזמתם והפנו אליי שאלות הנוגעות להחלטתי לערוך מחקר בנושא זה. דעות העובדים באשר לנושא המחקר היו חלוקות בין תמיכה להתנגדות, הפתעה וסקרנות באשר לסיבות שבחרתי בנושא זה? אציין, כי חלק מן העובדים הסוציאליים שפגשתי היו מוכרים לי ממסגרות שונות בהן פעלתי בהיותי סטודנטית לתואר ראשון בעבודה סוציאלית. מהשיחות האקראיות עימם עולה כי אז, הם תפסו אותי כתמימה, נאיבית ו"טהורה", וכי לדידם, מוטב היה לי להישאר כזו ולא לעסוק בנושאים שעלולים לסכן אותי ואת שמי הטוב.

מפגש הראיון עצמו לווה בחששות הדדיות ותחושה של "זמן מבחן". בחירתי בנושא עוררה במשתתפות שאלות רבות, שחלקן אף העיזו לשאול באופן ישיר: "תגידי, באמת, למה בחרת את הנושא?" (מלק, יומן רפלקטיבי), כמצפות לגלות סוד כמוס. חלקן התייחסו לנושא באופן עקיף: "שאלוהים ירחיק את כולנו מהן [מהנשים בזנות]" (מלק, יומן רפלקטיבי). באמירת ה"כולנו" הן כללו גם אותי, במטרה לבחון את עמדתי כלפי האמירה תוך התבוננות וציפייה לתגובתי. לפרקים, בתחילת הראיון האווירה הכללית הייתה של לחץ וחוסר נעימות, דבר אשר גרם לי לבלבול בין הצורך לחקור ולשאול שאלות לבין התחושה כי עליי להצדיק את עצמי ואת בחירתי בנושא.

תהליך זה לימד אותי כי הבנת תפיסותיהן של העובדות הסוציאליות כלפי זנות ונשים בזנות, החלה כבר בשלבי הראשוניים של המחקר ועוד קודם למפגש הראיון עצמו. עבורי, היה מרתק להבין כי העובדות הסוציאליות שהשתתפו במחקר מגדירות זנות באופן רחב הכולל גם קיום יחסי מין מחוץ למסגרת הנישואין. הגדרה זו שונה מההגדרה המערבית המקובלת בעולם. מכך ניתן להתחיל ולהבין את התפיסה שלהן כלפי זנות ונשים בזנות. הפרק הבא, יתמקד בהגדרת העובדות הסוציאליות את הזנות ובהמשך יפורט כיצד הגדרה זו הושפעה מערכים חברתיים, תרבותיים ומקצועיים.

3.3. השפעה חברתית-תרבותית על תפיסות הזנות

המשמעות שניתנה למילה "זנות" על-ידי העובדות הסוציאליות שרואיינו במחקר הנוכחי, שונה במהותה מהמשמעות המוסכמת בחברה המערבית-ישראלית. בחברה הישראלית החילונית, ההגדרה המקובלת לזנות הינה קיום יחסי מין תמורת כסף. הגדרה זו, כאמור, לא עמדה בקנה אחד עם הגדרות העובדות הסוציאליות הערביות. אם כן, האם מדובר בהגדרה השונה במהות או בטרמינולוגיה? מה השוני בה? לא בכדי בחרתי להתמקד בפרק זה בהגדרות הזנות כפי שהוצגו על ידי העובדות הסוציאליות הערביות. הגדרות אלו משקפות למעשה את הראייה החברתית לנושא ומתוכן ניתן יהיה להבין, בהמשך, גם את תפיסותיהן האישיות.

אחרי שמיעה חוזרת ונשנית של הקלטות הראיונות, שמתי לב כי אני בעצמי משתמשת במילה "זנות" בעברית במהלך הראיון וזאת בדומה למשתתפות המחקר (או שמא להפך?). ייתכן כי הדבר נובע מאי נעימות ומבוכה להשתמש במילה המפורשת בערבית, אשר נהוג להשתמש בה כקללה. ייתכן, כי לשימוש במילה "זנות" בעברית הייתה השפעה על האופן בו ניתנו חלק מהגדרות למושג ולכן הן תאמו יותר את ההגדרה המערבית.

לשם המחשה, בחרתי בשני ציטוטים מתוך שני ראיונות, בהם ההשפעה של השימוש במילה העברית הייתה ברורה לעין – רולא, אישה בשנות ה-30 לחייה, נשואה ואם, מתגוררת בכפר

מסורתי מעורב דתות בצפון הארץ. רולא ענתה בקצרה לשאלה הספציפית "מה זה זנות בשבילך?": "זה קיום יחסי מין תמורת כסף, אישה מקיימת יחסי מין תמורת כסף... כן... זה זנות..." (רולא, עמ' 3). לראידה, שמגיעה מכפר דתי-שמרני, הייתה הגדרה דומה: "המובן הראשוני של המילה זנות.. זה מישהי שמקיימת יחסי מין תמורת כסף. זה המובן הראשוני ובתפיסתי האישית. זאת התפיסה שלי." (ראידה, עמ' 2).

הגדרה זו הלכה והשתנתה לאורך הראיון, או למעשה הורחבה, הועמקה ונוצקו לתוכה ערכים חברתיים, תרבותיים ודתיים. התרשמתי כי חלק מן העובדות הסוציאליות חוו קושי בהגדרת המושג "זנות". ייתכן כי חשו שנדרשת מהן מידת פתיחות וחשיפה שאינה נעימה עבורן, אולם רצו לשמר מודל של עובדת סוציאלית מודרנית ומקצועית.

כאותר, נשואה ואם, מתגוררת בכפר ערבי שמרני-מסורתי בצפון הארץ. בתחילה היא הגדירה את הזנות בהגדרה "המקובלת מקצועית", כלומר קיום יחסי מין תמורת כסף. אולם, במהלך הראיון, הגדרתה של כאותר למושג הזנות הלכה והתרחבה. תהליך זה של הרחבת ההגדרה לווה בגמגום, היסוסים, חיוכי מבוכה ולעיתים גם ניסיון לסטות מן הנושא תוך אמתלת "אני לא יודעת להגדיר זנות":

"זנות זה פרנסה. מקור לפרנסה. איך שאומרים זנות זה המקצוע הכי ותיק. את מעמידה אותי בדילמה... כי גם בחברתנו שזנות... זנות... יש אנשים חושבים כן... כך מגדירים.. יש אנשים שלא.. את יודעת? אני לא יודעת... מה להגדיר... ההגדרה היא כל מקרה לגופו.. זה קשה, זה קשה." (כאותר, עמ' 6)

כאותר הייתה אחת המרואיינות שהתקשו במתן הגדרה לזנות המכילה את הערכים החברתיים-תרבותיים. ייתכן כי כאותר ניסתה לשמר את תשובתה במישור המקצועי, ללא מתן מקום לרובד האישי, הכולל בתוכו מטען רגשי כבד ומפגש עם נושא שנחשב כטאבו. בנוסף, כאותר היא אישה שמראה החיצוני ואופן לבושה מודרני ורושם זה היא ניסתה לשדר גם בדבריה ובאופן ביטוייה. ייתכן כי הקפדה על שימור חזות מודרנית זו, של אישה המתנערת מן הערכים המסורתיים של החברה הערבית, משרת את הדימוי המקצועי שכאותר בוחרת לעצמה. דבר זה בלט מאוד במהלך הראיון עמה: "אני מהחברה הערבית, גדלתי בעכו... כלומר בחברה מעורבת לכן יחסית לחברה שלי אני בסדר.. המחשבות שלי הן בסדר" (כאותר, עמ' 7)

הכוונה העולה מהשימוש של כאותר במילה "בסדר" היא כי היא שונה מאנשים אחרים בחברה. היא אישה מודרנית וליברלית במחשבותיה ותפיסותיה. דבר זה מלמד, לתפיסתה, על

חוזק ומקצועיות. יחד עם זאת, ביטוי ההגדרה האישית היה בלתי נמנע ואולי אף לא מודע וניתן להבחין בו באמצעות השימוש במושגים שבחרה כאותר:

"אני תמיד שואלת עצמי למה יש לי הרבה תיקים של זנות אבל לא זנות גרידא, שזה לידה מחוץ למסגרת הנישואין. או למשל היה לפני כשנה, זה מקרה שעדיין טרי, היה לי מאוד קשה לשמוע מישהי שאומרת לי שאני לא יודעת מי האב של הילד הזה... זה זנות קשה... איי... קשה..." (כאותר, עמ' 4)

"זנות", "זנות גרידא", "הריון מחוץ למסגרת הנישואין". כל אלו הם מושגים אשר בעקבות השימוש בהם נדרשה כאותר להסביר ולבאר את כוונותיה. ככל שהלך והעמיק הראיון, התבהר לי כי כאותר רואה בכל יחסי מין שאינם נחשבים כלגיטימיים, זנות. יחסים שאינם לגיטימיים כוללים קיום יחסי מין לא שרעיים (כלומר, לא במסגרת דתית של נישואין), אובדן הבתולין, סטייה מהמוסכמות החברתיות וכדומה.

בניגוד אליה, ח'דיג'ה, אישה דתייה המתגוררת בעיר שמרנית, מסורתית-דתית, קוטעת אותי תוך כדי שאילת השאלה ועונה בביטחון מלא, בקול רם ובטון נחרץ: "זנות... זה קיום יחסי מין עם בן אדם אחד או יותר, זה בגידה זוגית שחוזרת ונשנית למערכת הנישואין גם אם זה היה עם בן אדם אחד או יותר יכול להיות בשבוע יותר מפעם או פעמיים ויותר משלוש" (ח'דיג'ה, עמ' 1)

ח'דיג'ה למעשה כוללת בתוך ההגדרה מספר אלמנטים: קיום יחסי מין לא שרעיים, תמורת כסף, ובגידה בין בני זוג. ח'דיג'ה היא אישה המצהירה על עצמה כדתייה המטפלת לפי גישות דתיות. במהלך הראיון עמה הרבתה באמירות כגון: "אני לא צריכה את הפמיניזם לטיפול, יש לי את האסלאם שבו כל העקרונות של הפמיניזם" (ח'דיג'ה, עמ' 7). ח'דיג'ה אינה חוששת מתפיסתה כאישה פרימיטיבית. נהפוך הוא, היא מגדירה את הזנות באופן בטוח, מודע ומבוסס. לא רק יחסי המין שאינם נחשבים לגיטימיים תופסים מקום בתוך הגדרת הזנות, אלא למעשה נכללת בה גם כל התנהגות המרמזת על מיניות לא תקינה או הולמת, כדוגמת מראה חיצוני החורג מן המקובל, ראיפה גם כן רואה כי: "לבושה [של הזונה] פרובוקטיבי חשוף ומושך... תנועות מסוימות על מנת למשוך אליה גברים... קלה... נגררת במהירות... מגזימה באיפור ובהופעה... כול דבר ההפך מצניעות..." (ראיפה, עמ' 7)

מראה חיצוני "לא הולם" הכולל לבוש חשוף ושימוש באיפור כבד, עלול להיתפס כרמז לזנות. בנוסף להתייחסותה למראה החיצוני ציינה ראיפה כי נשים "זונות" הן נשים אשר מושכות גברים אליהם. ניתן להבין מאמירתה, כי גם התנהגות שאינה מקובלת בחברה – "משיכת גברים", גם אם אין בנמצא כל הוכחה לקיום יחסי מין, עשויה לרמז על זנות.

מלך, מרואיינת נוספת, התייחסה לזנות באופן דומה: "זנות זה זנות... לא מעניין אותי... מאיפה אני יודעת וממי אני שומעת על זנות... כל העולם מתחיל לדבר על מישהי שמכניסה אצלה גברים כזונה... זהו, זה זנות... כך אני יודעת שיש זנות... מעשה שלילי ולא מכבד" (מלך, עמ' 4). בכונתה של מלך לומר, כי מספיק שאישה תהיה חשודה בהתנהגות ובקיום קשרים עם גברים על מנת שתוגדר כ"זונה".

בראיון שערכתי עם ח'דיג'יה, היא הציגה אמירה טעונה, רגישה ואף מאיימת במידת מה. לטעמי, מדובר בהתייחסות קיצונית להגדרת הזנות, אשר ממחישה היטב את המשמעות המסוכנת של הנושא בתוך החברה הערבית:

"יש לנו ילדה בגן בת 5 ויש ילדה בת 8 שעברו התעללות מינית. בת ה 8 מדברת על נושאים מיניים בלי גבולות. מדברת איך (הוא) מקיים עמה יחסי מין. איך הוא גומר. פרטי פרטים. זה זנות. זהו, סיימנו, זה זנות (בקול מאוד רם ותוקפני). הילדה הזו הייתה במשפחה מאמצת. אחרי כל הניכור שחוותה ממשפחתה. העניין לא כזה קל.. זה כבר זנות... זה כבר זנות.. " (ח'דיג'יה, עמ' 4)

למעשה, עבור ח'דיג'יה הספיקו התבטאויותיה המיניות של ילדה בת 8, בעלת רקע של פגיעה מינית, על מנת להגדיר את התנהגותה כזנות.

מתוך הממצאים שהוצגו עד כה, ניתן להבין כי הגדרת המונח "זנות" על ידי העובדות הסוציאליות המרואיינות הינה רחבה וכוללת בתוכה כל התנהגות מינית שנחשבת כסטייה בתרבות הערבית. אין מדובר רק בקיום יחסי מין שנחשבים לא לגיטימיים ואינם תואמים את הנורמות החברתיות או יחסי מין בעבור טובות הנאה. התנהגות שנחשבת כזנות כוללת גם, בין היתר: בגידות בתוך המערכת הזוגית, לבוש שאינו הולם את הסטנדרטים הנהוגים בחברה ואף התבטאויות מיניות שאינן מקובלות.

אין ספק כי הגדרות אלו מושפעות במידה זו או אחרת מן התפיסות החברתיות-תרבותיות המושרשות בחברה הערבית. בפרק הבא, נרחיב באשר להשפעה החברתית על עיצוב תפיסותיהן של המרואיינות את הזנות כפי שבאים לידי ביטוי בראיונות.

1.ב.3. תפיסת הזנות בחברה הערבית.

כבר מאופן הצגת ההגדרות לזנות, שפורטו בפרק הקודם, ניתן להבחין בקיומן של השפעות ערכיות על תפיסת הזנות. ההגדרות, הכוללות בתוכן כל התנהגות מינית סוטה או שנושאת אופי מיני, מלמדות על השמרנות והמסורתיות כערכי על בחברה הערבית. מכאן, ניתן להניח כי קיימת השפעה מהותית של ערכי חברה זו באשר לאופן שבו נתפסת זנות, הן על ידי החברה והן על ידי

העובדות הסוציאליות. השאלה בה נתמקד בפרק זה היא, כיצד משפיעות החברה והתרבות על תפיסת העובדות הסוציאליות את הזנות ואת הנשים בזנות.

מתוך הראיונות, ברור ונהיר כי סוגיית הזנות נושאת בחובה מטען רגיש בתוך החברה הערבית. נושא המין והמיניות כשלעצמו הינו טעון ומורכב ועל אחת כמה וכמה כאשר מדובר ב"מין שאינו לגיטימי". יסמין, רווקה, המתגוררת בעיר מעורבת בצפון, מגדירה את עצמה כפמיניסטית רדיקלית. בדבריה, היא ממחישה היטב את הטאבו המוטל על הנושא בחברה הערבית, עקב היותו מקושר לנושא המין והמיניות:

"מעט מאוד דנתי בנושא... מעט מאוד.. הדיון התאפיין בשיפוטיות על האחר ואי קבלתו... אי אפשר לדבר על זנות בלי להתייחס לכל נושא המין... ומאוד קשה לדבר על נושא המין.. מאוד קשה!! בחורה כמוני שבאה מנצרת, פעם ראשונה אולי שיצאה מהבית לבדה היה בגיל 18, התחילה לראות שיש יחסים שונים בין האנשים, ויש דברים מאוד שונים ממה שהיא למדה והכירה עד היום... או שמצופה שיהיה... אולי בתקופה ההיא אפילו תפסתי כל בחורה שמקיימת יחסי מין עם בחור כאל "שונה" ושפטתי אותה בחומרה רבה.." (יסמין, עמ' 5)

הגדרתה של יסמין לזנות היא קיום יחסי מין תמורת שכר. הגדרה זאת נובעת מראייתה הפמיניסטית. יחד עם זאת, למרות שהיא מגדירה את עצמה כאישה "ליברלית", יסמין משתפת בקושי שלה לדון בנושא הקשור למין. הדוגמא לעיל ממחישה קושי זה.

מדברי משתתפות המחקר עולה, כי נושא המין נחשב לטאבו בתוך החברה הערבית. ביטוי מילולי של תכנים הקשורים למין או אף של המושג "יחסי מין" עשוי לגרום לאדם להיתפס כסוטה, שאינו מכובד ואינו מכבד את הזולת. עם זאת, בעוד שכלפי האישה ערכים חברתיים אלו מוחלטים, ההתייחסות אל הגבר היא שונה. כפי שצינו בפרק שעסק בהגדרת הזנות, מדובר בנושא הנתפס לא רק ככרוך בקיום יחסי מין, אלא בכל התנהגות שנחשבת סוטה מהחברה ומפירה גבול חברתי ברור, מצד האישה.

"כן... אני חושבת שכן. אני כמו כל בן אדם ערבי, שגדל בערכים מאוד ברורים. למשל, אצלנו, בבית שבו אני גדלתי, נושא זה היה מאוד חשוב שהאישה חייבת לשמור על עצמה ואסור... אני זוכרת מאז שהייתי קטנה את אמי מזהירה אותי בכל הנושא של הקשרים עם בחורים. ואסור לבחור לדבר עם בחורה. זה היה מושרש בראשי. אפילו כשהלכתי ללמוד באוניברסיטה זה היה לי מאוד קשה. כל הזמן מזהירים אותי. אפילו בתקופת האוניברסיטה הייתי אפילו מאורסת וזה עוד יותר

הגביר את האזהרות שלהם [צוחקת]... וארוסי למד אתי באוניברסיטה... אז הייתי צריכה לשמור המון המון על עצמי. אני זוכרת בתקופת התיכון שאפילו אבא התקשה לדעת שיש לי ידידים בחורים. אני למדתי בחיפה, ששם הקשרים בין בנים לבנות זה רגיל. שם אנשים מפותחים יותר. בחורים, בחורות, קשרים רגילים. רק החשיבה עצמה שיש לי ידידים בנים היה מכניס אותי למקום מאוד קשה, מאוד קשה. כל הערכים האלה בטח השפיעו עליי. והכניסו בתוכי ערכים וחינוך מסוים.

לכן כל ההפתעות שלי בהתחלת העבודה לא היו סתם..” (ראידה, עמ' 10)

מדברי המרואיינות ניתן ללמוד כי כל התנהגות שתיתפס כהפרה חברתית מצידה של האישה, עלולה לסכן את כבודה ואת כבוד משפחתה. סוגיית השמירה על כבוד המשפחה הינה בעלת משקל כבד עבור אישה ערבייה וזאת מעצם העובדה שהיא נתפסת כאחראית הבלעדית להתנהגותה. דוגמא לכך הם דבריה של נור, בת ה-32, המתגוררת בכפר ערבי הנחשב שמרני-דתי. בראיון, הדגישה נור את חובתן של הנשים לשמור על כבודן ועל גבולות התנהגותן:

”אישה ערבייה אמורה לכבד את עצמה ואת גופה. אישה ערבייה חייבת לכבד את הוריה שגידלו אותה כל השנים האלה, שלא תאכזב אותם בסופו של דבר... יחסי מין או כל התנהגות מינית מחוץ למסגרת המותרת זה טאבו... זה טאבו... בשום פנים ואופן זה לא מקובל. אני לא יכולה לקבל דבר כזה... בחיים אינני מוכנה להתנהג באופן כזה. חס וחלילה שאני אתנהג כך..” (נור, עמ' 7)

העובדות הסוציאליות שרואיינו במחקר מעידות על תחושת אחריות כבדה ואף ייסורי מצפון, המלווים אותן מעצם היותן נשים. כבודה של האישה, לעצמה ולגופה, נקבע על פי יכולתה להתנהג באופן נאות ומכובד. מי שלא תעמוד בציפיות החברתיות תיחשב כזונה. אחת מן הציפיות המוצהרות בחברה הערבית, היא שמירת האישה על תומתה ובתוליה עד לנישואיה, כך שהבתולין מהווים הוכחה חברתית להצלחת כל אישה לשמר את כבודה ואת כבוד משפחתה.

”אני נגד שאישה תמכור את גופה לכל אחד. בשבילי יחסי המין הינם יחסים קדושים. בנויים על אהבה רשמית בכך שנישואין הינו תנאי הכרחי לקיום יחסי מין. אני מדברת ונזכרת בדברים. אני גם מנחה מוסמכת בנושא חינוך מיני. אז אני גם מעבירה עד כמה חשוב שיחסי המין יהיו מקובלים תחת המסגרת החברתית והדתית שקשורה בנישואין. אם יש קשר אז יש התחייבות לקשר מכובד, מבוסס על אמון, כנות, נתינה הדדית. זה קשר. קשר שיש בו אהבה, נתינה, חום ובעתיד ילדים. לכן, היה לי מאוד קשה לקבל דברים שמאוד מנוגדים לכל העקרונות שעליהם גדלתי

וחונכתי ואיתם באתי לעבודה. אז אני זוכרת את הקושי שלי לקבל את הנשים שבאות ומספרות לי על קיום יחסי מין. הייתי מופתעת ולא הייתי מבינה את זה, 'אני עושה את זה סתם כדי לגרום לו לאהוב אותי או בגלל כסף'... זה מאוד קשה לי." (ראידה, עמ' 3)

"לפני שהפכתי לעובדת סוציאלית, אני לא גדלתי בבית שמפלים בו בין בן לבת.. הבן שווה לבת, כולנו למדנו, מה שההורים שלי העניקו לבן העניקו גם כן לבת. יחד עם זאת, נשארתי ההגדרה הזו של "בת" וכל הנושא של הבת ... ולהיות... ב.. ב...ב.. [השלמתי את המילה: בתולה], כן בתולה" (כאותר, עמ' 8)

כאותר התקשתה לבטא בפיה את המילה "בתולה" ונדרשה לעזרתי בהשלמת המשפט. ברור היה לי כי כאותר חשה מבוכה, לחץ ואי נעימות בשיחה עמי על הנושא. מלק הוסיפה והדגישה את תפקיד הדת בשמירה על נורמות אלו:

"אני אישה קרובה לדת. משפחתי מאוד שמרנית. לא קיצונים וסגורים. באתי מבית שכולנו משכילים, מבינים, פתוחים. אך לימדו אותנו שיש אסור ומותר. קווים שאסור לחצות. אני מאוד שומרת. גם התחתנתי עם גבר שמרני, שהוריו גם דתיים. דבר זה שינה בי גם דברים. וזה מאוד חיובי. מאוד חיובי. אני אישה שמאוד קרובה לדת, יותר מבעבר. אני אוהבת את הדת אני גאה בדת שלי..". (מלק, עמ' 5)

הדת הוצגה על ידי המרואיינות כמקור חשוב ומשמעותי לחינוך לערכים חברתיים. תהליך הסוציאליזציה אינו מתרחש רק בבית ועל ידי ההורים, אלא מדובר בלמידה חברתית והמסר הערכי עובר בכל מסגרת אפשרית בתוך החברה:

"איני לומדת את ערכי החברה רק מהבית. גם מהחברה, מבית הספר, מהכנסייה. כשאני הולכת להתפלל ביום ראשון והאב מדבר על הכנות, טוהר ואמינות, כל זה, גדלנו על זה. אנחנו גדלנו על זה... אי אפשר לערב את הזנות בערכים כל כך טהורים" (אמנה, עמ' 9)

ניכרת התייחסות בולטת לעניין החינוך החברתי אשר נשאב בראש וראשונה מהדת, ממנה נגזרים עקרונות החברה הערבית. אישה שמפרה ערכים חברתיים, למעשה "מטמאת" את טוהר החברה והדת. לכן, מחיר התנהגות זו הוא נידוי נשים אלו מהחברה.

מתוך הדברים, ניתן להסיק כי האישה נמצאת במרכז ההתרחשות. תפיסת האישה כאחראית הבלעדית על התנהגותה המינית בולטת במרבית הראיונות. אחריות זו מודגשת כחלק מתפקידה של האישה ואילו הגבר כמעט ואינו מוזכר. כאשר הגבר מפר בהתנהגותו את הערכים החברתיים,

התנהגותו אינה נתפסת כסוטה והתגובות אליה הינן סלחניות. ניכר כי ההתייחסות הנוקשה לנשים, המייחסת חשיבות עליונה לשמירה על גופן, כבודן ובתוליהן, אינה תקפה כלפי הגברים בחברה הערבית. מדבריהן של העובדות הסוציאליות עולה, כי החברה מודעת היטב לכך שגם גברים מקיימים יחסי מין שאינם במסגרת "לגיטימית", אך ישנה הבנה וקבלה לדבר. נשים ערביות בעצמן מקבלות התנהגות זו ואינן רואות בה הפרה ערכית משמעותית. ההתייחסות לנושא הינה כאל עובדה מוגמרת, אשר זוכה פעמים רבות לתגובות צחוק ועידוד:

"את תרגישי את זה שיש הפרדה בין בן לבת, למשל לגבר מותר לקיים יחסי מין לפני נישואין הבת אסור לה, אפילו במחשבות שלי... זה היה גבול ברור שאסור לי לחשוב מעבר לזה... לגבר כן מותר.. מתירה לעצמי לחשוב.. אין מה לעשות. כך החברה..
לגבר הכל מותר..." (כאותר, עמ' 9)

מלק מתייחסת לסוגיית גבר נשוי המקיים יחסי מין מחוץ לנישואין. לדבריה, אכן מדובר בבגידה והיא מתייחסת לקושי שבעניין, אך אינה רואה את התנהגותו כהרת אסון:

"איי... עצם זה שאני אישה נשואה. תופסת את זה אולי כבגידה. קיום יחסי מין לא עם בת זוג, זה בגידה. הבגידה קשה. אך את יודעת מה? החברה נותנת לו לגיטימציה. אני חלק מהחברה. אני גם נותנת לו. אני מקבלת גבר יותר מאישה. זה לא יערער אותי. הלגיטימציה שהחברה נותנת לגבר מפחיתה מהחדות של הדברים..
זה לא קטסטרופה" (מלק, עמ' 4).

שניים מתוך שישה עשר הראיונות שערכתי, התאפיינו בהגדרה מיוחדת, שונה וחד משמעית למושג הזנות ונראה כי הושפעו מערכים אחרים. יסמין ועאידה הגדירו את הזנות בפשטות כקיום יחסי מין תמורת כסף, ללא הוספות או הרחבות נוספות להגדרה. עאידה מגדירה את עצמה כפמיניסטית למרות שלדבריה, אינה אוהבת להצהיר על עצמה ככזו. יסמין ציינה כי היא מושפעת מרוח הפוליטיקה, בהיותה משתייכת למפלגה קומוניסטית.

לסיכום, השיח על זנות כרוך בדיבור על נושא המין, אשר נחשב לטאבו בחברה הערבית על כל היבטיו – החל מאיסור הדיבור על הנושא ועד איסור על כל אקט המסמל מיניות. מעניין היה לגלות כי גישה שמרנית זו ננקטה על ידי עובדות סוציאליות שמרניות-מסורתיות וליברליות-פמיניסטיות כאחת. איסור הדיבור בנושא קשור באופן ישיר בחשיבות שמייחסות המרואיינות לערך השמירה על כבוד האישה ומשפחתה. חילול ערך זה הינו הפרת מוסכמה חברתית. חרף השתרשותם של ערכי החברה הערבית בדפוסי החשיבה של העובדות הסוציאליות, המתבטאים בתפיסות שמרניות ובחששות מהתייחסות לנושא בפתחות ודחייתו, ניתן היה ללמוד מדבריהן גם

על השפעה בולטת של ערכי מקצוע העבודה הסוציאלית על תפיסותיהן את הנושא. בפרק הבא יפורט כיצד התפיסה כלפי זנות מעוצבת על ידי הראייה המקצועית שלהן.

3.ג. השפעה מקצועית על תפיסות של זנות

בפרקים הקודמים הוצג כיצד הערכים החברתיים-תרבותיים של החברה הערבית משפיעים על תפיסות העובדות הסוציאליות כלפי זנות. פרק זה יתאר כיצד משפיע מקצוע העבודה הסוציאלית על האופן בו נתפסת הזנות.

חשוב לציין, כי במהלך הראיונות בלטו סוגיות משמעותיות הקשורות לסגנון התהליכים והקשרים הטיפוליים של עובדות סוציאליות בחברה הערבית ככלל. סוגיה ראשונה, נוגעת לכך שהעובדות הסוציאליות נוטות לעבוד ביישובי המגורים שלהן, דבר היוצר מצב המטופלים הם למעשה שכניה או קרוביה של העובדת. סוגיה שנייה נוגעת לאופן בו אוספות העובדות הסוציאליות את המידע לגבי מטופליהן. הן מסקירת הספרות שנערכה והן מדברי המרואיינות במחקר, ניתן ללמוד כי החברה הערבית הינה חברה קולקטיביסטית, אשר הקשר בין חבריה הינו קרוב ומשמעותי וההיכרות ביניהם עמוקה. מאפיין זה, עלול למנוע מנשים המטופלות בשירותי הרווחה לחשוף ולשתף בנושאים אינטימיים ובפרט כאשר מדובר בנושאים הקשורים למין ואשר עלולים לעורר חששות מפני חשיפת יתר וגרימת בושה למשפחה:

"מבחינת עבודה לא עבדתי עם נשים כאלה.. איך שאת יודעת אנחנו עובדים בכפר ערבי.. זה אכן קיים אבל הכל בסתר. היא בטח לא תפנה ללשכה ותספר דבר כזה.. יש אישה שאני זוכרת ששיתפה.. אך אפילו אישה זו, שסיפרה לי פעם כנראה, אחר כך נרתעה וחזרה בה.. בתקופה זו שלה בחיים גם היו לה בעיות זוגיות.. הקשר בינינו נותק.. עכשיו כששאלת אותי זה מה שעלה לי... ניתקה קשר באופן סופי!" (ראיפה, עמ' 1)

ראיפה מביאה דוגמא נוספת, הפעם של קרובת משפחה אשר טיפלה בילדיה, אחרי שברחה עם גבר אחר:

"מישהי, קרובת משפחה שלי.. שהייתה בתחום זה [זנות].. פעם נעלמה מהבית למרות שהיא נשואה ויש לה ילדים.. אמרו אפילו שאנשים מהמשפחה ראו אותה עם גברים.. אנחנו לא חיים בוואקום.. עבודה במשרד אינה חוסמת את חיינו מבחוץ... אנחנו יודעים הכל על הכל.. " (ראיפה, עמ' 3).

גם ח'דיג'ה ממחישה מצב זה, עת היא מתארת סיטואציה בה היא עלולה לפגוש את מטופליה גם מחוץ לחדר הטיפול:

"זה לא מוזר לי... אני מטפלת בנשים שאני מכירה... אנשים מהשכונה ... שאני נפגשת איתן גם בחתונות וגם באירועים... אני נכנסת לחתונה ורואה אישה עם ילד.. אני יודעת טוב מאוד שהילד הזה לא הבן של בעלה.. זה מכניס אותי לאווירה שלילית כבר מתחילת החתונה..." (ח'דיגיה, עמ' 4).

כאמור, סוגיה נוספת מתייחסת לאופן בו אוספות העובדות הסוציאליות מידע אודות המטופלים בדרכים לא פורמאליות, כתוצאה מהיכרות עמוקה עם המטופלת ובני משפחתה. לדברי המרואיינות, חלק מן המידע המתקבל לגבי המטופלים מגיע לאוזניהן דרך שמועות, דברי רכילות או מטופלים אחרים, אשר מודעים לעובדה כי אדם מסוים מטופל על ידי עובדת סוציאלית זו או אחרת. הדבר נכון במיוחד, כשמדובר על זנות:

"עניי בואי אני אתחיל, ברכילות השכנות, למרות שאני ממש מנסה ומשתדלת לא להיות במפגשים כאלה אך לשמוע זה דבר בלתי נמנע. אומרים שבבית הזה יש אישה שמקיימת יחסי מין מחוץ לנישואין והיא בקשר מתמיד עם אדם מסוים, אוי כזה וכזה יש זנות.. כך.. אני שומעת..." (מלק, עמ' 1)

"אני שומעת את זה בין האנשים, מהמטופלים, האנשים דנים בזה, מדברים על זה, פתאום כל העיר מדברת על זה. בטח מכירים אותה, את משפחתה, את הוריה ואת אחיה.. וכך גם העובדים הסוציאליים בלשכה יודעים על זה .. אצלנו כולם מכירים את כולם.. מתחילים להגיד זאת.. מבקרים אצלה גברים.. כך.. יודעים שאישה זו .. זונה..." (רשא, עמ' 6)

כל מידע אישי עלול להיחשף בפני תושבי העיר או הכפר, דבר אשר פוגע בפרטיות. מן הדוגמא שהוצגה לעיל, ניתן ללמוד כי ישנה התערבות מצד הסביבה בקשרים טיפוליים. כלומר, הנורמה החברתית מאפשרת להתערב בתחום אינטימי של הפרט. השימוש ברכילות הינו אחת מן הדרכים לנידוי חברתי של נשים אלו. באמצעות השמועות והרכילות, נחשפת האישה בפני החברה ונדחית על ידה. שתי סוגיות אלו בלטו בדברי המרואיינות ומתוכן בולטת ההשפעה של מקצוע העבודה הסוציאלית בחברה הערבית.

מדברי המרואיינות, ניתן להתרשם, כי הן תופסות את עצמן כבעלות יכולת ייחודית להכיל ולהבין נשים בזנות וזאת לאור היותן עובדות סוציאליות אשר הוכשרו להתייחס לאחר באופן כזה. כחלק מתהליך ההבנה של העובדות הסוציאליות לנשים בזנות, הן ראו כי מדובר בנשים אשר נקלעו למעגל הזנות כתוצאה ממצוקה או נסיבות חיים קשות. המרואיינות פירטו בפניי את הגורמים אשר הובילו, לפי תפיסתן, את הנשים לתוך מעגל הזנות.

1.ג.3. תפיסותיהן של העובדות הסוציאליות הערביות את הסיבות לזנות.

משתתפות המחקר כולן הציגו את עמדתן שהתנהגותן ה"סוטה" של הנשים בזנות הינה תוצאה של מצוקת חיים קשה ויתרה מכך, כי אין אישה שתנהג באופן זה ללא סיבה מהותית. העובדות הסוציאליות הציגו גורמים אשר לדידן, הובילו נשים להתנהגות מינית "סוטה":

"אני מאמינה שאין בן אדם שמגיע למצב כזה בלי נסיבות... בלי בסיס שהביא אותה למצב זה. אני לא חושבת שאישה שיושבת בבית טוב, מכובדת, מנומסת, שלא חסר לה כלום, תקום ותחליט אני רוצה ללכת לעבוד בזנות. אני לא חושבת שזה כך. ואם זה כך אז באמת אנו איבדנו את כל הערכים החברתיים שיש לנו." (ראידה, עמ' 9)

כפי שעולה מפרק המבוא, זנות מתקשרת באופן ישיר למיניות. טראומות מיניות הוצגו כגורם מרכזי לזנות, ואחדות מהמשתתפות מהן אף הציגו נתונים אודות אחוזי הנשים בזנות שנפגעו מינית בעברן: "בשבילי.. אישה בזנות היא אישה שסבלה מהתעללות מינית ודחייה. אני לא יכולה לראות אותה בצורה אחרת. זאת אישה שעברה הרבה קשיים. אני חושבת שאחוז גדול מהן עברו פגיעות מיניות. כך אני רואה זנות". (רשא, עמ' 3). גם סמר הציגה עמדה דומה, הסתמכותה על "מחקרים" מרמזת על מקור העמדה:

"איי... יעני מישהי שמגיעה למקום כזה היא בטח חוותה קשיים רבים בחייה. המחקרים מדברים על זה שלמעלה מ-90 אחוז מהן עברו פגיעה מינית. לרוב גילוי עריות. אלה נשים שנוצלו מגיל צעיר, גדלו עם הניצול. הניצול הפך להיות מובנה באישיות שלהן. נשים מנוצלות מסכנות. עברו בחוויות קשות בחייהן. אף אחד לא תומך בהן. לא מצאו מישהו שיתמוך בהן. לא מצאו עזרה כשהיו צעירות וחסרות מודעות. הייתה אצלי מישהי שאמרה לי אבל אני רוצה את זה. זאת הייתה ממש בגלוי מצהירה." (סמר, עמ' 3).

בנוסף לפגיעות מיניות, גם רקע של אלימות הוצג כגורם משמעותי לכניסה למעגל הזנות: "בחורה שסובלת מאלימות בבית שלה, מוטרדת מינית, ועוד הרבה מצוקות ואולי מתחילה להיסחב לזנות... אך מתחילה לעזוב הכול ולצאת מהבית... לא כל אחת יכולה לצאת מביתה... לפעמים החלש נשאר והחזק הוא שיוצא... ללא קשר למה שמחכה להן ברחוב.. האכזריות... הקושי, אך לפחות הן יוצאות ומחפשות לעצמן דרך לחיות ולנשום... אמנם דרך זו מביאה אותן עד כדי הרס עצמי בכך שהן נמצאות בחברה מאוד אכזרית ומנצלת אך לפחות הן מנסות..." (יסמין, עמ' 5)

חוזימה מדגישה כי לטעמה, זנות היא תמיד תולדה של חוויה טראומטית או משבר. היא משווה את הזנות לתחום השימוש בחומרים ממכרים בכך שמדובר בדרך התמודדות עם משברי חיים:

"כל התנהגות של אדם, הן מהתמכרות לסמים והן להתעסקות בזנות, אינו נובע מהאוויר אלא מתוך חוויות בילדות ובהתבגרות, מצוקות חיים. הגיע לסמים כדרך התמודדות, כי לא ידע משהו אחר. סמים הינם תוצאה ולא סיבה, גם זנות תוצאה ולא סיבה. קשר בין זנות וסמים עוד קשר זה שעסקו בזנות או השתמשו בסמים, אלו אנשים.. שעברו טראומות קשות... הטרדה מינית... גילוי עריות בתוך הבית או כל טראומה אחרת. יש חיבור בין שלושה מושגים שעיימם אני עובדת באופן יומיומי... סמים.. זנות, טראומה... ופגיעה מינית. אלו שלושה מושגים שכל הזמן אני חשופה אליהם בעולמי המקצועי והלימודי" (ראיפה, עמ' 3)

לדעת המרואיינות, אישה אשר נפגעה מאלימות או פגיעה מינית, היא אישה שזקוקה לחום, אהבה ותמיכה, להם היא אינה זוכה בביתה. המרואיינות רואות בהעדרם של גורמי תמיכה אלו כסיבה נוספת לכניסתן של נשים למעגל הזנות: "אני מאמינה שאישה שנכנסת לזנות זה בא מתוך סיבה של מצוקה. רקע משפחתי-נפשי קשה, מרגישה שזה המפלט שלה" (מלק, עמ' 2).

"היעדר התמיכה הרגשית, האפליה בתוך הבית, למרות שהיא ילדה יפה מאוד אך הייתה דחויה מצד המשפחה. היו מפלים אותה, היו מעדיפים את אחותה הגדולה. היעדר התמיכה הרגשית והאהבה גרם לה להתחבר לכל קשר גופני שמתאפשר. הייתה מספרת כי כאשר מחבק אותה גבר, מתייחס אליה כמו תינוקת, הייתה שוכחת את כל העולם. זאת תוצאה של מה שעבר עליה" (חידיגיה, עמ' 3)

בנוסף לכול הגורמים שהוזכרו – פגיעות מיניות, אלימות במשפחה, אפליה על רקע מגדרי והיעדר גורמי תמיכה, חלק מהמרואיינות חוו דעתן כי ישנן נשים שמתפתות ליחסי מין תמורת כסף כסוג של פתרון כלכלי שיאפשר להן להמשיך ולקיים את עצמן. זאת, מתוך נקודת הנחה כי מדובר בנשים אשר קיומן הכלכלי היה תלוי במשפחתן והן נודו ממנה:

"הרבה מהנשים שהגיעו למצב זה אחרי שנגררו, מצאו בו מקום לפתרון בעיות, נשים שנוצלו במצבים קשים ונגררו, נשים שגדלו בבית כזה, נשים ש[זה] היה בשבילן פתרון כלכלי. ואם היית מקשיבה להן היית באמת רואה שאין, לא היה להן פתרון אחר." (סומייה, עמ' 2)

מדברי העובדות הסוציאליות עולה, כי הן נוטות לחשוב שכניסתה של אישה למעגל הזנות קשורה להיותה קורבן טראומה ובמיוחד קורבן של פגיעה מינית. תפיסת הנשים כקורבנות מעידה על יכולתן של העובדות הסוציאליות לפתח אמפתיה כלפי נשים בזנות. חלק קטן מהמרואיינות התייחסו לנושא הכספי כמניע נשים לזנות אך גם אז שייכו זאת לרקע של מצב חוסר ברירה. כאמור, היכולת לראות את הצד הקורבני שבעיסוק בזנות, מסייעת לעובדות הסוציאליות לקבל ולהכיל אותן. יחד עם זאת, לא ניתן להתעלם מן ההשפעה הניכרת של ערכי החברה הערבית על התהליך הטיפולי של עובדת סוציאלית באישה בזנות. על מנת להבין כיצד מתקיים טיפול בצל התנגשות הערכים, יתייחס הפרק הבא לקונפליקט שחוות העובדות הסוציאליות בטיפול בנשים בזנות בתוך החברה הערבית.

3.4. הקונפליקט החברתי-מקצועי שחוות המרואיינות במסגרת המפגש בפועל עם נשים בזנות

לאור העובדה כי בעבודתן כנשות טיפול, כעובדות סוציאליות, נדרשות המרואיינות לגלות הכלה, קבלה, הבנה, תמיכה והעדר שיפוטיות, לצד הדרישה התרבותית כי הנשים בזנות תנודנה ותדחינה על ידי החברה, נתקלות העובדות הסוציאליות הערביות בדילמה ערכית קשה לפתרון.

"תראי..אני לא יכולה להסתיר שיש לי דילמה גדולה, דילמה של ערכים מקצועיים, של אמפתיה, קבלה והבנה.. שהן א' ב' של מקצוענו, לבין אני כראיפה.. שאין לי בעיה איך שאני מגדירה את עצמי.. אישה שמרנית מאמינה... יש לי עקרונות ברורים שהם בהחלט נגד זה.. תמיד יש לי דילמה בנושאים אלה... זה לא קל לי.. כשאני יושבת מול אישה כזאת.. נושא זה... זה כבר שונה מכל עבודה אחרת... יש בתוך תוכי משהו שמתעורר בפנים בפנים.. שאלות, תהיות, דילמות, מתעוררות כך.. מזיז משהו בערכים בפנים.. " (ראיפה, עמ' 5)

במצב זה, של בלבול והתנגשות ערכית, ניסחו לעצמן העובדות הסוציאליות עקרון ייחודי שחזר ברבים מהראיונות, לפיו עובדת סוציאלית צריכה "להבין אך לא לקבל". אמירה זו עלתה שוב ושוב. המרואיינות הסבירו כוונתן בעמדה זו בכך שגילוי הבנה כלפי אישה בזנות הינה חובה מקצועית, מתוקף היותן עובדות סוציאליות הנשענות על ערכי המקצוע, בזמן שאי-קבלתן עונה על הצורך החברתי-תרבותי השולל קבלתן: "את חייבת להבין אותה איך שהיא, את לא יכולה לקבל התנהגותה... אבל כך לימדו אותנו... כך הוכשרנו... זה מה שאנחנו עושים... להבין אותה... להבין... את יודעת... אולי כן להבין אך לא לקבל" (רולא, עמ' 7)

נראה כי הכוונה העומדת מאחורי עקרון "להבין אך לא לקבל", מסייעת לעובדת הסוציאלית לגשר על הפער בין האישי המקצועי, המבין, לבין האישי, המסרב לקבל:

"להבין זה כי את עו"ס, את צריכה להקשיב, להבין את הרקע הקשה שלה, להכיל אותה, להבין את המצוקה שלה, אבל לא תקבלי אותה אישית. אם מה שהיא עשתה זה נכון או לא נכון? אני לא אומר את זה לאישה בחיים. אני מנסה לנטרל את השאלות האלה. אבל בין הנטרול לבין הקבלה יש המון דברים שעוברים באמצע שבאמת מעיקים ומקשים. המון דברים בבטן. זה לא קל. אוקיי, אני מקבלת אבל אישית לא" (נור, עמ' 5)

השימוש בניסוח "את צריכה להבין כי את עובדת סוציאלית" מלמד כי ישנו ניסיון למצוא צידוק רציונאלי להבנתן של נשים אלו. דרך אחת בה נקטו העובדות הסוציאליות על מנת לנסות ולצמצם את הפער בין הערכים ובכך להקל על עצמן ולהגביר את יכולתן לקבל נשים אלו, הייתה להתחבר אל המקום הפגוע והקורבני של האישה. הפניית הזרקור למצוקות ולטראומות שליוו את חיי האישה ואשר, לדידן, הובילו אותה לעיסוק בזנות, מסייעת לעובדות הסוציאליות להבין אותה. זאת, לאור האוריינטציה הטיפולית והערכים המקצועיים עליהן חונכו: "להתייחס אל האישה כקורבן. מדע הויקטימולוגיה, מדע הקורבן, סייע לי המון. כשאת נותנת לה סיבה, בודקת את הסיבות של הגעתה למצב זה, את יכולה להתחבר עמה. מתי שאני יכולה להתחבר לבן אדם שממולי" (ח'דיגה, עמ' 8)

המראיינות תיארו את הקושי לקבל נשים בזנות כקושי משמעותי המשפיע על יכולתן לטפל בהן ואף מביא אותן להתנגד באופן נחרץ לטפל בסוגיות אלו. נור ממחישה את קושי בדוגמא מחייה המקצועיים, בה קיבלה לטיפול אישה אשר קיימה יחסי מין שאינם מותרים: "בהתחלה התנגדתי לקחת את התיק... זרקתי את התיק... לא יכולתי להסתכל עליו... התעצבנתי וכעסתי... לא ידעתי מה אני עושה... לא רציתי את זה... לא רציתי" (נור, עמ' 3)

היא ממשיכה לתאר את חווייתה הקשה בעת שקיבלה את תיקה של האישה. לדברי נור, היא לא הצליחה להכיל את החוויה לבד, פנתה למנהלת שלה וביקשה ממנה להחזיר את התיק על מנת שיועבר לטיפולו של עובד אחר:

"פניתי אליה ואמרתי לה שמאוד קשה לי... מה שיקשה עוד יותר אם היא אישה נשואה שיש לה ילדים, זה בלבד לי את כל הערכים שלי, זה לא מקובל עליי באופן אישי. אחרי שהתחלתי לקרוא חלק מהתיק, התחלתי להירגע. התחלתי להפנים שאני צריכה לעזור לה לסלול את הדרך הנכונה. שתתרחק מהדרך שלה. ולאט לאט נדריך אותה לדרך הנכונה. כשידעתי שהיא קורבן של גילוי עריות ונסיבות חיים מאוד מאוד מאוד קשים מה שנקרא עצרתי... וקיבלתי את התיק" (נור, עמ' 3)

בסיפורה של נור בולטת לעין הדילמה בה הייתה שרויה ואשר דרשה ממנה, לתפיסתה, להכריע בין ערכיה התרבותיים-חברתיים לבין ערכיה המקצועיים. גם השיחה עם המנהלת לא סייעה לפתרון ההתלבטות והקשיים חזרו והופיעו כבר מהפגישה הראשונה עם האישה המטופלת. נור מתארת מפגש זה כקשה ומבלבל ולדבריה, הוא הותיר בה שאלות רבות שנותרו ללא מענה:

"המפגש היה מאוד קשה. מאוד קשה. הבלבול נשאר. השאלה למה בכל זאת הלכת בדרך הזו? היו לך דרכים אחרות. אין בן אדם שלא טעה. יכול להיות שנכעס על אחר אך הדרך שבה אני מתמודדת עם בעיה מסוימת שונה.. למשל הדרך שלי שונה מדרכה של אינאס.. כשאני מתעצבנת אני יוצאת, נוהגת ביישוב, מרגיעה את עצמי, חוזרת לבית ומארגנת הדברים בראשי. לוקחת פסק זמן. בחורה כזאת, אפילו דרכי התמודדות אלה אינם קיימים. מה אנחנו מצפים ממישהי שאמה או אביה מתעסק באותו תחום? או אביה התעלל בה מינית בילדותה.. ביני לבין עצמי אין מה לעשות, אני לא שופטת לשלילה, אמנם זנות מעוררת רגש מאוד שלילי אך כשאני שומעת את המצב אף פעם אני לא שופטת, אמנם בהתחלה כן והיה לי מאוד מאוד קשה לקבל. כשקראתי את התיק וראיתי את הבעיות קצת... הבנתי" (נור, עמ' 4)

מלק משתפת בדוגמא מתוך טיפול באישה נפגעת אלימות במשפחה על רקע חילול כבוד המשפחה, לה הייתה אמורה לסייע בהשתלבות במקלט לנשים נפגעות אלימות. מלק מתארת את תחושות הדחייה, הגועל והסלידה שהתעוררו בה כלפי המטופלת:

"פעם פנתה אלי אישה שסדרנו לה מקום במקלט. היה חשש שבני משפחתה ירצחו אותה בגלל זה שנעלמה לתקופה בת חודש ימים באילת עם בחור. היה חשש שתהיה בהיריון, אך הבדיקות שללו את זה. סידרנו אותה במקלט. היה לי מאוד קשה לראות תמונה של האישה הזו. מה לחשוב עליה, האם היא מסכנה? האם היא פשוטה ודלה? אבל בסוף היא אישה שזנתה... נקודה, שורה חדשה... היא זונה... בין ההבנה לקבלה יש פער גדול ועצום.. שקשה... שקשה מאוד למלאו." (מלק, עמ' 4)

המראיינות התייחסו פעמים רבות בדבריהן לכך שהעבודה הסוציאלית מחייבת אותן במתן טיפול נאות, מה שבעיניהן נתפס ככפייה עליהן "לקבל". מתוך הדוגמא שמתארת מלק, ניתן להבחין בקושי משמעותי ביצירת קשר ובהגעה לשיחות:

"מממ.. תראי, בעבודה סוציאלית כל הזמן לימדו אותנו לקבל את כל מי שסביבנו. אבל אני חושבת שבהתחלה יהיה לי מאוד מאוד קשה להגיע אפילו לביקור בית אצלה... לראות את הבית שלה.. אני לא אוכל.. זה מגעיל אותי... בטח הבית נראה

בית רגיל ... כבית רגיל. אך מורגש הלכלוך... הלכלוך מורגש באוויר... הגועל... אפילו

זה יגעיל אותי להגיע לכתובת זו" (מלק, עמ' 4)

נראה כי ההבנה, ההקשבה וההכלה, ערכי העל של העבודה הסוציאלית, אינם מושגים בקלות. מן העובדות הסוציאליות נדרשת מידת מודעות רבה לנושאים המעוררים בהן עצמן תחושות דחייה והתנגדות, אשר נרכשות עם החינוך שקיבלו בבית ובחברה.

הבנתה של אישה, אשר קיימה יחסי מין מחוץ למסגרת הנחשבת לגיטימית בחברה, אינה מקובלת כלל בחברה הערבית וניסיון זה דורש מאמצים נפשיים ניכרים. דבר זה בא לידי ביטוי באפשרויות הטיפול המוצעות על ידי העובדות הסוציאליות לנשים בזנות.

כיצד מטפלים בנשים בזנות? באילו כלים? מהראיונות עולה, כי הסכמתה של העובדת הסוציאלית לטפל בנשים בזנות תהא מותנית תמיד בהתחייבותה של האישה לצאת ממעגל הזנות, כלומר להפסיק את ההתנהגות שאינה מקובלת. באם האישה מתנגדת לתנאי זה, תפסיק העובדת הסוציאלית את הטיפול באופן מיידי: "אני פורסת מול האישה את האפשרויות, או להמשיך או להפסיק... במידה והיא לא מסכימה אני עוצרת ומפסיקה טיפול... אני לא מוכנה לטפל באישה שלא רוצה לעזור לעצמה" (אמנה, עמ' 5).

"היא הייתה יוצאת עם הרבה בחורים ומקיימת יחסי מין תמורת לבוש, כסף לבית

הספר. בתקופה מסוימת הייתי מאוד אסרטיבית, נתתי לה לבחור ואמרתי לה או

שתפסיקי או שאנחנו לא נמשיך בקשר. המשפט היה ממקום של קבלה ולא ממקום

של דחייה" (ראידה, עמ' 4)

תנאי זה, להתחייבות ליציאה ממעגל הזנות, נובע מתוך אמונת העובדות הסוציאליות כי על האישה להפסיק את ההתנהגות אשר פוגעת בכבודה ובגופה. המרואיינות הדגישו כי יישומו של תנאי זה דורש מהן לשדר כבוד וקבלה מלאה כלפי האישה. במידה והאישה המטופלת תביע הסכמתה, יחל התהליך הטיפולי, אשר כולל התערבות דחופה וספציפית או טיפול שיקומי.

סגנון ההתערבות הראשון, התערבות דחופה וספציפית, הינו טיפול נקודתי-ספציפי הממוקד בעיקר ב"הסתרת" מעשה האישה. מטרתו "הצלת" האישה או הנערה מסטיגמה חברתית שתדבק בה. זאת, מאחר וידוע שסיכוייה של אישה שקיימה יחסי מין מחוץ למסגרת הנישואין הינם קלושים וכמעט אפסיים. העובדות הסוציאליות נטו לנקוט בדרכים מעשיות לפתרון בעיית הזנות כמו הפניית האישה לניתוח איחוי קרום הבתולין, על מנת לאפשר לה המשך חיים נורמטיביים: "לא פעם ולא פעמיים פניתי לאנשי דת וביקשתי מהם מימון לניתוחי איחוי... זה מקובל דתית..

הדת מנחה אותי.. מה שאומרים לי עושה כעיוורת.. וזה נותן לי אפילו לגיטימציה לטפל באישה

כזאת" (ראידה, עמ' 6)

"אין מקרה שאני נתקלת בו בעבודה שאין לו תשובה בערכי האסלאם. למשל עניין התפירה (غشاء البكارة). לפי הערכים האסלאמיים, זה מותר שאשת מקצוע תפנה את האישה שחטאה לעשות את זה, אם את מעוניינת לעזור לה. חייבת לעזור לה כדי להתחתן ולבנות משפחה!! מה יותר טוב זה לעזור לה להתחתן ולבנות עתיד חדש או להישאר בבלבול והאובדן שהיא שרויה בו? אז התקבלה החלטה כי שתתחתן. ואת, כאשת מקצוע, את רוצה את טובתה.. את רוצה לעזור לה... לחתן אותה, זה לא מתנגד. אם היא לא רוצה להגיד לבעלה זה עניינה שתקבל, היא חטאה זה לא עניינך...." (ח'דיג'ה, עמ' 6)

"טיפול" מסוג זה, היה שכיח יותר בקרב העובדות הסוציאליות הדתיות. הן פעלו מתוך אמונה כי ניתוח איחוי עשוי לסייע לנשים לעלות על "דרך המלך" וזאת באמצעות נישואין ובניית חיי משפחה "נורמטיביים".

סגנון הטיפול השני הינו טיפול שיקומי. תוכנית טיפול שיקומית כוללת הפסקת ההתנהגות הסוטה באופן מיידי. כחלק מן התוכנית, נערכות שיחות, אשר במסגרתן מתקיים בירור לגבי המניעים והמחשבות שעמדו מאחורי ההתנהגות. הצלחת טיפול זה נמדדת לפי יכולתה של האישה להפסיק את ההתנהגות ה"סוטה":

"להבין אבל לא לקבל. איך לא לקבל? בזה שתוכנית ההתערבות שלי תכלול: הבנת המניעים.. ונעלה המודעות שלה מאיפה הגיעה למצב הזה.. אבל זה לא אומר שארחם על עצמי וארחם עליה ואמשיך באותו דרך.. כי כאן הצומת, זה להבין שאני אכן עברתי טראומה ותקפו אותי וגרמו לי עוול אבל זה לא אומר שאני גם אעניש את עצמי.. שאני אתן את גופי לשווא ולא שווא... אם לא תסכים.. הטיפול מופסק." (ראיפה, עמ' 4)

תחושות הפחד והאיום שמתלווה לנושא עבור העובדות הסוציאליות הינן עצומות ובולטות לעין. דבר זה, מתבטא בקושי שלהן לטפל באישה כל עוד ההתנהגות הסוטה נוכחות ולמעשה, ניכר כי קיים צורך שלהן "להעלים את הבעיה". דבר זה נבחן בדבריהן של העובדות הסוציאליות שהגדירו עצמן כפמיניסטיות, ואשר גישתן הייתה שונה במהותה. הן האמינו כי חרף היותה של אישה בתוך מעגל הזנות, היא זכאית לקבל טיפול הולם ומכבד, ומספק מענה לצרכיה. יסמין

מאמינה שנשים בזנות אינן ממצות את מלוא זכויותיהן בטיפול. דבריה מומחשים בציטוט הבא, המציג דוגמה של עובדת סוציאלית שהתנגדה לשלב אישה שנחשדה בזנות בקבוצה טיפולית של נשים הסובלות מאלימות, מתוך חשש כי היא עלולה לדרדר אחריה נשים אחרות:

"נשים אלו לא מקובלות כאן... אישה שהייתה בטיפול... הופנתה לטיפול קבוצתי והבקשה להשתלבותה נדחתה.. וזאת לאור היותה מוכרת כ"זונה"... העו"ס לא רצתה אותה בתוך הקבוצה.. היא פחדה שתקלקל נשים אחרות... היא חושבת שלא מגיע לה טיפול... היא לא הסכימה גם אחרי שיחה ארוכה שלי איתה..." (גי'אדה, עמ' 2).

יסמין, בדומה לג'אדה, מחזיקה בדעה כי נשים בזנות ראויות לזכויות ולקבלת טיפול מתאים וכי התעלמות מהנושא, או ניסיון להדחיקו, הינו אמצעי התמודדות של העובדת הסוציאלית הערבייה:

"עו"סים הם בדרך כלל.. מהניסיון שלי.. עוד פעם אני אחזור על האישי והמקצועי, הנושא הזה אינו חד משמעי... רובם נושאים את הערכים שירשנו וגדלנו עליהם. לא כולנו כעובדים סוציאליים השתחררנו מדברים שירשנו ומהערכים שגדלנו עליהם. עודנו נושאים ערכים אלו. וזה טבעי כשאנחנו אנשים רגילים ברחוב, אבל זה אסון כשאנחנו סוכני שינוי. ונושאים את אותן עמדות. אז מה שעושים.. כששומעים על נושא הזנות או שבוחרים לעצום עיניים... להתרחק... ונסרב לדבר על זה ולא בודקים מה האחר מנסה להגיד לנו. או שלוקחים עמדה אנטי עד הסוף, שבה אנו שופטים אחרים ומסתכלים על האישה שעוסקת בזנות כאל "תת רמה" [תרגום מהמילה הערבית: ואטיה واطية], אני בטוחה שלא קל לאישה לחשוף חוויה כזו מול עובדת סוציאלית... ואם תחשוף את זה מול עו"ס חסרת מודעות וחסרת מקצועיות... זה אסון..." (יסמין, עמ' 8)

"אני, כשבחרתי להיות עו"ס, אני בחרתי לקבל אחרים איך שהם. ואני כעו"ס מודעת לאישה שבי... ללא ספק אני נותנת חופש וכבוד לכל אישה עם הבחירה שלה.. אם אני עובדת סוציאלית שמודעת לנשיות שבי... אני צריכה לשמוע ולהקשיב לה ולתת לה תמיכת... ולעזור לה במה שהיא צריכה ורוצה לקבל עזרה... [אינאס: ואיך את עוזרת לה?]? אנסה להגיע ביחד עם האישה לתשובה לשאלה למה היא בחרה מסלול חיים זה? בלי להיות מודעת לתשובה לשאלה קשה להמשיך, אני לא אוכל לתת לה

מרשם רפואי שכתוב בו מה צריך לעשות כדי לצאת מהמקום הזה. אני אתן לה את מקומה אתן לה להביא את קשייה ולדבר על המחסומים שעומדים בפניה שמונעים ממנה לצאת מהמעגל, ואעזור לה לראות את החוזק שבה, אבל אני חושבת שזה בטח לא מספיק. אני חושבת שצריך לשאול את השאלה מה המדינה מציעה להן? איך תוכל לתמוך בהן? איזה משאבים יש להן? כדי לעודד אותן ולשקם את מצבם, ולא רק לתת להן הגנה. כי נשים לא רק נקלעות לזנות אלא גם לסמים, התמכרויות לסמים וסחר בסמים ובדרך כלל העזרה הקיימת היא סיוע להן להגן על עצמן. אני חושבת שקיימת אחריות על כתפיה של כל מדינה שמכבדת את עצמה לספק לנשים אלו כל המשאבים שתוכל לתמוך בהן למשל לימודים, מקצוע, חיים, ידע, מודעות, תוכל לסייע ביציאתן מהמעגל הזה. ולא רק לומר להן שאתן יכולות לבחור... טוב, אני מאמינה שהן יכולות לבחור אך הן גם רוצות לחיות ובשבילן זאת הדרך היחידה לחיות... המדינה צריכה לתת להן חלופות" (יסמין, עמ' 9)

יסמין רואה את האחריות לטיפול בנשים בזנות על המדינה. להתרשמותה, יכולתיה להתמודד לבדה עם סוגיות כאלו הינה מוגבלת אך לדבריה, העדר מסגרות טיפול הינו מכשול עיקרי בטיפול בנשים בזנות.

ברור לעין כי התייחסותן של העובדות הסוציאליות לנושא הזנות במימד המקצועי הייתה תלויה במספר גורמים. העובדות הסוציאליות מתקשות להתנתק מן הזהויות השונות הקיימות בתוכן, כדוגמת הזהות הערבית. זהות האישה הערבייה נכחה בעוצמה רבה לאורך כל הראיון וניכר כי התוותה את הקשר עם הנשים בזנות. הזהות הערבית של העובדת הסוציאלית כוללת בתוכה עקרונות חברתיים ותרבותיים ועמדות ברורות ביחס לנושא. זיהוי הדילמה המקצועית בה שרויות העובדות הסוציאליות הינה משמעותית. ניכר כי הקונפליקט שנוצר בין הערכים המקצועיים לבין הערכים החברתיים-אישיים אינו ניתן לנטרול.

4. דיון

מפרק הממצאים עולה, כי העובדות הסוציאליות הערביות עומדות בפני קונפליקט ערכי פנימי, טעון בתוכנו וקשה לעיבוד. בסיס הקונפליקט בהתנגשות בין ערכי התרבות והנורמות החברתיות הנהוגות בחברה הערבית לבין ערכי מקצוע העבודה הסוציאלית. מחד, עומדים בפני העובדות הסוציאליות ערכי החברה הערבית, המתאפיינים בשמרנות ומסורתיות ובראשם ערך השמירה על כבוד המשפחה, הכולל הגנה על בתוליה של האישה המשמשים כ"כרטיס הביקור" שלה או של

משפחתה. מאידך, ניצבים ערכי מקצוע העבודה הסוציאלית, הקוראים להכלה, קבלת השונה והעדר שיפוטיות, גם כלפי נשים בזנות.

הצהרתן של העובדות הסוציאליות שהשתתפו במחקר כי ביכולתן "להבין אך לא לקבל" נשים בזנות, מעוררת תהיות. למעשה, הצהרה זו מכילה שני חלקים – הראשון, שתמציתו "לא לקבל" מבטא התאמה חברתית בעוד השני, שתמציתו "להבין" מבטא התאמה מקצועית. עמדה זו מלווה אותן לאורך התהליך הטיפולי ומאפיינת את הקשר שלהן עם הנשים העוסקות בזנות. בפרק הדין ננסה להבין כיצד נקלעה העובדת הסוציאלית לתוך דילמה זו ולנתח לעומק את משמעות הביטוי "להבין אך לא לקבל". זאת, תוך ניסיון להבין את הרקע העומד בבסיסו במטרה להעמיק את הבנת הקונפליקט.

מפרק הממצאים עולה כי העובדה שהעובדות הסוציאליות עצמן הינן חלק מן החברה השמרנית והמסורתית בתפיסותיה, היא זו שמעמידה אותן בפני התנגשות ערכית בעת מפגש עם אישה הנתפסת כמי שחצתה והפרה את כל המוסכמות החברתיות הנוגעות להתנהגות מינית, אישה "זונה".

אין ספק, כי המפגש בין ערכי התרבות לערכי המקצוע מעמיד את העובדת הסוציאלית בפני דילמה. אל-קרינאוי וגראהם (Al-krenawi and Graham, 2001) טוענים כי לגורם התרבותי מקום מרכזי בהקשר של העבודה הסוציאלית, גורם זה נידון רבות כך שבשנים האחרונות פותחו מודלים שונים להתערבות מקצועית רגישת תרבות. מודלים אלו התייחסו לסוגיות תרבותיות ולשוני הבין-תרבותי במפגשים טיפוליים, בהם עובדים סוציאליים נדרשים להיכרות מעמיקה עם תרבותה של אוכלוסיית הלקוחות, במטרה לפתח התערבויות מקצועיות התואמות את אורח חייו של הלקוח. על אף הדרישה ההולכת וגוברת להגברת ההיכרות עם עולמו של הלקוח, להבנתו ולרגישות כלפיו, ממעטת הספרות המחקרית להתייחס לגורמים התרבותיים המשפיעים על העובד כאדם וכאיש מקצוע. לעומת מגמה זו, ידון פרק זה בהשפעת ההקשר החברתי-תרבותי והמקצועי של העובדות עצמן על היווצרות תפיסותיהן, עמדותיהן ותגובותיהן לנושא הזנות.

שאלה מרכזית, המתעוררת לאור הממצאים, הינה כיצד מתמודדות העובדות הסוציאליות עם ההתנגשות הערכית בין שני עולמות ערכיים התופסים מקום מרכזי בחייהן. ניכר כי מדובר במשימה שאינה פשוטה ובתהליך הדורש התבוננות פנימית מעמיקה, המעמתת את העובדות עם המציאות הכואבת.

4.א. "להבין אך לא לקבל", מה מקור קונפליקט זה?

כאמור, מפרק הממצאים ניתן לזהות כי התגובה הנבחרת על ידי העובדת הסוציאליות בעת טיפול בנשים בזנות היא "להבין" את נסיבות החיים אשר הובילו את האישה לכדי עיסוק בזנות, תוך הבנת מצוקותיה וקורבנותה ובו זמנית "לא לקבל" התנהגות מינית הנחשבת כסטייה בחברה הערבית.

4.א.1. "לא לקבל"

בממצאי המחקר, בולטת השפעתה העמוקה של החברה הערבית על שיטות התערבותן של העובדות הסוציאליות החשות מחויבות כלפיה. הן שמו דגש על ערכים חברתיים מרכזיים כגון חשיבות השמירה על צניעותה של האישה הערבייה בכלל ובתוליה בפרט, וזאת במטרה לאפשר לה להישאר מקובלת ורצויה בחברה. בלטו גם אמונותיהן הדתיות של העובדות הסוציאליות והמעורבות של אנשי הקהילה והדת בתהליכי הטיפול בנשים בזנות (עניין שיפורט בהמשך). אלו, הביאו לביטוי התנגדות נחרץ ביחס לכל התנהגות מינית שאינה מקובלת, תוך קביעת המטרה הטיפולית כהפסקת התנהגות זו.

כפי שפורט בפרק המבוא, השיח אודות זנות בחברה הערבית שונה למדי מהשיח על נושא זה בחברה המערבית. ייתכן והדבר נובע מן העובדה כי הנושא קשור באופן ישיר וברור לתחומי המין והמיניות, אשר הדיון סביבם נחשב לטעון, רגיש ושאינו מקובל (Al-Haj, 1989). הספרות הערבית העוסקת בזנות מדגישה בעיקר את חשיבות בתוליה של האישה, ההתייחסות לזנות עוסקת באיסור על התנהגות זו ועל דחיית החברה את הנשים המתנהגות באופן זה. בנוסף, הספרות הערבית אינה כוללת התייחסות לזנות בראייה מקצועית, תיאורטית וטיפולית, כדוגמת ההתייחסות הקיימת בספרות המקצועית בחברה המערבית.

אל-חאגי (Al-Haj, 1989) טוען כי בשונה מהחברה המערבית, השוויוניות לכאורה והליברלית בתפיסותיה בכלל וכלפי נשים ומיניות בפרט, החברה הערבית הינה שמרנית, מסורתית ודתית. משפחה, כבוד, צניעות נשים ובתולין הינם מושגים הקשורים זה בזה קשר הדוק. יחסי מין מחוץ לנישואים נחשבים לעבירה חמורה שבצידה עונשים קשים, עד כדי רצח, באם קיים איום על כבוד המשפחה.

התפיסות בכל הנוגע למיניות בחברה הערבית מושפעות אף הן מערכים שמרניים ומסורתיים. תהליך ההבניה של תפיסות אלו מתחיל כבר בגיל הילדות ומתבטא, בין היתר, באיסור על חינוך מיני, הנחשב כחציית קו אדום (בשארה, 1989). חסן (1999) טוענת כי הנערות המתבגרות בחברה הפלסטינית הערבית, בדומה לשאר החברות הערביות, לא נחשפות לחינוך מיני במשפחה, בקהילה

או בבתי הספר, מתוך האמונה כי בורות מינית מעידה על תמימות, צניעות וטוהר ובכך מעלה את קרנה של האישה, את כבודה וכבוד משפחתה (חסן, 1999; Hassan, 1991).

ממצא חשוב ומעניין שבלט בראיונות הוא שלא רק יחסי המין האסורים נכללים בתוך הגדרת הזנות, אלא גם כל התנהגות המרמזת על מיניות שאינה ראויה, כגון מראה חיצוני החורג מן המקובל. לנושא זה, ניתן מקום לא מבוטל בספרות המתייחסת לנושא המין בחברה הערבית ולקשר שלו למושג "כבוד המשפחה". חסן (1999) טוענת כי מושג כבוד המשפחה קשור קשר ישיר להתנהגותן המינית של הנשים במשפחה. היא מסבירה כי כבודה של האישה מותנה בהתנהגות מינית נאותה, הכוללת שמירה על צניעות נשית ובתולין. צניעותה של האישה חיונית לשם שמירה על כבודם של הגברים במשפחה, שכן מדובר בחברה פטריארכלית. הכבוד מקנה לגבר שליטה ופגיעה בכבוד מהווה ערעור על שליטה זו. במילים אחרות, ערכי כבוד המשפחה ושמה הטוב והטהור, ההובעים מהבסיס החברתי הפטריארכלי, מגדירים את גבולות התנהגותה של האישה בגופה (ע'אנס, 2005). כל התנהגות החורגת מגבולות אלו נחשבת לסטייה חברתית. על כן, קיימים איסורים מוחלטים בחברה המוסלמית על החצנת היופי הנשי, עד כדי כפייה על אישה להסתיר את יופייה באמצעות לבישת רעלה (*מרניסי, 2005).

מן הראיונות שנערכו עם העובדות הסוציאליות שהשתתפו במחקר, ניתן ללמוד כי ערכים אלו מושרשים בהן ומנחים אותן. ההתייחסות השמרנית בחברה לנושאי המין והמיניות מקשה על פיתוח דיונים נוספים המתייחסים לסוגיית הזנות, ובכך מגבילה את השיח החברתי אודות הזנות ובכללו את השיח המקצועי.

2.א.4. "להבין".

כיצד ניתן להבין נשים בזנות? האם ניתן להבין? טרם שנתייחס לסוגיות אלו, נציין כי תחושת הבלבול אותה חוות העובדות הסוציאליות הערביות מתחיל כבר בשלב הלימודים האקדמיים. משתתפות המחקר הינן בוגרות אוניברסיטאות מערביות, אשר הערכים אליהם חונכו בהן עומדים בסתירה מהותית לערכי החברה הערבית שתוארו לעיל. סתירה זו היא שתורמת, ככל הנראה, להיווצרות הקונפליקט בגישתן לזנות ולנשים בזנות. אל-חאג'י (Al-Hajj, 1988) וחאג'י-יחיא (1994) מתייחסים לסוגיה זו וטוענים כי מקורן של התיאוריות והגישות הטיפוליות הנלמדות באוניברסיטאות ישראליות, בחברה מערבית פוסט-תעשייתית. מדובר בערכים שלעיתים אינם עולים בקנה אחד עם האוריינטציה הערכית של החברה הערבית בישראל ועל העובדים הסוציאליים במגזר הערבי להתמודד עם קונפליקט זה.

תהליך ההטמעה של עמדת ה"להבין" מתחיל כבר בשנה הראשונה ללימודי העבודה הסוציאלית. אז, מתחיל להיווצר המתח המלווה את הסטודנטים הערבים בבתי הספר לעבודה סוציאלית בארץ. זאת, כאשר הסטודנטים הפלסטיניים-ישראלים מחונכים לערכים הדוגלים באינדיבידואליות, שוויוניות ושוויון מגדרי. העבודה הסוציאלית מעוגנת בקוד אתי, הדוגל בחירותו של האדם לבחור את אורח חייו, מניעת אפליה מגדרית או אחרת והאחריות החברתית לסייע לנשים להשיג עצמאות, שוויון וחירות. ערכים אלו, סותרים את ערכיה של החברה הערבית, שהינה חברה קולקטיביסטית המעודדת קשרים הדוקים ותלויים בין חבריה. העובדים הסוציאליים הפלסטיניים לומדים ומתחנכים בבתי ספר ישראליים אשר למעשה "מבטלים" את ערכי החברה שעל ברכיה התחנכו, אך לאחר מכן חוזרים ברובם לעבוד באותה חברה בדיוק, כשהם נושאים עמם את הפער העצום בין הערכים שלמדו לבין ערכי התרבות של לקוחותיהם, שהיא גם תרבותם שלהם (Al-krenawi, 2000; Dwairy, 1998; Haj-Yahia, 1998).

ההתמודדות מול קונפליקטים אלו הופכת קשה יותר לאור המאפיינים הייחודיים של העבודה הסוציאלית בחברה הערבית. כפי שעולה מפרק הממצאים, אחד המאפיינים הבולטים של העבודה הסוציאלית בחברה הערבית הוא הטיפול באנשים מהקהילה הקרובה, דבר אשר יוצר מצב בו חלק מלקוחותיה של העובדת הסוציאלית הינם שכניה או קרוביה. דבר זה מקשה על העובדת הסוציאלית להתנתק בתוך הקשר הטיפולי מערכיה האישיים ויוצר מצבי קונפליקט וסטיות ערכיות. אלקרנאוי (Al-krenawi, 1998) ושבתאי (1999) טוענים, כי בשנים האחרונות גברה המגמה של שירותי הרווחה להעסיק עובדים המשתייכים בעצמם לרקע האתני-תרבותי של לקוחותיהם, מתוך הנחה כי החיבור האתני יסייע לעובד, המכיר את הקודים התרבותיים, השפה, מבנה המשפחה והקהילה. כפי שעולה מן הממצאים, השתייכות זו עלולה גם להקשות וליצור קונפליקטים אישיים ומקצועיים, לאור הפער המשמעותי בין מה שנלמד למה שקיים בשדה הטיפולי. המפגש בין התרבות המקצועית המערבית לתרבות האתנית המסורתית דורש מן העובדות הסוציאליות המשתייכות למוצא אתני מסורתי שינוי קיצוני במנהגים ובאורח החיים.

כיצד שוני זה בחינוך, בגישות ובערכים בין החברה הערבית לחברה המערבית בא לידי ביטוי בטיפול בנשים בזנות? בחלק הבא אדון בדרכים בהן פעלו העובדות הסוציאליות בעת מפגש טיפולי עם נשים בזנות. תגובותיהן, מחשבותיהן ופעולותיהן.

4.ב. ההתערבות עם נשים בזנות לאור ההתמודדות עם קונפליקט "להבין אך לא לקבל"

בישראל קיימים שירותי בריאות לנשים בזנות. לדוגמא, מרפאת לוינסקי בתל-אביב השייכת למשרד הבריאות, ומטרתה גילוי וטיפול במחלות מין. המרפאה מגישה שירותי בריאות לצד

התערבות פסיכו-סוציאלית, במטרה להפחית מנזקי הזנות ולאפשר תחילתו של תהליך שיקום ויציאה ממעגל הזנות (פרס רקאנטי-צ'ייס-רש"י לעובד הסוציאלי הזום). שירותים נוספים הקיימים לשם טיפול ושיקום נשים בזנות הם למשל הפרויקטים "אופק נשי" בחיפה ו"סלעית" בתל-אביב הכוללים דירות חירום, מקלט טיפולי, מרכז יום לשיקום נפשי ותעסוקתי והכשרת עובדים סוציאליים מומחים לתחום. הגישה הטיפולית במגזר הערבי שונה ומפרק הממצאים ניתן לומר כי הפתרונות שסיפקו העובדות הסוציאליות והדרכים בהן פעלו התאימו לנהוג בחברה הערבית.

מתוך דרכי ההתערבות שנקטו העובדות הסוציאליות בטיפול בנשים הנכללות תחת הגדרת הזנות, ניתן להבחין בניסיון להבין את הנשים הללו, שנקלעו לזנות, לצד הצורך שלהן לעמוד בציפיות החברתיות, הדורשות מהן לא לקבל התנהגויות אלו. ככל הנראה, דרך ההתערבות הייתה אינטואיטיבית ויכולה להעיד על סערה בתוכן, עת התמודדו עם הקונפליקט הקיים. ניתן ללמוד מן הממצאים כי כבר מתחילת הקשר, נטו העובדות הסוציאליות לעודד את הנשים שבטיפולן ליותר והימנעות מקונפליקט, תוך כדי ניסיון להשפיע על החלטותיהן. תהליך זה מביא בסופו של דבר לתוצאה אחת ויחידה: "אלסותרה".

"אלסותרה", מושג בו השתמשו בו זועבי וסויה (Zoabi & Savaya, 2011) מתאר את האופן שבו העובדות הסוציאליות מתערבות בחייהן של נשים במטרה להגן עליהן. המשמעות המילולית למושג "אלסותרה" היא "כיסוי החלקים האינטימיים בגוף", אך השימוש במושג הפך להיות מטאפורי במובן ההתנהגותי.

מן הממצאים עולה כי העובדות הסוציאליות פעלו בשתי דרכים. האחת, טיפול שיקומי לנשים והשנייה התערבות דחופה וספציפית. מטרתן העיקרית של שתי דרכי הפעולה הללו הייתה להפסיק את ההתנהגות המנוגדת לחוקי המשפחה והחברה. זאת, על ידי עידוד הנשים לביצוע ניתוח איחוי קרום הבתולין, הרחקתן מן העולם החשוד כ"סוטה מינית", עידודן לתחילת חיים נורמטיביים המתבטאים בנישואין. גם כאשר נעשה ניסיון להבין אותן במהלך השיחות הטיפוליות, הוא התקיים תחת תנאי ברור ומוצהר לפיו מטרתו הסופית של הטיפול הינה הפסקת ההתנהגות הזנותית. למעשה, הטיפול מותנה בכך שאם תפר האישה את החוזה הטיפולי, ולא תמנע מזנות, יופסק הקשר הטיפולי.

דפוס טיפול זה משקף את ממצאי מחקרן של זועבי וסויה (Zoabi & Savaya, 2011) לפיהם, אחד המאפיינים את ההתערבות של העבודה הסוציאלית בחברה הערבית, הוא שמטרתה הברורה לעודד את הלקוחות להימנע מעימותים וקונפליקטים משפחתיים. האמונה שבבסיס דרך פעולה

זו, היא שקונפליקט עשוי לגרום להסתבכויות משמעותיות ובלתי פתירות. הדילמה העומדת בפני העוסקות בנושא הזנות הינה ערכית ורגישה מאחר ומדובר בנושא המין, שהינו נושא טעון ועצם הדיבור אודותיו מעורר תהיות, דחייה ובושה ולמעשה נחשב ל"טאבו" ויש איסור לדבר עליו. לדברי העובדות הסוציאליות, הן ניסו במידת האפשר להרחיק את הנשים מהסתבכות עם המשפחה, מאחר ומדובר בנשים שהתנהגו בצורה מינית שאינה מקובלת בחברה וחצו את הגבולות המותרים.

זועבי וסויה (Zoabi & Savaya, 2011) מתייחסות להיבט ההשפעה על החלטות הלקוח. מן הממצאים ניתן ללמוד כי העובדות הסוציאליות הערביות נוטות להשפיע על לקוחותיהם לטובת החלטות מסוימות וזאת מתוך אמונה כי ההחלטה הנכונה תילקח על ידי הלקוח, בהיותו מודע להשלכות ולסיכונים הכרוכים בכל החלטה. ניכר עוד, כי העובדות הסוציאליות שהשתתפו במחקר משתדלות במהלך הקשר לנסות ולהביא לתשומת הלב של האישה הנוהגת באופן בלתי מקובל מבחינה מינית את ההשלכות חברתיות של התנהגותה, כלומר, להסביר לה את פגיעתה בכבוד המשפחה שעלול אף לעלות לה בחייה. העובדת הסוציאלית נוטה להסביר לאישה את המשמעות שבהפרת הכללים החברתיים הנוגעים להתנהגות מינית ופורסת בפניה את אפשרותה לשנות דרכה בחיים לדרך נורמטיבית, ככל אישה ערבייה, הכוללת נישואין וחיים שלווים.

אסטרטגיה זו נועדה על מנת לעודד לקוחות לקבל החלטות המבוססות על שיקול דעת מעמיק, כמו גם להבהיר להם את ההשפעה שיש להחלטות אלו על רגשות בני המשפחה האחרים. הדוגמא שהוצגה במאמרו של זועבי וסויה (Zoabi & Savaya, 2011) הייתה סיפורה של אישה בת 37, אשר התייעצה עם עובד סוציאלי ערבי באשר למערכת יחסים שאותה ניהלה עם גבר בסתר למשך שנתיים. כאשר הרגישה האישה בטוחה בקשר, הביעה רצון לעבור לגור עם הגבר. העובד הסוציאלי המטפל, ניסה להסביר לה את השלכות התנהגותה זו על בני משפחתה. הוא ציין כי הוא רואה זאת כחובתו המקצועית. נראה כי גם משתתפות המחקר, אשר נטו לעודד טיפול שיקומי, הציבו מטרות דומות בהליך הטיפול, תוך שימוש בתוכניות התערבות שמטרתן הפסקת ההתנהגות המינית החריגה, באמצעות מתן אפשרות לשיחות אישיות עם העובדת הסוציאלית. כך, הצלחת התוכנית נמדדת ביכולתה של האישה להפסיק את ההתנהגות המינית "הסוטה" ולפתח תובנות באשר להשלכות התנהגותה על בני משפחתה ועל החברה.

במצב כזה, בעת שהלקוח שוקל להחליט החלטה שאינה מקובלת בחברה, נערך ניסיון להשפיע על החלטותיו בניסיון למנוע סנקציות חברתיות חמורות שעשויות להיות מופעלות כלפיו. בהתערבות זו, מוקדש מקום גם להשלכות התנהגותה של הזונה על עצמה. כלומר, העובדות

הסוציאליות מזהירות את הנשים גם מן הסכנה הממשית הנשקפת לחייהן כתוצאה מחילול כבוד המשפחה.

הזונה, מעצם שמה, היא אישה אשר איבדה את בתוליה בעת שקיימה יחסי מין מחוץ למסגרת הנישואין. נשים אלו נוטות לעורר בעובדות הסוציאליות רצון לסייע להן בכל דרך, כדי למנוע את הבושה שעלולה לבוא כתוצאה מהפצת השמועה בדבר מצבה של האישה וסיכון שמה הטוב, שלא לדבר על סיכון חייה עצמה. חלק ממשתתפות המחקר דיווחו כי הן מעודדות את הנשים לעבור ניתוח איחוי קרום הבתולין וזאת במטרה למנוע חשיפתן בפני הגבר, במידה ובכוונת האישה להתחתן ולעבור לבית בעלה. היו כאלה שסיפרו כי הן נעזרות במי מאנשי הדת בקהילה לשם מתן סיוע כלכלי במימון הניתוח לצעירות רווקות, על מנת לפתוח בפניהן את האפשרות להינשא ולבנות עתיד הנחשב נורמטיבי.

לפי זועבי וסויה (Zoabi & Savaya, 2011) השימוש בועדת "הזכאת", בה חברים גברים דתיים, במטרה לאשר סיוע כספי לשם איחוי קרום הבתולין, הינו דרך פעולה מקובלת בקרב חלק מן העובדות הסוציאליות משתתפות המחקר. התערבות זו, תואמת את ההתערבות הספציפית והדחופה שנמצאה כשכיחה במחקרנו. מטרתה להביא לשלום בית, למנוע וויכוחים וקונפליקטים בתוך המשפחה ולשמר את האפשרות לגישור והתערבות טיפולית בעתיד.

נראה כי לא מעט עובדות סוציאליות ערביות נתקלות בסוגיות המביאות אותם עד לכדי דילמות מהותיות בין הערכים המקצועיים לערכים החברתיים. ישנם מספר מחקרים הדנים בנושא דילמות מקצועיות הנוצרות בעת מפגשים מסוג זה, המאלצים עובדים סוציאליים להכריע בין ערכי המקצוע לערכי החברה (Zoabi & Savaya, 2011).

במאמרם של בוכבינדר ואסעד (2000) עולה דילמה מהותית בסוגייה בנוגעת לנשים הסובלות מאלימות במשפחה. בפני העובדת הסוציאלית המטפלת באישה נפגעת אלימות עומדת דילמה האם להציע לה לפנות למשטרה ולהתלונן על הבעל תוך העברתה למקלט לנשים הסובלות מאלימות ובכך להרחיקה מהסיכון, כאשר מנגד, ייתכן כי אם תפעל בדרך זו תהיה סכנה ממשית לחייה או של האישה או סיכון לנידוייה מן החברה, עת תיתפס כאישה מרדנית, המתנכרת לערכי החברה ולכבוד המשפחה. במטרה למנוע מצב זה, העובד הסוציאלי נוטה לפעול תחילה לגיוס הבעל לתהליך טיפולי וזאת תוך עידוד הפחתת האלימות כנגד האישה, טרם ניסיונות להפנותה למקלט או לתלונה במשטרה, על מנת לשמר את האפשרות לטיפול זוגי ופיוס בין בני הזוג (בוכבינדר ואסעד, 2000; Zoabi & Savaya, 2011). בקרב מטפלים מן החברה המערבית, התערבות מסוג זה הינה צעד ראשון הנחשב כמובן מאליו (Zoabi & Savaya, 2011).

לסיכום, נראה כי דילמות מסוג זה מאפיינות את הקשרים הטיפוליים בעבודה הסוציאלית בתוך החברה הערבית. תחושות אי-וודאות מדעית, אי-שייכות מקצועית, בגידה וניכור חברתי, מלוות את העובדת הסוציאלית הערבייה. לאחרונה, הייתה התייחסות מחקרית לדילמות מסוג זה במאמרם של בוכבינדר ואסעד (2000). שוני זה בתפיסות, בערכים ובאמונות מחדד אף יותר את חשיבות הטיפול רגיש התרבות, תוך מתן אפשרות להתנסות בסוגיות השונות מן העולם המוכר לעובד, הגברת המודעות של העובד וניסיון לפרוץ מוסכמות הקיימות במחשבותיו של כל אדם, במטרה לעודד חשיבה פתוחה.

4.ג. השלכות המחקר להתערבות

המחקר הנוכחי הינו ניסיון ראשון להעלות את נושא הזנות לדיון בקרב העובדים הסוציאליים הערבים בישראל, מתוך הנחה כי מקצוע העבודה הסוציאלית מטרתו להשפיע ולהביא לשינוי חברתי. זאת, בייחוד לאור האיסור המוחלט הקיים בחברה הערבית על דיון סביב נושא זה, המתקשר למין. ייחודו של מחקר זה בבדיקה הספציפית של תפיסות העובדות הסוציאליות הערביות את הזנות והנשים בזנות. תחום זה, טרם נחקר בהקשר של החברה הערבית בכלל ובהקשר המקצועי בפרט. המחקר עשוי לתרום במספר מישורים, אשר החשוב מביניהם לדעתנו הוא הפוליטי-תרבותי. המחקר מלמד על מצב קונפליקטואלי עמו העובדת הסוציאלית נדרשת להתמודד לבדו, אשר הוא פועל יוצא של סתירות מהותיות בין ערכי העבודה סוציאלית לערכי החברה הערבית.

שאלות רבות נשאלו בתהליך ביצוע המחקר: האם יש מקום לפיתוח למידה מקצועית התואמת תרבות מסוימת? האם העובדה כי עובדים סוציאליים ערבים לומדים באוניברסיטאות ישראליות שאין בהן התייחסות או הכשרה מיוחדת לחברות ותרבויות שונות מעיד על היעדר אמפתיה ורגישות כלפי תרבויות אלו? האם מה שנכון לגבי החברה המערבית הינו נכון בהכרח לחברה הערבית? ומי קובע זאת בסופו של יום? ממצאי המחקר מלמדים, כי חשוב לפתח את מודעותו של איש המקצוע לתפיסה התרבותית שבה הוא גדל והתחנך, בד בבד עם פיתוח התרבות המקצועית שלו.

יצחקי ומקרוס (2006) ממליצות כיצד ניתן לסייע לעובד הסוציאלי להתגבר על קונפליקטים מסוג זה. לטענתן, הדגש צריך להיות בתחום ההכשרה למקצוע העבודה סוציאלית, בתחום העבודה בשירותים חברתיים ובתחום המחקר. בתחום ההכשרה, המלצתן היא להתייחס כבר בשלב הראשוני של ההכשרה והסוציאליזציה למקצוע העבודה סוציאלית להיבט התרבותי ולתרבות בה גדל העובד הסוציאלי הערבי והשפעתה על יכולתו לממש את ההתערבויות

המקצועיות אותן הוא לומד. הוצע לתכנן קורס הכשרה לסטודנטים במסגרת הלימודים בנושא רגישות תרבותית ולדאוג כי המדריכים המלווים את ההכשרה יהיו מאופיינים ברגישות לנושאים אלו. בתחום ההכשרה לשירותים חברתיים, הוצע לפתח את מודעותם של העובדים הסוציאליים לכך שההתערבויות הטיפוליות מסתמכות על קודים תרבותיים אישיים, העלולים להשפיע על יכולתם לרכוש מיומנות מקצועית הנוגדת את תרבותם והנורמות שבצילן גדלו. במצב זה, יש לעזור לעובד הסוציאלי לשנות את תפיסתו מתפיסה חברתית-תרבותית לתפיסה מקצועית. בתחום המחקר, יש להמשיך ולבחון את ההבדלים בין אנשי המקצוע המגיעים מתרבויות שונות ביחס לאסטרטגיות התערבות ותחומי התערבות נוספים (שבתאי, 1999) כפי שנעשה במחקר הנוכחי.

4.4. השלכות למחקרים עתידיים

מחקר זה מציג את תפיסותיהן של העובדות הסוציאליות הערביות ביחס לנושא טעון רגשית בחברה הערבית, נושא הזנות. מניתוח הדברים עולה כי מושג הזנות, על פי הערכים החברתיים, נחשב לתת-נושא של התנהגות מינית לא מקובלת וסוטה בחברה. במצב דברים זה, עולה צורך מהותי להמשיך ולהרחיב במחקרים עתידיים באשר לתפיסת המיניות המוגדרת כ"לא תקינה" והשפעותיה על ההתערבויות הטיפוליות של העובדות הסוציאליות, כמו למשל תפיסתן לגבי זהות הומוסקסואלית, המוגדרת כהתנהגות מינית סוטה.

מחקר זה מבטא את קולן של עובדות סוציאליות בלבד. חסרה בו עמדתם של עובדים סוציאליים גברים, כמייצגים את הקול הגברי הערבי ובדיקת תפיסותיהם כלפי נשים בזנות. עשוי להיות מעניין להשוות בין תפיסות הנשים לגברים – האם התפיסות יהיו דומות? או שמא מנוגדות? האם הן יהיו תואמות את ערכי הגברים או את ערכי המקצוע? האם הן יהיו כעוסות יותר או פחות? כמו כן, מעניין לבחון את תפיסותיהם באשר לגברים המשתמשים בשירותי הזנות. המודעות לנושא הזנות וההתייחסות אליו בספרות המקצועית גברה. אך עם זאת, קיים מחסור רב במידע לגבי תפיסות של הזנות בהקשר של החברה הערבית. חשוב לבדוק את תפיסותיהן של נשים ערביות המוגדרות כזונות ואת עמדותיהן, לאור העובדה כי בחברה שלהן הן נחשבות כסוטות וכמי שהפרו את הנורמות הנוגעות לכבוד המשפחה והחברה.

4.ה. מגבלות המחקר

נעשה ניסיון לראיון עובדות סוציאליות מאזורים שונים בארץ וזאת בכדי לבדוק האם ישנה השפעה כזו או אחרת לאזור המגורים על התפיסות של העובדות הסוציאליות. זאת מתוך ההנחה שעובדת המתגוררת באזור המשולש, בו הדת היא האידיאולוגיה העומדת בבסיס הערכים

תפיסות של עובדות סוציאליות ערביות ביחס לזנות ולנשים בזנות. 61

החברתיים, תביע תפיסות שמרניות יותר משל עובדת סוציאלית מאזור הצפון. למרות הניסיון לכלול במחקר מגוון רחב של עובדות סוציאליות, בולטות בהיעדרן עובדות סוציאליות דרוזיות או בדואיות.

5. רשימת מקורות

- אבן-שושן, א. (עורך). (2000). *המילון העברי המרכז*. ישראל: המילון החדש בע"מ.
- אל-חאגי, מ. (1994). *מערכת החינוך הערבי בישראל: סוגיות ומגמות*. ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.
- אל-סעדאוי, נ. (1977). מאחורי הרעלה. ביירות: המוסד הערבי למחקרים ולהפצה.
- אלמוג, ש. (2008). *נשים מופקרות*. תל-אביב: משרד הביטחון.
- אלקרינאוי, ע. (2002). עבודה סוציאלית עם פונים ערבים במערכות בריאות הנפש. *חברה ורווחה*, כ"ב, 75-97.
- בוכבינדר, א. ואסעד, ס. (2000). דילמות אתיות של עובדים סוציאליים המטפלים באלימות נגד נשים בחברה הערבית. *חברה ורווחה*, כ, 67-81.
- בן-ישראל, ח. ולבנקרון, נ. (2005). משוואה עם נעלם – לקוחות של נשים הנסחרות בתעשיית המין בישראל. ירושלים: מוקד סיוע לעובדים זרים והאוניברסיטה העברית. נראה ב-
http://hotline.org.il/hebrew/pdf/Clients_Report_Heb.pdf
- בשארה, כ. (1989). תפיסות בנושא מיניות ונשיות אצל מתבגרות ערביות. *חברה ורווחה*, ט, 400-408.
- גור, ע. (2008). *מופקרות: נשים בזנות*. תל-אביב: קו אדום, הקיבוץ המאוחד.
- גזית-לביא, ע. (2007). הזנות כמרחב של צביעות מרובה. *כוורות*, 14, 18-21.
- גרובר, מ. (2005). זונה וזנות בעולם המקרא. *זמנים*, 90, 20-29.
- הוקס, ב. (2002). *פמיניזם זה לכולם – פוליטיקה מכל הלב*. חיפה: פרדס.
- המכון לחקר תקשורת המזרח התיכון (2011). החמרת הענישה ברש"פ על רצח בשל חילול כבוד המשפחה. נראה ב-
http://www.memri.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=107345_memri&act=show&dbid=articles&dataid=2877
- הרצוג, ח. (2000). ידע, כוח ופוליטיקה פמיניסטית. מתוך ח. הרצוג (עורכת), *חברה במראה* (עמ' 269-293). תל אביב: רמות.
- חאגי-יחיא, מ. (1994). המשפחה הערבית בישראל. *חברה ורווחה*, י"ד, 249-264.
- חאגי-יחיא, מ. וסדן, א. (2007). נשים מוכות בחברות קולקטיביסטיות: סוגיות בהתערבות והעצמה. *חברה ורווחה*, כ"ז, 423-451.

- חסן, מ. (1999). הפוליטיקה של הכבוד: הפטריארכיה, המדינה ורצח נשים בשם כבוד המשפחה. בתוך ד. יזרעאלי, א. פרידמן, ה. דאהן-כלב, ח. הרצוג, מ. חסן, ח. נוה, וס. פוגל-ביזיאוי (עורכים), *מין, מגדר ופוליטיקה* (עמ' 267-305). תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- יצחקי, ח. ומקרוס, א. (2006). השפעת הגורם התרבותי על ההתקשרות בין עובד סוציאלי לבין שותפי תפקידו. *חברה ורווחה, כ"ו*, 135-152.
- לבנקרון, נ. (2007). מיסוד הזנות: בין מיתוס למציאות. מחקר משווה בארבע מדינות. מוקד סיוע לעובדים זרים. נראה ב- http://www/hotline.org/il/Hebrew/pdf/the_legalization_of_prostitution
- ליס, י. (20 לדצמבר, 2010). משרד המשפטים הפיל את הצעת ח"כ טיבי לאסור שימוש בביטויים חיוביים לתיאור רצח. *הארץ*.
- מקינן, ק. (1990). מיניות פורנוגרפיה ושיטה: הנאה תחת פטריארכיה. בתוך ד. באום ואחרים (עורכים), *ללמוד פמיניזם: מקראה* (עמ' 376-414). תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- סקחפי, ש. (2008-2009). *רצח על רקע "חילול כבוד המשפחה"*. רמת-גן: המרכז האקדמי למשפט ולעסקים.
- סרוגי, מ. (1988). *מעמד הנשים בעולם הערבי*. חיפה: רים.
- עיאנס, ה. (2005). *עמדות בנוגע למעמדה וזכויותיה של האישה הפלסטינית בישראל*. נצרת: עמותת נשים נגד אלימות.
- פוקו, מ. (1996). *תולדות המיניות*. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- פייג-וישנא, ר. (2005). הקדמה: בנות אפרודיטה – זנות וזונות בעולם העתיק. *זמנים*, 90, 6-9.
- פיכטלברג, א. (2004). השתתפות נשים ערביות בכוח העבודה בעשור האחרון. ירושלים: הרשות לתכנון כוח אדם.
- פלג, י. (2005). העיר של ונוס – בתי הזונות של פומפיי. *זמנים*, 90, 50-63.
- פלד, ע. ולוין, ל. (2009). *עובדים סוציאליים וזנות. ממצאים ראשוניים ממחקר בקרב עובדים סוציאליים במינהל לשירותים חברתיים בעיריית תל אביב-יפו*. הוגש לעיריית תל אביב-יפו. טרם פורסם.
- פסטה-שוברט, ע. (2005). "אני יוצאת וכאילו ממששת את העולם, ורואה דברים ברור יותר": השכלה גבוהה והחברה הבדואית בנגב. *מגמות, מ"ג*, 659-681.

פרוסט, א. (2004). הזונת הנעלמות מהעין: נוכחות נפקדות במשפט הישראלי. (עבודת תזה שלא

פורסמה). אוניברסיטת תל-אביב, תל-אביב, ישראל.

פרס רקאנטי-צ'ייס-רש"י לעובד הסוציאלי היזם (ללא תאריך). מרפאה נידת לנשים בזנות -

פרויקט להנגשת שירותי בריאות והתערבות פסיכו-סוציאלית בשעת משבר לנשים בזנות.

נראה ב-1 לאוקטובר, 2001 ב- [http://www.rcr.org.il/Socials/winners_display.aspx?](http://www.rcr.org.il/Socials/winners_display.aspx?form_id=105)

[form_id=105](http://www.rcr.org.il/Socials/winners_display.aspx?form_id=105)

צבר-בן יהושע, נ. (1995). המחקר האיכותני בהוראה ולמידה. תל-אביב: מידן.

קפלן, ד. (1999). דוד, יהונתן וחיים אחרים: על זהות, גבריות ומיניות ביחידות קרביות בצה"ל.

תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.

קרומר-נבו, מ. (2002). מפנלופה למירי: תרומת הגישה הפמיניסטית לסוגיית נשים במצוקה

כלכלית וחברתית עמוקה ומתמשכת. חברה ורווחה, כ"ב, 433-454.

רוסו, ז. (1944). אמיל, או על דבר החינוך. ירושלים: ד.ב. אהרונוסון.

רימרמן, י. (1977). הזונת והנערה הסוטה. תל-אביב: צ'ריקובר.

שבתאי, מ. (1999). עבודה סוציאלית בחברה רב-תרבותית: מודל להכשרת סטודנטים, חברה

ורוחה, י"ט, 132-121.

שקדי, א. (2003). מילים המנסות לגעת: מחקר-איכותני-תיאוריה ויישום. תל-אביב: רמות.

Al-Haj, M. (1989). Social research on family lifestyles among Arabs in Israel. *Journal of Comparative Family Studies*, 20, 175-95.

Al-Haj, M. (1988) 'The Arab Graduates at the Academic Institutions in Israel: Main Features, Potential and Occupational Profile', in M. Al-Haj (ed.) *Occupational Problems Among Arab Graduates at the Academic Institutions in Israel*. Haifa: Haifa University Press (in Hebrew).

Al-krenawi, A. (1998). Reconciling western treatment and traditional healing: A Social worker walks with the wind. *Reflections: Narratives of Professional Helping*, 4(3), 6-21.

Al-krenawi, A. (2000). Bedouin-Arab clients' use of proverbs in the therapeutic setting. *International Journal for the Advancement of Counseling*, 22(2), 91-102.

- Al-Krenawi, A., & Graham, J. (2001). The cultural mediator: Bridging the gap between a non-Western community and professional social work practice. *British Journal of Social Work, 31(4)*, 665-686.
- Bullough, B. & Bullough, V. (1996). Female prostitution: Current research and changing interpretations. *Annual Review of Sex Research, 7*, 158-80.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. New-York: Routledge.
- Delacoste, N. & Alexander, Y. (1988). *Sex work: Writing by women in the sex industry*. San-Francisco: Cleis Press.
- Denzin, N. & Lincoln, Y. (Eds.). (1994). *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Dwairy, M. (1998). Socialization in Arabic families. In M. Dwairy (Ed.), *Cross-cultural counseling: The Arab-Palestinian case* (Pp. 43-50), New-York: Haworth Press.
- Farley, M. (2004). Preface :Prostitution, trafficking and traumatic Stress. In M. Farley, (ed.). *Prostitution, trafficking and traumatic stress* (Pp. xi-xxii). New-York: Routledge.
- Farley, M. (2003). Prostitution and the invisibility of harm. *Women and Therapy, 26*, 247-280..
- Flowers, B. (1998). *The Prostitution of women and girls*. London: Jefferson.
- Green, J. (1992). *It's no game*. UK: National Youth Agency.
- Haj-Yahia, M. (2005). Can people's patriarchal ideology predict their beliefs about wife abuse? The Case of Jordanian men. *Journal of Community Psychology, 33(5)*, 545-567.
- Haj-Yahia, M. (2000). The incidence of wife abuse and battering and some socio-demographic correlates as revealed in two national surveys in Palestinian society. *Journal of Family Violence, 15(4)*, 347-374.

- Haj-Yahia, M. (1998). Beliefs about wife beating among Palestinian women: The Influence of their patriarchal ideology. *Violence Against Women*, 4(5), 533-558.
- Hassan, M. (1991). Growing up female and Palestinian in Israel. In B. Swirski & M. Safir, (Eds.), *Calling the equality bluff: Women in Israel* (pp.66-74). New-York: Pergamon, Ethnic.
- Jenness, V. (1990). From sex as sin to sex as work: COYOTE and the reorganization of prostitution as social problem. *Social Problems*, 37(3), 403-420.
- Jesson, J. (1993). Understanding adolescent female prostitution: A Literature review. *British Journal of Social Work*, 23, 517-530.
- Levin, L. & Peled, E. (in press). Attitudes toward prostitutes and prostitution scale: A New tool for measuring public attitudes toward prostitutes and prostitution. *Research on Social Work Practice*.
- Lincoln, Y. (1995). Emerging criteria for quality in qualitative and interpretive research. *Qualitative Inquiry*, 1(3), 275-289.
- Lincoln, Y. & Guba, E. (1985). *Naturalistic inquiry*. Thousand-Oaks, CA: SAGE.
- Pateman, C. (1988). What's wrong with prostitution? in J. Spencer, (ed.), *Prostitution and pornography* (pp 50-80). California: Stanford University Press.
- Patton, M. (1990). *Qualitative research and evaluation method*. Newbury park, CA: SAGE.
- Peled, E. & Leichtentritt, R. (2002). The Ethics of qualitative social work research. *Qualitative Social Work: Research and Practice*, 1(2), 145-169.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park, CA: SAGE.
- Wahab, S. (2002). "For their own good?": Sex work, social control and social workers – A Historical perspective. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 29, 39-57.
- Zatz, N.D. (1997). Sex work/Sex act: Law, Labor and Desire in Constructions of Prostitution. *Signs*, 22(2), 277-308.

Zoabi, k. & savaya, R. (2011). Cultural intervention strategies employed by Arab social workers in Israel: Identification and conceptualization. *British Journal of Social Work*, 41, 1-20.

*אלנג'אר, ק. (2007). המדינה האסלאמית בין התיאוריה ליישום. הקהילה הערבית הלוברית.

النجار، كامل. (2007). الدولة الاسلاميه بين النظرية والتطبيق. تاله للطباعة والنشر.

*אלעדנאני, א. (1999). הזנות והסטייה המינית בהיסטוריה הערבית. הפרסום הערבי.

الخطيب، العدناني. (1999). الزنا والشذوذ في التاريخ العربي. مؤسسة الانتشار العربي.

*טמיש, ס. (1996). הדעות והיחסי מין בחברה הפלסטינית באזור גדה המערבית ובעזה.

طميش، صفا. (1996). المعتقدات والممارسات الجنسية في المجتمع الفلسطيني الضفة الغربية وغزه.

*מרניסי, פ. (2005). מאחורי הרעלה כהנדסה חברתית. הבית הלבן: המרכז התרבותי הערבי.

فاطمة المرنيسي: ما وراء الحجاب الجنس كهندسة اجتماعية. ترجمة فاطمة الزهراء أزوريل. المركز الثقافي

العربي. الطبعة الرابعة 2005

*סבאעי, ב. (1985). בעיית האישה: הגורם וההיסטוריה. ביירות: בית אלפראבי.

السباعي، بدر الدين. (1985). مشكلة المرأة: العامل والتاريخ. دار الفرابي، بيروت.

*קחיל, ע. (1991). הזנות והפשע. ההלכה, האסלאם והפרסום לסיפורי פשע בעיתונות.

كحيل، عبد الوهاب. (1991). الجريمة والجنس. الاداب القرآنيه لنشر قصص الجريمة في صحافه

6. נספחים

6.א. נספח 1 – טבלת מיפוי המרואיינות

שם	גיל	מצב משפחתי	ותק	תואר	אזור עבודה
יסמין	36	רווקה	13	M.A	עיר ערבית מעורבת
ראיפה	41	נשואה	18	B.A	עיר ערבית מעורבת
כאותר	43	נשואה	19	M.A	עיר ערבית מעורבת
ג'אדה	44	נשואה	16	M.A	עיר ערבית מעורבת
ג'ולייט	42.5	נשואה	17	M.A	עפר ערבי מעורב
רשא	35	נשואה	13	B.A	כפר ערבי מעורב
רולא	34	נשואה	15	B.A	כפר ערבי מעורב
מלק	31	נשואה	5	B.A	כפר ערבי מעורב
אמנה	43	רווקה	13	B.A	עיר מעורבת עדות
ראניה	31	נשואה	7	B.A	עיר מעורבת עדות
אמל	33	נשואה	11	M.A	עיר מעורבת עדות
ח'דיג'יה	55	נשואה	34	B.A	עיר מעורבת עדות
סמר	31	נשואה	9	B.A	עיר מעורבת עדות
סומייה	55	נשואה	21	M.A	עיר דתית אסלאמית
ראידה	41	נשואה	18	M.A	עיר דתית אסלאמית
נור	32	רווקה	13	B.A	עיר דתית אסלאמית

6.ב. נספח 2 – טופס הסכמה להשתתפות במחקר

טופס הסכמה

שמי אינאס זועבי, סטודנטית לתואר שני בעבודה-סוציאלית באוניברסיטת תל-אביב. במסגרת לימודי אני חוקרת את תפיסות עובדות סוציאליות ערביות בישראל ביחס לזנות ולנשים בזנות. עבודת המחקר נערכת בהנחיית ד"ר עינת פלד. המטרה של עבודת המחקר היא ללמוד על תפיסותיך ביחס לזנות ולנשים בזנות, ולתת לנקודות מבטך מקום לביטוי בנושא שטרם נחקר. אני מקווה שהמחקר יקדם דיון חברתי תרבותי בקבוצת נשים שעדיין לא נחקרה. ההשתתפות במחקר כוללת ראיון שאורכו בין שעה לשעתיים. בראיון אשאל אותך שאלות על תפיסותיך לזנות ולנשים בזנות. בשל המשמעות של זכירת כל פרט שאתה מספרת, וכדי לזכור היטב את דבריך ולחזור ולהתעמק בהם לצורך המחקר, אבקש להקליט את השיחה עימך. הראיון המוקלט יתומלל. הקובץ עליו מוקלט הראיון ייחשף אך ורק לצוות המחקר, עם תום המחקר הקבצים של המחקר ישמרו במקום נעול. אני מתחייבת לסודיות מלאה ביחס לפרטייך האישיים ולשמירה מלאה של פרטיך האישיים וכל פרט מזהה אחר. בתמלול הראיון אשנה את שמך ופרטים מזהים אחרים, וכן לא יכלול בפרטים מזהים בפרסומי ממצאי המחקר. אם תרצה בכך, יועבר אליך עותק מהתמלול המלא של דבריך. כמו כן, אשמח להיפגש עימך שוב ולקבל את תגובתך לפרק הממצאים של המחקר (אותו אעביר לך כשנה לאחר הראיון). במידה ותהינת אשמח להיפגש עימך שוב ולקבל תגובתך. ייתכן כי במהלך הראיון יעלו תכנים רגישים או קשים עבורך. במהלך הראיון, אך אם יהיו שאלות שלא תרצי לענות עליהן – אינך חייבת. כמו-כן, תוכלי להפסיק את הראיון בכל שלב. אם לאחר הראיון תרצי לשאול או לומר דבר מה, תוכלי ליצור עימי קשר בטלפון. **חתימתך על טופס זה מהווה הסכמה להשתתפות במחקר. אם לא הבנת משהו, אנא שאל אותי.**

חתימתי מהווה התחייבות לשמור על כללי האתיקה במחקר ובכללם הסודיות המוחלטת שלך.

תודה מראש,

שם המראיינת: אינאס זועבי

חתימת המראיינת:

.....

אישור

קראתי את הטופס במלואו ואני מסכימה להשתתף במחקר.

חתימה:

תאריך:

6.ג. נספח 3 – מדריך הראיון

פתיחה בשאלות דמוגרפיות

שם, גיל, מצב משפחתי, דת, ילדים, השכלה, ותק במקצוע וכד'.

תפיסות ביחס לזנות

כיצד את מגדירה זנות?

האם נתקלת עם מושג הזנות אי פעם? אם כן, היכן?

האם פגשת נשים בזנות? אם כן, היכן? וכיצד הרגשת במפגש זה?

תארי מפגש שלך עם אישה בזנות.

מה את חושבת על נשים בזנות?

כיצד את חושבת שהנושא נתפס בחברה הערבית?

האם את חושבת שלעובדה שמדובר באוכלוסייה פלשתינאית המתגוררת במדינה של רוב יהודי

משפיעה על אופן תפיסתך לנושא?

מי האחראי על מצבן של נשים בזנות בחברה לפי דעתך?

כיצד התפקיד של העובד הסוציאלי עוזר לנשים בזנות?

שאלות סיכום

האם יש עוד משהו שרצית להתייחס אליו?

איך הייתה לך חווית הראיון?

ד.6. נספח 4 – אינדקס קטגוריות מקוצר

1. הגדרות של זנות
2. הנסיבות לכניסה
3. אסוציאציות שזנות וזונה מעוררים
4. רגשות שהזנות מעוררת
5. מחשבות כלפי זנות ונשים בזנות
6. האם המטופלות חושפות סוגיית הזנות
7. להיות עובדת סוציאלית.
8. להיות אישה ערבייה.
9. ערכי החברה הערבית
10. ערכי העבודה סוציאלית.
11. מיניות האישה הערבייה
12. דילמות בעת טיפול
13. מאפייני הקשר של עובד סוציאלי- לקוח בחברה הערבית
14. להיות פלסטיני בחברה ישראלית
15. זנות ודת
16. כיצד החברה צריכה להתמודד עם זנות
17. התנהגות סוטה בתוך החברה הערבית
18. קשר מקצועי עם נשים זונות
19. תפיסת הזנות בחברה הערבית
20. השפעת ערכי התרבות על תפיסות ביחס לזנות